



**KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

KAYSERİ İLİ DEVELİ YÖRESİNDE ALEVÎLİK

**YÜKSEK LİSANS
TEZİ**

Seyyid SERT

DANIŞMANLAR

Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

Doç. Dr. Yasin İPEK



2024

**T.C.
KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

KAYSERİ İLİ DEVELİ YÖRESİNDE ALEVİLİK

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Seyyid SERT**

**Danışmalar
Doç. Dr. Ahmet YALÇIN
Doç. Dr. Yasin İPEK**

**Jüri Üyeleri
1. Doç. Dr. Ahmet YALÇIN
2. Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA
3. Dr. Öğretim Üyesi Samet KARAHÜSEYİN**

**Ekim 2024
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tezin kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları kaynaklar listesine aldığımı, tez çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Seyyid SERT



TEZ İNTİHAL RAPORU TESLİM FORMU



T.C.
KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Program Adı : Yüksek Lisans Tezi
Tez Başlığı : Kayseri İli Develi Yöresinde Alevîlik

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin 28/08/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **6%**’ dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dâhil
- 2- Ana Bölümler dâhil
- 3- Sonuç dâhil
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Önerisi Hazırlama, Tez Yazma ve Teslim Yönergesini inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Danışman: Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

Öğrenci: Seyyid SERT

KILAVUZA UYGUNLUK

"Kayseri İli Develi Yöresinde Alevîlik" başlıklı Yüksek Lisans tezi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Seyyid SERT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Alparslan HANZADE

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Ahmet YALÇIN danışmanlığında Seyyid SERT tarafından hazırlanan “Kayseri Develi Yöresinde Alevîlik” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

11 /10 / 2024

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

Üye : Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Samet KARAHÜSEYİN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Doç. Dr. Ahmet TERZİ

İmza

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ / TEŞEKKÜR

Alevîlik, ülkemizde yaşayan dinî nitelikli inanç grupları arasında; üzerinde çok konuşulan, sosyal medyada zaman zaman gündeme getirilen, uluslararası platformlarda gündemde tutularak hakkında sıkça tartışmaların yapıldığı bir konudur. Hakkında akademik ya da popüler nitelikli birçok çalışma yapılmasına rağmen Alevîliğin tanımı ve içeriği net olarak ortaya konulamamıştır. Günümüzdeki kentleşme ve modernleşmeye paralel olarak toplumda yaşanan değişimler Alevî toplumunda da yaşanmaktadır. Alevîlik anlayışı bölgeden bölgeye, yöreden yöreye hatta kişiden kişiye değişebilmektedir. Bunda Alevî toplumunun kapalı bir yapıya sahip olması ve nesilden nesle aktarılan Alevîlik ile ilgili kültürün yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklara dayanmasının etkisi büyüktür. Alevîliğin tanımının tam olarak yapılamaması, ne zaman ve hangi olaylar sonucunda ortaya çıktığı ve günümüzdeki durumu ile ilgili hususlar tam olarak netliğe kavuşturulamamıştır. Tam olarak cevaplanamayan bu sorular Alevîlik konusunda yapılan ilmî ve akademik çalışmaları daha değerli ve önemli hale getirmektedir.

Anadolu Alevîliği kavramı ile kastedilen nedir, tam olarak ortaya konup tanımlanamamıştır. Alevîlik dediğimiz zaman aklımıza Hz. Ali ve Ehl-i beyt'i seven ve kutsal kabul eden bir topluluk akla gelmektedir. Alevîlik, Şîa ile bu noktada birleşse de kendine has yaşam tarzı ve yorumuyla birçok alanda Şîa'dan farklılık arz etmektedir.

Türkiye'de ve Dünya'da özellikle 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler Alevîlik konusunu ülkemizde farklı yönleriyle ele alınan ve ülke gündemini sürekli meşgul eden bir konu haline getirmiştir. Alevîlik hakkında gerek Alevî ve gerekse Alevî olmayan kimseler tarafından eserler yazılmış ve konu hakkında birçok yayın yapılmıştır. Hakkında yapılan bunca çalışmaya rağmen Alevîlik konusu tam olarak anlaşılamamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların ilmî kıstaslardan uzak, daha çok sübjektif değerlendirmelerin ağırlıklı olduğu ve Alevîliğin tarihsel gelişiminin göz ardı edilerek asılsız inanç ve temeller üzerine bina edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu sebeple geleneksel Anadolu Alevîlik anlayışının bilimsel araştırmalarla ortaya konulması ve bu alanda yapılan akademik çalışmalar önem arz etmektedir.

Araştırmaya konu olan bölgedeki Alevî toplumunu tanımaya yönelik hazırladığımız bu çalışmada köyler gezilerek buralardaki talip ve dedelerle mülakat yapılmak suretiyle

Kayseri ili Develi yöresinde yaşayan Alevîler'in inanç, ibadet ve dinî ritüelleri, demografik yapıları, ahlâkî ilkeleri, örf ve âdetleri mezhepler tarihi metodolojisine uygun olarak, kişisel değerlendirmelerden kaçınarak objektif bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde “Alevîlik” kavramı üzerinde durulmuş, bu bağlamda Alevîliğin tarihsel gelişimi, Kayseri ili Develi ilçesinin tarihi ve bu bölgede yaşayan Alevîlerin demografik durumları ve yaşadıkları bölgenin coğrafi dağılımları verilmiştir. İkinci bölümde ise Kayseri ili Develi yöresinde yaşayan Alevîlerin inanç ve ibadet esasları ve anlayışları, örf ve adetleri, ahlâkî prensipleri ve dinî kurumları ele alınmıştır.

Çalışmamızın her aşamasında bana destek vererek yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet YALÇIN'a, bu alandaki bilgi ve birikimleriyle bana ışık tutan Doç. Dr. Yasin İPEK'e, araştırmamda beni destekleyen ve sabırla bana yardımcı olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Seyyid SERT, Kayseri, 2024

KAYSERİ İLİ DEVELİ YÖRESİNDE ALEVİLİK

Seyyid SERT

Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yüksek Lisans, Ekim 2024

Danışman: Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

ÖZET

Hakkında birçok çalışma yapılmasına rağmen üzerinde herkesin ittifak ettiği bir tanımı olmayan, farklı yorumların yapıldığı Aleviliği ele aldığımız bu çalışmamızda; hareket noktamız Aleviliğin ortaya çıktığı İslâm'ın ilk yıllarından başlamak suretiyle geleneksel Aleviliğin oluşum sürecini ele almak olmuştur. Aleviliğin bugüne gelinceye kadar etkilendiği olaylar ve bu olaylar karşısındaki tepkiler, tarafsızlık ilkesine bağlı kalınarak ele alınmıştır. Türkiye genelinde her bölgede Aleviler bulunmaktadır. Alevîlerin kökenleri, nereden ve nasıl bu bölgelere gelip yerleştikleri, inanç ve ibadetleri, birlikte yaşadıkları kültürlerle etkileşimleri ve sosyal hayatlarındaki tutum ve davranışları ele alınmıştır. Bu çalışma; Kayseri İli Develi yöresinde yaşayan Alevîlerin tanınması amacıyla, sahaya inilerek elde edilen veriler ışığında, geleneksel Alevîlik anlayışını bize aktaran klasik ve yakın dönem kaynaklarından yola çıkarak İslâm Mezhepleri Tarihi metodolojisine sadık kalınarak ele alınmıştır. Develi Yöresi Alevîleri incelendiğinde inanç, ibadet ve uygulamalarında kendilerine mahsus bir takım farklılıklar göstermesine karşın, Anadolu Aleviliğinden pek bir farkının olmadığı müşahade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Alevîlik, Bektaşîlik, Şîa, Kayseri, Develi

ALEVISM IN THE DEVELI REGION OF KAYSERİ PROVINCE

Seyyid SERT

Kayseri Üniversitesi İhtisat Fakültesi

Master Thesis, October 2024

Thesis Advisor: Doç. Dr. Ahmet YALÇIN

ABSTRACT

In this study, in which we deal with Alevism, which does not have an unanimous definition despite the many studies on it, and in which different interpretations are made, our starting point has been to deal with the formation process of Traditional Alevism, starting from the first years of Islam, when Alevism emerged. The events that Alevism has been affected by until today and the reactions against these events have been handled by adhering to the principle of impartiality. There are Alevis in every region of Turkey. The origins of Alevis, where and how they came and settled in these regions, their beliefs and worship, their interactions with the cultures they live with, and their attitudes and behaviours in social life are discussed. This study; In the light of the data obtained by going to the field in order to recognise the Alevis living in the Develi region of Kayseri Province, it has been handled by adhering to the methodology of the History of Islamic Sects, based on classical and recent sources that convey the traditional Alevi understanding of Alevism. When the Alevis of Develi Region are examined, it has been observed that although they show some differences in their beliefs, worship and practices, there is not much difference from Anatolian Alevism.

Key words: Alevism, Bektashi, Shia, Kayseri, Develi

İÇİNDEKİLER

KAYSERİ İLİ DEVELİ YÖRESİNDE ALEVİLİK

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ İNTİHAL RAPORU TESLİM FORMU	ii
KILAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iii
ÖN SÖZ / TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
2. Araştırmanın Yöntemi.....	4
3. Araştırma Alanlarının Genel Özellikleri.....	5
3.1. Tarihsel Kültürel ve Dinî-Sosyal Arka Planı İçinde Kayseri.....	5
3.2. Kayseri’de Alevîlik	6
3.3. Tarihsel Kültürel ve Dinî-Sosyal Arka Planı İçinde Develi.....	7
3.4. Develi’de Alevîlik.....	8
3.4.1. Alaylı Mahallesi	9
3.4.2. Çadırıyeri (Gezbeli) Mahallesi.....	9
3.4.3. Derebaşı Mahallesi.....	10
3.4.4. Karapınar Mahallesi	10

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİK ve DEVELİ YÖRESİ ALEVİLERİNDE İNANÇ VE İBADET ESASLARI

1. ALEVİLİK	11
1.1. Alevîliğin Tarihsel Gelişim Süreci.....	13

1.2. Anadolu Alevîliği ile İlgili Kavramlar	16
1.2.1. Bektaşîlik	17
1.2.2. Kızılbaş	18
1.2.3. Tahtacı.....	19
1.2.4. Râfızî	20
1.3. Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Gelişimi.....	20
1.4. Develi Yöresinde Alevîlik Algısı.....	24
2. ALEVÎLİKTE İNANÇ ESASLARI	26
2.1. Allah’a İman ve Hakk-Muhammed-Ali Tasavvuru	27
2.2. Meleklerle İman	30
2.3. Kitaplara İman ve Kur’an-ı Kerim Tasavvuru	31
2.4. Peygamberlere İman ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği	34
2.5. Kadere İman	37
2.6. Âhiret Gününe İman.....	38
2.7. Ehl-i Beyt İnancı ve Hz. Ali Tasavvuru.....	40
3. ALEVÎLİKTE İBADET ESASLARI	44
3.1. Abdest ve Gusûl Anlayışı	46
3.2. Namaz Anlayışı	48
3.3. Oruç Anlayışı	50
3.4. Hac Anlayışı.....	52
3.5. Kurban Anlayışı	54
3.6. Zekât, Lokma ve “Hakkullah” Anlayışı.....	57
3.7. Dua ve Niyaz Anlayışı	59
3.8. Alevî-Bektaşî Erkânı Olarak Cem ve Semah.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

DEVELİ YÖRESİ ALEVÎLERİNDE AHLÂKÎ, DİNÎ VE SOSYAL YAPI

1. ALEVÎLİKTE AHLÂKÎ PRENSİPLER	68
1.1. Dört Kapı-Kırk Makam.....	68
1.2. Üç Sünnet Yedi Farz	70
1.3. Eline-Diline-Beline Sahip Olmak	71
2. ÖRF VE ÂDETLER	72

2.1. Doğum ve Çocuğa Ad Verme	72
2.2. Evlilik ve Düğün	74
2.2.1. Kız İsteme	75
2.2.2. Nişan ve Düğün Merasimi	76
2.2.3. Nikâh ve Nikâh Kıyma.....	77
2.3. Sünnet ve Kirvelik.....	78
2.4. Ölüm ve Sonrasında Yapılan Uygulamalar	80
2.4.1. Alevîlerde Ölüm Algısı	81
2.4.2. Ölüm ve Ölü ile İlgili Uygulamalar	83
2.4.3. Ölümden Sonra Yapılacak İşler	85
2.4.3.1. Ölümün Duyurulması.....	85
2.4.3.2. Cenâzenin Yıkanması ve Keflenmesi.....	86
2.4.3.3. Tezkiye (Helallik Alınması/Cenâzenin Aklanması)	88
2.4.3.4. Cenaze Namazının Kılınması ve Telkin Verilmesi.....	89
2.4.4. Ölüm Sonrasında Yapılan Hizmetler	91
2.4.4.1. Ziyaret Yerleri	93
2.4.4.2. Dârdan İndirme Erkânı.....	94
2.5. Dem veya Dolu Telakkileri.....	97
3. DİNÎ KURUMLAR	98
3.1. Dedelik Kurumu ve Ocak Sistemi.....	98
3.2. Alevî Hukukunda Düşkünlük.....	104
3.3. Musâhiplik	107
3.4. Alevîlerin Devletten ve Toplumdan Beklentileri.....	109
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	118
TEZ İNTİHAL RAPORU	128
ÖZ GEÇMİŞ.....	132

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar

as. : Aleyhisselam

b. : bin

Bs : Baskı

C : Cilt

Çev : Çeviren

Ed : Editör

s : Sayfa

sav : Sallallahu aleyhi vesellem

SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi

Ss : Sayfa Aralığı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb : Ve benzerleri

vd : Ve diğerleri

GİRİŞ

Alevîlik ve Bektaşîlik konusu son yıllarda ülkemizde sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Çok yönlü bir olgu olan Alevîlikle ilgili birçok kitap, tez ve makale yazılmış ve bu konuyla ilgili televizyon programları yapılmıştır. Ancak bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında zaman, bu çalışmaların bilimsel ve tarafsız yöntemlerden uzak siyasî, kültürel ve dinî kaygılarla yapıldığını görülmektedir. Konunun uzmanı olmayan kişiler tarafından yapılan bu bilgi kirliliği Alevîlik-Bektaşîlik konusunu daha da karmaşık hale getirmektedir (Kutlu, 2016, s. 9). Yazılı bir kültürden öte sözlü bir kültüre sahip olan ve bu şekilde kuşaktan kuşağa aktarılan Alevîlik tanımı ve kimliği her çalışmada birbirinden farklı olarak ele alınmaktadır. Bu husus Sünnî ve Alevî inancıya sahip olan insanların kafalarında birbirinden farklı “Alevî ve Alevîlik” algısı oluşturmaktadır. Bu durumda yapılması gereken Alevîliğin herhangi bir inancıya bağlı kalmaksızın, ilk oluşumundan itibaren ele alarak tarihsel gelişimini incelemek ve aktarmaktır (İpek vd., 2022, s. 13).

Alevîlik üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında dikkati çeken en önemli problemlerden birisi, Alevîliğin tarihinin Şîa ve İsmâîlîliğin tarihi ile başlatılması ve aynîleştirilmesi olduğunu görülmektedir. Bu dinî havzalardan etkilenen ve bazı unsurlar taşıyan Alevîliğin İmâmiyye Şîa’sı ve İsmâîliyye ile aynı kabul edilmesi yanlıştır. Konuyu Safevî Şîîliği çerçevesinde ele almak veya Yavuz’la Şah İsmail arasındaki iktidar mücadelesi bağlamında ele almak, olayları Sünnî-Alevî mücadelesi üzerinden kurgulamak konuyu amacından uzaklaştırmakta ve konunun birçok yönünün ihmal edilmesine yol açmaktadır (Kutlu, 2016, s. 9). Bu alanda yapılan çalışmalarda karşılaşılan yanlışlardan birisi de, Alevîlik olgusuna, sınıflar arasında yapay bir Alevîlik-Sünnîlik çatışması oluşturmaya çalışılması ve sınıflar arasında bir çatışma varmış izlenimini uyandırarak olaylara Marksist bir bakış açısıyla yaklaşılmasıdır. Bu yaklaşım, Alevîliği politik ve ideolojik yaklaşımlara kurban etmiş ve bu alanda tarafsız ve bilimsel incelemelerin yapılmasına mani olmuştur (Kutlu, 2016, s. 10).

Alevîlik ve Bektaşîlik birbirinden ayrılmayan ve Türkiye’de yaşayan toplum tarafından kabul edilmiş ve bu topraklarda gelişerek hayat bulmuş iki temel İslâm anlayışıdır. Bektaşîliğin kökleri çok eskilere, Türklerin antik çağlarına kadar uzanır. Bektaşîler yüzyıllardır kültürlü ve iyi bir medrese eğitimi alarak yerleşik hayata geçen, tarikatların çevresinde toplanan ve örgütlenen aşiretlerden oluşuyorken Alevîler genelde göçebe olan yeterli eğitim alamamış aşiretlerden oluşuyordu (Melikoff, 2022, s. 7). Onat, Bektaşîliği “Ahmet Yesevî’nin temellerini attığı, ahlak temelli İslâm anlayışının Yesevîlik doğrultusunda Anadolu’da çiçeklenmesi ile ortaya çıkan bir tasavvuf ekolü” olarak tanımlamaktadır (Kaplan, 2012, s. 20). Bektaşîlik, temellerini İslâm öncesinde Orta Asya’da atarak günümüze kadar gelmiştir. Bektaşîliğin tarihi çok eskilere, Türklerin antik çağlarına kadar uzanmaktadır. Türklerin İslâm dinini kabul edip Müslümanlaşması bir anda gerçekleşen bir hadise olmayıp yüzyıllar boyunca devam edip gerçekleşen bir hadisedir. Yerleşik hayata geçen kentli nüfus ile göçebe olarak bozkırlarda yaşayan nüfusun Müslümanlaşması aynı seviyede ve biçimde olmamıştır. Ortaçağ kaynaklarında daha Müslüman olmamış veya henüz yeni Müslüman olmuş göçebe Türk toplulukları için “Türkmen” ifadesi kullanılmaktaydı. XIV. Yüzyıl Anadolu’da, yerleşik hayata geçerek kentlerde yaşamaya başlayan Türkler, Fars (İran) kültürünün etkisinde kalarak Farsça konuşur ve medreselerde eğitim alırlardı; göçebe yaşayan ve atalarının dinî inançlarına gelenek ve göreneklerine son derece bağlı olan toplulukların durumu ise farklıydı. Bu sebeple kentlerde yaşayan grup, göçebe ve eğitimsiz olan Türkmenlere hor gözle bakıyor ve onlardan “Etrâk-ı bî idrâk” ve “Etrâk-in dini zayıf” diye bahsediyorlardı (Melikoff, 2022, ss. 8-9).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ülkemizin tarihi, sosyal ve kültürel yapısının ana unsurlarından biri olan ve kültürel kimliğimizin önemli bir bölümünü oluşturan Alevîlik, yüzyıllar öncesi tarihten gelen, değişik zaman ve farklı kültürlerden etkilenecek günümüze kadar gelmiş tarihsel bir olgudur. Değişik fırka ve gruplarla ilgili farklı bilim dallarına ait birçok çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda Alevîlik-Bektaşîlik konuları ile ilgili İslâm Mezhepleri Tarihi alanında da çalışmalar yapılmıştır. Genel anlamda Alevîlik, araştırma yapan kişilerin olaylara yaklaşımlarına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Her araştırmacı kendi görüşleri ve yaklaşımları çerçevesinde “Alevîlik nedir?” sorusuna cevap aramış ve cevaplar bulmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalarda, olaylara akademik bakış açısıyla

yaklaşmayan ve İslâm Mezhepleri Tarihi yöntemlerinin uygulanmadığı araştırma ve çalışmalar tarafsız olmaktan uzaktır. Farklı Alevîlik tanımlarının yer aldığı, Alevîliğin incelendiği kitaplardaki bilgi eksikliği ve bilimsel kriterlerden uzak yazılmış olan eserler Alevîliğin yanlış anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Yusuf Ziya Yörükân, “Alevîlikte akidelerin gizli tutulması ve âyinlerin mahfî olması, onun resmileşmesine ve umumileşmesine engel olmuştur” (Yörükân, 2015, s. 45) sözleriyle bu alandaki gizli kalan bilgilerin tarafsız ve objektif bir yaklaşımla ortaya konmasının gerçek Alevîliğin anlaşılması noktasında sahip olduğu öneme dikkat çekmiştir. Bu nedenle Alevîliğin bilimsel açıdan gerçeğe uygun olarak ortaya konulması bir zaruret haline gelmiştir.

Dünya’nın her bölgesinde, yeni gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Kentleşme, modernizm, bireyselleşme ve teknolojik üretimler ülkemizde yaşayan tüm kesimleri etkilemekte; toplumda dinî, sosyal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu değişimden (Eren, 2008, s. 73) Alevîler de etkilenmekte ve Alevîliğin geleneksel dokusuna tesir etmektedir. Değişimin en önemli unsurları olan modernleşme ve kentleşme ile ortaya çıkan yaşam tarzı, Alevî toplumun geleneksel yaşam tarzında farklılaşmalar meydana getirmektedir. Kentleşme ve modernleşme ile birlikte Alevîler, temel itikâdî inanç unsurlarından uzaklaşarak folklorik bir yapıya dönüşmüştür.

Alevî-Bektaşî toplumu mensupları uzun süre kapalı bir sosyal hayat yaşadıkları için Sünnî toplumu, Sünnî kesimler de uzun bir süre merkezi otoriteden uzak olan Alevîleri yeterince tanıyamamıştır. Bu tür çalışmalar bu bilgi eksikliğini tamamlamak için önemli bir fırsat niteliğindedir. Dolayısıyla bu tür çalışmalar birbirine yabancılaşmış olan bu iki toplumu birbirine tanıtacak ve yakınlaştıracaktır (Rençber, 2017, ss. 464-465). Geçmiş milletlerin ve sosyal oluşumların dinî ve kültürel hayatları araştırılırken büyük ölçüde saha çalışmalarından faydalanılır. Ülkemizde Alevîlik bölgeden bölgeye, yöreden yöreye değişebilen özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, Kayseri’de yaşayan Alevîler ile ilgili akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak modernleşme ve kentleşmenin beraberinde getirdiği değişim ve Alevîliğin yazılı kültürden ziyade sözlü kültüre dayanması yöresel Alevîlik çalışmalarının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Her ne kadar Kayseri’nin farklı bölgelerinde yaşayan Alevîlerle ilgili çalışmalar yapılmış olsa da Develi yöresinde yaşayan Alevîler üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Ülkemizde, Alevî-Bektaşî kimliğini, yaşayan bir gerçeklik ve sosyal bir olgu olarak ele

alan ve konuyu araştırmak için alana inerek katılımcılarla mülakat yöntemiyle ortaya koymaya çalışan antropolojik nitelikli çalışmalar çok az sayıdadır. Bu çalışmadaki temel amaç, Alevîliğin tarihsel gelişimi bağlamında tarafsız ve doğru olarak tanıtımını yapmak ve Kayseri ili Develi yöresinde yaşayan Alevîlerin inanç, ibadet ve yöre Alevîliğine has özelliklerini ortaya koymaktır. Bu çalışmayla öncelikli olarak “Geleneksel Alevîliği” ortaya koyarak bu bağlamda Develi yöresinde yaşayan Alevîleri kendi ağızlarından dinleyerek tanıtmayı ve doğru bilgilere ulaşmayı hedeflenmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Hız. Ali ve Ehl-i beyt çıkış noktasından hareketle ilk dönem İslâm mezhepleri klasiklerine müracaat edilerek, bu alanda yazılmış dönemle ilgili, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kaleme alınan kitap, tez, makale vb. yayınlara başvurulmuştur. Alevîlik-Bektaşîlik üzerine yazılmış gerek Alevî olan gerekse Alevî olmayan yazarların kitaplarına müracaat edilmiştir.

Çalışmanın alanı; tarihsel bir olgu olarak Alevîliğin tarihî gelişim süreci, Develi yöresinde Alevî vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı Develi ilçe merkezi ve merkeze bağlı mahalleleri kapsamaktadır. Develi yöresi Alevîlerinin yaşam alanlarına gidip Alevî vatandaşlar, dede ve taliplerle yapılan kişisel görüşmeler ve mülakatlar ışığında çalışma şekillenmiştir. Çalışmada, Develi ilçesine bağlı Alevî köylerinde yaşayan öğrenci velileri ile yapılan mülakat ve sohbetler araştırmanın seyrine katkı sunmuş, karşılıklı güvene dayalı bir ortamda kişisel görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı ile araştırma sahasının aynı yörenin insanı olması, çok büyük kolaylık sağlamıştır. Araştırma yapılacak insanlarla tanışmadan sağlıklı bir çalışmanın yapılamaya muhakkaktır. Bu husus dikkate alınarak 2023 ve 2024 yılı yazında Develi ve yöresinde yer alan mahalleleri ziyaret edilerek orada yaşayan insanlarla tanışmak, mezar ziyaretleri, aşure etkinlikleri ve cem törenlerine katılım sağlandı. Kayseri merkezde yer alan cem evi yetkilileri ve dedelerle görüşmeler yapıldı. Yapılan mülakatlarda daha önce hazırlanan sorular sorularak görüşmelerimiz ses-görüntü kaydı almak ve not tutmak suretiyle kayıt altına alındı. Bu sebeple, saha çalışması araştırmanın ana gövdesini oluşturmaktadır. Kaynak olarak Kayseri ili Develi yöresinde yaşayan dede ve talipleri merkeze alınarak gözlem, mülakat ve örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bununla beraber araştırma konusuyla ilgili yazılmış olan klasik kaynaklar ve konuyla

ilgili kitap, dergi, tez, makale, yöreye ilgili kitaplar, pîr (seyyid- dede) ve talipler tarafından yazılan kitaplar taranmıştır.

3. Araştırma Alanlarının Genel Özellikleri

Araştırma alanı olarak Develi'ye bağlı olan mahalleler seçilmiştir. Bu mahalleler daha önce köy iken 12 Kasım 2012 yılında çıkarılan Büyükşehir yasası ile Develi'ye bağlı kırsal mahallelere dönüştürülmüştür. Araştırma alanımızın etkilendiği Kayseri ve Kayseri'de yaşayan Alevî gruplarla da görüşmeler yapılarak, Alevî grupları temsil eden Kayseri merkezdeki dernek ve vakıf temsilcileri ile de görüşmeler yapılmıştır. Bölgedeki farklı Alevî dedeleri ile mülakatlar yapılmak suretiyle Develi ve Develi yöresi kapsamındaki mahallelerde yaşayan Alevî grupların benzer ve farklı yönleri ele alınmaya çalışılmıştır. Develi ilçesine bağlı dört Alevî Mahallesi bulunmaktadır. Develi merkez, Alaylı, Çadıryeri (Gezbeli), Derebaşı, Karapınar mahalleleri Alevî nüfusun yaşadığı mahallelerdir (Tan, 2018, s.153).

3.1. Tarihsel Kültürel ve Dinî-Sosyal Arka Planı İçinde Kayseri

Kayseri, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde yer alan ilimizdir. Kayseri'nin kuzeyinde ve kuzeybatısında Yozgat; kuzey ve kuzeydoğusunda Sivas; doğusunda Kahramanmaraş; güneyinde Adana; güneybatısında Niğde; batısında ise Nevşehir illeri yer almaktadır (Somuncu, 1998, s. 17).

Kayseri, doğu ile batı-güney ile kuzeye giden yolların birbiriyle kesiştiği ve stratejik bir konuma sahip olan tarihi ve kültürüyle cazibe merkezi olan bir şehirdir. Kayseri Asurlular döneminde yazı ve ticaret ile tanışmış, Romalılar ve Bizanslılar zamanında ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Hz. Osman zamanında kısa bir süre İslâm hâkimiyetine giren Kayseri, kalıcı olarak Selçuklular döneminde İslâm hâkimiyetine girmiştir. Kültür ve ticaret merkezi olan Kayseri'de Selçuklular, Dânişmendliler, Eretnalılar, Karamanlılar ve Osmanlılar dönemine ait birçok câmi, medrese, han, hamam, köprü gibi eserler günümüzde hâlen varlığını devam ettirmektedir.

Kayseri tarih boyunca farklı dînî, etnik ve kültürel grupları bünyesinde barındırmış bir şehirdir. Bu bölgelerde daha önce Ermeniler ve Rumlar yaşıyor iken bugün Çerkezler, Avşarlar, Yörükler, Muhacirler, Türkmenler, Araplar ve Kürtler yaşamaktadır. Bugün bu bölgede yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğu Sünnî inanca sahip olmakla birlikte bölgede özellikle kırsal alanda yaşayan Alevî inanca sahip gruplar da yaşamaktadır

(Aydın, 2022, s. 5). Kayseri ilinde, 1914 yılına ait resmi nüfus kayıtlarına göre nüfusun %71,5'ini Müslümanlar, genel nüfusun %18'ini Ermeniler, genel nüfusun %10'unu ise Rumlar oluşturmaktaydı. 19. yüzyıl başlarında Kayseri'ye bağlı 112 köy ve 112 mahalle bulunmakta iken bunlardan 109 mahalle ve köyde Müslümanlar 66 köy ve mahallede Rumlar, 23 köy ve mahallede ise Ermeniler yaşamaktaydı. Bunun dışında Kayseri merkeze bağlı köy ve mahallelerden; 15'inde Rumlar ve Ermeniler, 1'inde Müslümanlar ve Rumlar, 5'inde Müslümanlar ve Ermeniler, 7'sinde ise Rumlar ve Müslümanlar yaşamaktadır (Keskin, & Hülagü, 2007, ss. 144-145). 1900-1926 yılları arasında Kayseri'de yaşayan Ermeni nüfusunda büyük bir azalma olmuştur. Ermeni nüfusun azalmasında 1915-1916 yıllarında gerçekleşen gayri müslim tehcir olayının büyük etkisi olmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrası gerçekleşen Lozan Antlaşması ile uygulanan mübadele kapsamında Rum nüfusun tamamı Kayseri'yi terk etmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre genel nüfusun %75,9' u köylerde yaşarken %24,1 i şehirlerde yaşamaktaydı (Somuncu, 1998, s. 67).

3.2. Kayseri'de Alevîlik

Kayseri, tarih boyunca Sünnî inancın ağırlıkta olduğu bir nüfus yapısına sahip olan merkezi bir şehirdir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tarihi olaylara bağlı olarak gelişen ve beraberinde zorunlu iskân ve kısmi göçler sonucunda şehrin nüfus yapısı ve dağılımında değişiklikler olmuştur. Bu bölgeye büyük oranda Alevî inanca sahip insan göçü olmuştur. Nitekim tarih boyunca farklı kültürlerle, inançlara kucak açarak ev sahipliği yapmış olan Kayseri 19. asrın ikinci yarısından sonra Alevî nüfusun yerleştiği bir şehir olmuştur. Kayseri'nin farklı ilçelerine bağlı kırsal bölgelerde ve mahallelerde Alevî nüfus bulunmakla birlikte en yoğun Alevî nüfusu Sarız ilçesinde bulunmaktadır. Sarız bölgesinde yaşayan Alevîler; Tunceli, Sivas, Maraş, Malatya, Çorum ve Tokat gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelmişlerdir. Bu sebeple beraberinde farklı kültürler ve farklı yorumları da getirmişlerdir (Kan, 2021, s. 54). Sarız bölgesine yerleşmiş olan Alevîler bu bölgede 200-250 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kürt ve Dımılı (Zaza) olan Sarız Alevîleri çok farklı coğrafyalardan bu bölgeye gelmişlerdir (Atlı, 2014, s. 579). 1871 yılında Koçgiri kazasından gerçekleşen zorunlu göç sırasında 42 hane Sarız'a gelerek yerleşmiştir. Koçgiri aşiretine bağlı olan Alevî nüfus zorunlu iskân ve göçe maruz kalmış ve Tunceli-Erzincan-Sivas hattında yaşamış ve Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı Ördekli, Altısöğüt, Sancakağıl ve Gümüşali; Develi

ilçesinin Karapınar ve Derebaşı köylerine; Maraş'ın Göksun ilçesine; Adana'nın Tufanbeyli çevresine göç ederek yerleşmişlerdir (Budak, 2020, s. 178).

Kayseri'ye bağlı yerleşim yerlerinden 48 köyde (mahallede) Alevî nitelemeli gruba mensup insanlar yaşamaktadır. Kayseri'de yer alan Alevî yerleşim yerleri ve köyler bağlı oldukları ilçelere göre aşağıdaki gibidir.

Bünyan ilçesi: Merkez

Develi ilçesi: Merkez, Alaylı, Çadırıyeri, Derebaşı, Karapınar Mahalleleri

Felahiye ilçesi: Acırlı mahallesi

Kocasinan: Merkez, Hırka

Melikgazi: İlçe Merkez

Pınarbaşı : Avşar Söğütlü, Borandere, Hassa, Kabaktepe, Yassıpınar mahallleri.

Sarıoğlan : Burunören, İğdeli, Kaleköy, Karaözü, Karpınar, Yerlikuyu mahalleleri.

Sarız : Altısöğüt, B. Örtülü, Çağşak, Dallıkavak, Darıdere, Gümüşali, İncemağara, Kırkısrak, K. Kabaktepe, K. Örtülü, K. Söbeçimen, Ördekli, Sancakağıl, Tavla mahalleleri .

Tomarza : B. Canlı, Çayanlı, Dağyurdu, K. Canlı, Melikviran mahalleleri.

Yahyalı : İlyaslı, Yerköy mahalleleri.

Yeşilhisar : Bütet, Çadirkaya, Kayadibi, Kovalı, Ovaköy, Soğanlı, Merkez (Tan, 2018, s.153-154).

3.3. Tarihsel Kültürel ve Dinî-Sosyal Arka Planı İçinde Develi

Develi, Karahisâri ismiyle Niğde Sancağına bağlı bir kaza ilen 18. asırda Niğde Sancağı'ndan ayrılarak Kayseri Sancağı'na bağlanmıştır. 1856 yılında bucak merkezi haline getirilen Develi 1870 yılında ilçe merkezine dönüştürülmüştür. O günün şartlarında Develi çok büyük bir nüfus potansiyeline sahiptir. Bugün nüfusları yüzbinleri geçen birçok kentten büyük olan Develi 1915 olaylarıyla birlikte büyük göç vermiş ve nüfusu on binlere kadar gerilemiştir. Bölgede yaşayan Ermeniler Musul, Şam ve Halep'e gönderilmiş, Rumların ise İstanbul'a yerleşen küçük bir kısmı hariç ülkeyi terk etmiştir. 1915 yılında gönderilen Ermenilerin bir kısmı 1918 yılında tekrar Develi'ye dönmüştür. Bu bölgede yaşayan Gayr-i Müslimler genellikle günlük hayatta

Türkçe konuşmaktadırlar (Görmez, 2003, s. 42). 1918 yılında Develi’de Rumlar ve Ermeniler arasında büyük bir çekişme yaşanmıştır.

Develi, İç Anadolu Bölgesi’nin Orta Kızılırmak bölümünde yer alan, bu bölümün en büyük şehri Kayseri’ye bağlı, Erciyes Dağı’nın 6 km güneyinde yer alan bir ilçe merkezidir. Develi’nin yüzölçümü 1903 km olup deniz seviyesinden yüksekliği 1150 metredir. Develi’nin kuzeyinde Kayseri, güneyinde Kayseri’nin Yahyalı ilçesi ve Adana’nın Feke ve Saimbeyli ilçeleri, doğusunda Kayseri’nin Tomarza ve Adana’nın Tufanbeyli ilçeleri, batısında ise Kayseri’nin İncesu ve Yeşilhisar ilçeleri yer almaktadır. Develi’nin kuzeyinde yer alan Erciyes Dağı şehrin kültürel, ekonomik ve sosyal çehresini değiştiren ana unsurlardan biridir. Develi, Kayseri’nin ikinci büyük ilçesidir. Develi’ye bağlı 48 mahalle bulunmaktadır (Bozdoğan, 2023, s. 45). Develi’de yazları sıcak ve kurak kışları soğuk ve karlı olduğu karasal bir iklim hâkimdir (Süme, 2018, s. 11). Develi, Kayseri’nin 16 ilçesinden biridir (Somuncu, 1998, s. 42).

Develi (Yeşil Everek), Kurtuluş Savaşı esnasında Milli Mücadele’ye öncülük etmiş ve tarihî, sosyal, kültürel yapısıyla ön plana çıkan, yetiştirdiği âlimlerle, bürokratlarla ve ozanlarla tanınan bir ilçedir (Cebeci, 2016, s. 11). Develi’nin Kurtuluş Savaşı sonrası nüfusunun yarısı Ermenilerden oluşmaktaydı (Somuncu, 1998, s. 45). Bölgenin sağlıklı bir şekilde değerlendirmesinin yapılabilmesi için bölgede yaşayan etnik grupların iyi bilinmesi önem arz etmektedir.

3.4. Develi’de Alevîlik

Yörede yaşayan Alevî nüfus Develi merkez başta olmak üzere Alaylı, Çadırıyeri, Derebaşı ve Karapınar mahallelerinde meskundur (Tan, 2018, s. 153). Bu mahalleler Adana il sınırına yakın ve Toros Dağları’nın eteklerinde yer almaktadır. Develi’ye bağlı olan 75 köy 2014 yılında mahalleye dönüştürülmüştür. Yörede yaşayan Alevî nüfusun yaşadığı Alaylı, Çadırıyeri, Derebaşı ve Karapınar köyleri de mahalleye dönüştürülmüştür. Bu mahallelerde Koçgiri aşiretine mensup olan Kürt Alevîleri yaşamaktadır. Bu mahallelerde yaşayan Kürt kökenli ve itikadi olarak Alevî inanca sahip olan insanlar 19. asrın ikinci yarısında bu bölgeye yerleşmişler ve bu köyleri kurmuşlardır. Koçgiri aşireti, Sivas, Erzincan, Tunceli ve Kayseri’ye yerleşmiş ve yayılmış bir aşirettir (Budak, 2020, s. 277). 1850 yılında başlayan ve yaklaşık 10 yıl devam eden bir göç sonunda Koçgiri aşireti mensupları Kayseri’nin Develi ve Sarız ilçelerine yerleşmiş ve buralarda yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır (Budak, 2020, s.

278). Develi, Tufanbeyli ve Göksun çevresine yerleşen Koçgiri aşireti mensuplarının bölgeye gelip yerleştiği, sözlü kaynakların beyanlarından da anlaşılmaktadır.

Gruplar halinde göç eden aşiret mensupları kendilerinden önce bölgeye gelip yerleşen aşiret köylerine gelerek buralarda yeni yerleşim alanları kurmuşlardır. Yerleşim yerlerinin dağlık ve tepelik alanlar olması ve tarıma elverişli olmaması aşiret köyleri arasında sorunlara ve yeni göçlere sebep olmuştur. Buna bağlı olarak aşiret mensupları tarafından Develi, Göksun ve Tufanbeyli çevresinde yeni köyler kurulmuştur. Develi yöresinde; Alaylı, Derebaşı, Çadırıyeri (Gezbeli), Karapınar köyleri kurulmuştur (Belçer, 2018, s. 17).

Son asırda yaşanan savaşlar ve bu savaşların getirdiği ekonomik sıkıntılar, 1970 ve 1980’li yıllarda ortaya çıkan siyasî ve ideolojik sorunlar yörede yaşayan insanları olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz gelişmeler yöre insanının Kayseri, Mersin, Hatay, Adana gibi yakın şehirlerle Almanya ve İngiltere gibi ülkelere göç etmelerine sebep olmuştur. Ancak 1960’lı yıllarda boşalan köyler 2000 yılından itibaren yurt dışında ve büyükşehirlerde yaşayan aşiret mensubu Alevî nüfusun köylerine dönmesi ile bu bölgede nüfus hızla artmıştır. Göç eden insanlar, tarafından buralarda inanç ve kültürlerini yaşatmak için cem evlerinin inşa edilmesi, eski evlerin tamir edilmesi ve yeni evlerin yapılması, köy adına kurulan dernek ve vakıflar tarafından yılın belirli zamanlarında düzenlenen festivaller ve anma törenleri ile köyler tekrar canlanmış ve mamur hale gelmiştir (Belçer, 2018, ss. 18-19).

3.4.1. Alaylı Mahallesi

Alaylı (Tan, 2018, s. 153) Develi’nin güneyinde, ilçe merkezine 43 km uzaklıkta olan Derebaşı mahallesine bağlı küçük bir mezradır. Bu mahallede yaşayan insanlar çiftçilik ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamakta, dışarı göç edenler ise daha çok inşaat sektöründe çalışmaktadırlar. Alaylı mahallesinin büyük ve geniş imkânlarla donatılmış bir cem evi bulunmaktadır. Cem evinin tam karşısında ise köy mezarlığı bulunur.

3.4.2. Çadırıyeri (Gezbeli) Mahallesi

Çadırıyeri (Gezbeli) Mahallesi, Develi’ye bağlı olan Alevî mahallelerinden biridir (Tan, 2018, s. 153). Adana sınırında yer alan Çadırıyeri iki dağın arasında yer alır. Kürt kökenli Alevî inançlı insanların oluşturduğu bu nüfus Tunceli’den göç ederek Sarız’ın Ördekli ve Gümüşali köylerine; oradan da mücbir sebeplere bağlı olarak bu bölgeye göç

etmişlerdir. Köyün geçmişi ile ilgili yazılı bir kaynağa ulaşılamamıştır. Burada Koçgiri aşiretine bağlı Kürt kökenli ve Alevî inançlı insanlar yaşamaktadır.

Bu yörede yaşayan insanlar daha çok hayvancılık, çiftçilik ve inşaat sektöründe çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Köyün bulunduğu konum, çetin kış şartları ve gelişen şartlara bağlı olarak köyden büyük oranda Kayseri, Mersin, Adana, Ankara, İstanbul başta olmak üzere büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Köy kışın iyice tenhalaşır yazın ise dışarıda yaşayan insanların dönüşü ile 60 haneye kadar ulaşır, kışın ise on beş haneye kadar düşer (Kişisel iletişim-4, Nisan 2024). Köyde, köy meydanına yakın bir cem evi bulunmaktadır. Köyün mezarlığı ise köyün dışında yer almaktadır.

3.4.3. Derebaşı Mahallesi

Derebaşı mahallesi, Develi'ye bağlı olan Alevî mahallelerinden biridir (Tan, 2018, s. 153). Derebaşı mahallesi Koçgiri aşiretine bağlı Alevî inançlı insanların yaşadığı bir köydür. Derebaşı'nda müstakil olarak yapılmış bir cem evi bulunmamaktadır. Köy konağı aynı zamanda cem evi olarak kullanılmaktadır.

3.4.4. Karapınar Mahallesi

Karapınar Mahallesi, Develi'ye bağlı Sünnî bir mahalle olan Sarıkaya mahallesine bağlı bir mezra olan Alevî mahallelerinden biridir (Tan, 2018, s. 153). Köy 35 haneden oluşmakta olup kışın bu sayı 5-6 haneye kadar düşmektedir. Köy daha çok yayla olarak kullanılmaktadır. Karapınar mahallesi 1900'lü yılların başında Sivas'ın Zara ilçesinden gelen Koçgiri aşiretine mensup bir grup tarafından kurulmuştur. Köyün kurucusu olarak bilinen Dursun Özdemir önce Sarıkaya mahallesine gelmiş burada kendisine Karapınar bölgesi verilerek buraya yerleşmeleri sağlanmıştır (Kişisel iletişim-5, Temmuz 2024). Karapınar mahallesi büyük bir cem evine sahiptir. Cem evinin hemen bitişiğinde ise köyün mezarlığı bulunmaktadır. Haziran ayının ortalarında bu bölgede mezar kaldırma törenleri yapılmakta ve sırasıyla farklı günlerde komşu köylerde büyük bir katılımı gerçekleştirilmektedir. Mezar kaldırma törenleri bölge insanının bir araya gelip kaynaşması için bir fırsat olarak değerlendirilmekte ve dedeler tarafından cemler yapılmaktadır. Karapınar mezarası ismini girişteki pınardan almıştır. Tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu bölge tarım alanlarının daralması, bölgedeki okulların kapanması gibi sebeplere bağlı olarak büyükşehirlere göç vermiş ve köy zamanla küçülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVÎLİK ve DEVELİ YÖRESİ ALEVİLERİNDE İNANÇ VE İBADET ESASLARI

1. ALEVÎLİK

Kökeni Arapça olan Alevî kelimesi, “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” (Fığlalı, 2006, s. 5), “Ali taraftarı”, “Ali soyundan gelen” (Kutlu, 2016, s. 15) gibi farklı anlamlara gelmektedir. Zamanla Alevî nisbesinin yanına “Seyyid” ve “Şerif” gibi lakaplar da eklenmiştir (Sarıkaya, 1997, s. 81). Alevî kelimesi, Tasavvuf edebiyatı ve İslâm tarihinde ise “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” (Fığlalı, 2006, s. 5) şeklinde anlamlandırılmıştır. Bu tanımlamaya göre Hz. Ali’yi seven ve O’na değer veren ve bağlı olan herkese “Alevî” denir. Ancak Alevî olabilmek için sadece Hz. Ali’yi ve Ehl-i beyt’i sevmek yeterli olmayıp bunun yanında bu yolun gereklerini ve kurallarını kabul etmek ve bunlara uymak gereklidir (Yaman, 2018, s. 50). Alevî kelimesi, İslâm Mezhepleri Tarihi’nde genel anlamda Şîa ile aynı anlamda kullanılmıştır. Buna binaen Alevî, Hz. Ali’yi en faziletli sahâbe olarak gören ve Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali’nin, Allah ve Peygamber tarafından henüz hayatta iken halife tayin edildiğine ve hilafetin kıyamete kadar Hz. Fâtıma ve soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanan topluluğun ortak adı olmuştur (Kutlu, 2016, s. 16). Bu tanıma göre bu zümreler, Hz. Ali’yi sevme ve ona bağlılığın ötesinde, onu ve onun soyundan gelenlere farklı bir statü vermekte, konuyu siyâsî bir fırkalaşma hareketinin mümessilliğine getirmektedirler (Fığlalı, 2006, s. 5). “Alevî” kavramı birçok dinî oluşum tarafından müşterek kullanılmaktadır. Bu oluşumlar için net ve tek bir tanım bulmak çok zordur (Korkmaz, 2016, s. 106). Alevî kelimesi terim olarak itikâdî, siyâsî ve tasavvufî olmak üzere üç temel alanda anlamlandırılmıştır. İtikâdî alanda Hz. Ali hakkındaki inanç ve inanışlar ele alınırken siyâsî alanda Hz. Ali’nin ilk halife olması ve hilafetin onun soyundan gelenlerin hakkı olduğuna dair görüşlerin savunulduğu bir

kavram olarak kullanılmıştır. Tasavvufî alanda ise Kâdirîlik, Bektaşîlik ve Rifâîlik gibi tarikatlar silsilelerini Hz. Ali'ye dayandırarak Alevî tarikatlar olarak isimlendirilmişlerdir (Üçer, 2015, ss. 33-34). Alevî nisbesi, Emevî ve Abbasîlerin hükmettiği dönemlerde iktidara karşı gelişen Hz. Ali soyundan gelen çevreler tarafından kullanılırken bazen de Hz. Ali ile hiçbir soy bağı olmayan çevreler tarafından kendi şahsî mücadelelerine dayanak olmak, meşruiyet kazandırmak maksadıyla kullanılan bir kavram olmuştur (Ocak, 1989, s. 369). Alevî terimi İslâm siyâsî tarihine bakıldığı zaman Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşen ilk halife seçimi sırasında yaşanan tartışmalar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ve üçüncü halife Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle gelişen ve şiddetlenen hilâfet tartışmalarında Hz. Ali'yi tutanlara el-Alevîyye veya “şiat-ü Ali (Ali'ye bağlılar, Ali taraftarları) denilmiştir (Ocak, 1989, s. 369). Günümüzde pek rastlanmamakla beraber bu zümreler arasında Hz. Ali sevgisini ve muhabbetini kötüye kullanan ve maksatlı zihniyetleriyle Hz. Ali'yi tanılaştıracak derecede aşırılığa sapanlar olmuştur. İslâm dinini kabul eden ve yaşayan milletlere baktığımız zaman Hz. Ali sevgisi, muhabbeti ve bağlılığını ortaya koyuş şekilleri birbirinden çok farklıdır. Bazıları Alevîliği Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi ve bağlılığı olarak ele alırken bazıları ise siyasî zemine taşıyarak fırka ve mezhep bağlamında ele almıştır. Türk kültüründe Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisinin yoğun olarak yaşanması ve canlılığını devam ettirmesine karşın siyasî bir mezhep olan “Şîa” genel kabul görmemiş ve taraftar bulamamıştır (Fırlı, 2020, ss. 543-544). Alevî araştırmacı ve yazar olan Mehmet Yaman, Alevîliği bir tarikat ve mezhep olarak değil İslâm'ın farklı bir yorumu olarak değerlendiriyor ve bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade ediyor. “Alevîlik, ne mezhep ne de kültürdür. İslâmî bir “meşrep”tir. Bu Alevîlik, Anadolu Alevîliğidir ki tarihi ve sosyolojik bir olgu olarak belli bir siyasi, sosyal ve kültürel koşullar sonucunda oluşmuş ve İslâm'ın kendine özgü bir yorumu olarak yaşayagelmıştır (Coşkun, 2001, s. 24).

Kapalı bir toplum yapısına sahip olan Alevîlik, gerek tanımı gerekse dinî statüsü konusunda yani “Alevîlik bir din mi, mezhep mi, tarikat mı yoksa heteredoks bir yapılanma mıdır?” sorusu günümüzde tartışılan en büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır. XV. asırdan itibaren yazıya geçirilen dinî-mistik edebiyatları Alevî veya Alevî-Bektaşî olarak tanımlanan oluşumların bir din olmadığı, malumun ilanıdır. İslâm kültür ve medeniyetinin hâkim olduğu bir havzada ortaya çıkan Alevîliğin, tarihî süreçte başka dinlerden etkilendiğini bilmek ve bu gerçeği ortaya koymak Alevîliği anlama

noktasında bize faydalı olacaktır. Ancak Alevîliği bu dinlerden birine indirgemek veya biriyle aynı görmek bizi Alevîliğin yazılı ve sözlü kaynaklarını ve tarihî gerçekleri inkârâ götürecektir ve gerçeklerden tamamen soyutlanmış hayalî Alevîlikler ortaya çıkaracaktır (Onat & Kutlu, 2014, s. 574). Alevîlikle ilgili yazılı kaynaklardan olanlara baktığımız zaman Alevîliği bir tarikat olarak kabul etmek ve tanımlamak mümkün görünmektedir. Alevî geleneğin ve zümrelerin sağlıklı bir biçimde anlaşılabilmesi ancak Geleneksel Alevîliğin sağlıklı bir biçimde ifade edilmesine bağlıdır (Üçer, 2015, s. 8).

Sonuç olarak; Alevîlik bir din olmayıp İslâm'ın içinde olan bir inanış biçimidir. Bir mezhep de değildir. Alevîlik dinsel yaşamla beraber toplumsal yaşamı da düzenleyen ve belirleyen mezhepler ve tarikatlar üstü bir inanış biçimidir. Alevîlik, genelde daha çok Anadolu'ya özgü olan bir inanıştır (Dedekargınoğlu, 2013, ss. 330-331).

1.1. Alevîliğin Tarihsel Gelişim Süreci

Alevîliğin tarihsel gelişimini ve oluşumunu üç ana bölüme ayırarak incelemek konuyu daha iyi anlayabilmek açısından faydalı olacaktır. Bazı kaynaklara göre Alevî toplumun yapısını ve toplumun iç dinamiklerini dikkate aldığımızda Alevî tarihini üç bölüm halinde ele alarak incelemenin konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı ifade edilmektedir.

1. Oluşum Dönemi (11. yüzyıl-15. yüzyıl arası)
2. Safevî (Kızılbaş) Dönemi (16. yüzyıl-19. yüzyıl arası)
3. Modern Alevîlik Dönemi (20. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan ve devam eden süreç) (Yıldırım, 2013, s. 137).

Hız. Peygamber hayatta iken Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaftan bahsedilemez (Bağdâdî, 2020, s. 15). Hız. Peygamber'in hastalığı esnasında ortaya çıkan ve o anda çözüme kavuşturulsa bile Müslümanlar arasında büyük ayrılıklara yol açan ve sonuçta bölünmelere ve gruplaşmalara yol açan bazı olaylar vardır (Fığlalı, 2006, s. 13). Bu olaylardan ilki, İslâm tarihinde "vasiyetnâme meselesi" olarak geçen meşhur olaydır. Hız. Peygamber vefat ettikten sonra ortaya çıkan hilafet meselesi ve Hız. Peygamber'den sonra devlet başkanının kim olacağı ve sonrasında yaşanan olaylar Şîa'nın ortaya çıkışını ve fikrî yapılanmasını oluşturmuştur. Tarihte İslâm ümmetinin ihtilafa düştüğü en önemli meselelerin başında İmâmet/Hilâfet meselesi gelmektedir. Bu konuda Müslümanlar arasında gerçekleşen mücadeleler ve yapılan savaşlar başka hiçbir konuda

yaşanmamıştır (Akdoğan, 2021, s. 3). Şîa, Hz. Peygamber'in daha hayatta iken Hz. Ali'yi açık bir şekilde kendisine vasî tayin ettiğini iddia etmiş (Şehristânî, 2021, s. 141) ve bu iddialarını ispat için bazı tarihî olayları ve hadisleri iddialarına dayanak olarak göstermiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra henüz cenazesi defnedilmeden Müslümanların Benî Sakife denilen yerde toplanması ve Hz. Ebubekir'i halife seçmesi ve bu esnada Hz. Ali'nin orada olmaması ve onayının alınmaması Şîa'nın oluşumunda etkili olmuştur (İbn-i Hişam, 2014, 4/402; İbnü'l -Esîr, 2003, 2/189) . Hz. Ebubekir kendisinden sonra Hz. Ömer'in halife olmasını vasiyet etmiş; Hz. Ömer ise kendisinden sonra halife olacak kişiyi seçmesi için on kişilik bir şûra görevlendirmiş, şûra da Hz. Osman'ı halife olarak seçmiştir. Hz. Osman devrine kadar İslâm ümmeti arasında derin ve ciddi ihtilaflar yaşanmamış ancak Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci altı yılından itibaren ihtilaflar çoğalmıştır. Hz. Osman'ın Ümeyye Oğulları'na ayrıcalıklı davranması ve onları koruması İslâm coğrafyasında telafisi zor olan hadiselerle yol açmış ve sonucunda Hz. Osman şehit edilmiştir (Sarıkaya, M. S. & Ümit, M., 2022, s. 88).

Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan olaylar İslâm dünyasında derin yaralar açmış ve yeni fırkaların ortaya çıkmasına ve kargaşaya sebebiyet vermiştir. Hz. Ali halife olması noktasında kendisine yapılan baskılar sonucunda halife olmayı kabul etmiş (Yalçın, 2020, s.65) ve İslâm ümmetinin dördüncü halifesi olmuştur (Eş'arî, s. 13). Hz. Ali'nin hilafetinin ilk yıllarında şehit edilen Hz. Osman'ın kanını bahane ederek Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmeyen ve isyan edenlerle Cemel ve Sıffin savaşları yapılmış ve bu savaşlar Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sona ermiştir. Ancak Sıffin savaşı sonucunda gerçekleşen “Hakem Olayı” ile İslâm ümmeti arasında ilk ayrılıklar gerçekleşmiş ve Haricilerle olan mücadele Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle neticelenmiştir. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Hz. Hasan hilafete gelmiş ancak kısa bir süre sonra Muaviye ile anlaşarak hilafeti Muaviye'ye bırakmıştır. Muaviye ile birlikte hilafet Emevîler'e geçmiş ve Muavîye'nin kendinden sonra oğlu Yezid'i halife olarak tanımasıyla hilafet saltanata dönüşmüştür. (İbnü'l-Esîr, 2003, 3/407, ss. 4/6-9; Ahmed Cevdet Paşa, 1976, ss. 1/641,660-663). Bu yapılan uygulamalara Hz. Hüseyin'in karşı çıkması, sonrasında yaşanan Kerbelâ Hadisesi ve sonucunda Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi İslâm coğrafyasındaki ayrılıkları ve kargaşayı iyice artırmıştır (Onat & Kutlu, 2014, ss. 64-66).

Alevîliğin iç dinamikleri dikkate alınarak bakıldığında iki büyük kırılma yaşanmıştır. Bunlardan birincisi yukarıda belirttiğimiz birinci dönemden ikinci döneme geçişte yaşanmıştır. Bu ikinci dönem Şeyh Cüneyt ile başlamış ve Şah Tahmasb ile tamamlanmış olup Alevîliğin şekillendiği ve Geleneksel Alevîliğin oluşumunun gerçekleştiği dönemdir (Yıldırım, 2013, ss. 137-138). Bu dönemler içerisinde Safevîlik-Kızılbaşlık dönemi en belirgin dönemdir. Kızılbaşlık teriminin yaygın olarak kullanıldığı dönem Safevîler dönemidir. Alevîlik kavramı yüzyılı aşkın bir süredir kullanılan şemsiye bir kavramdır. Bu şemsiyenin altına Tahtacılar, Çepniler, Sıraçlar, Işıklar, Torlaklar, Abdallar vb. Anadolu’da yaşayan bütün Alevî gruplar girmektedir. “Alevîlik” tabiri, tarihi süreçte “Kızılbaş” kavramıyla ifade edilmiştir. Kızılbaş kelimesinin Osmanlı-Safevî mücadelesi sonrasında olumsuz manada kullanılması sebebiyle yerine şemsiye bir kavram olarak kullanılan “Alevîlik” kullanılmaya başlanmıştır. Bugün elimizde Alevîlikle ilgili yazılı kaynaklara baktığımızda bunların Safevî dönemine ait olduğunu görmekteyiz (Kaplan, 2019, ss. 153-154).

Safevîler ve Osmanlı arasında yapılan Çaldıran Savaşı sonrasında Kızılbaş Türkler üç seçenekten birini seçmek durumunda kalmıştır; birincisi Osmanlı’nın hâkimiyetini tanıyarak Bektaşîliği seçmek, ikincisi bağımsız ocaklar olarak varlığını sürdürmek, üçüncüsü ise Osmanlı Devleti’nin Kürtlere tanıdığı ayrıcalıklardan faydalanmak için onların arasına katılmak ve varlığını devam ettirmek. İşte, bugün Kürtçe konuşan Alevî/Kızılbaşların neredeyse tamamı bu üçüncü grup arasından çıkmıştır (Onat, 2009, s. 42). Şah İsmâil, Anadolu’da bulunan Alevî grupları kendine bağlamak için, Anadolu’ya kendi adamlarını göndermiş ve kendine bağlı olan grupları kendi siyâsî amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmıştır. Şah İsmâil, Anadolu’da yaşayan Alevî gruplar üzerinde büyük bir güç ve nüfuz elde etmiş ve bu gücü Osmanlı Devleti’ne karşı kullanmıştır. Şah İsmâil Anadolu’da Alevîliğin kurumsallaşmasına da çok büyük katkı sağlamıştır. Alevîliğin temel kurumlarından olan “Dedelik kurumu”nu Şah İsmâil sistematik hale getirmiştir. Anadolu’da kendisine bağlı gruplara “Safevîlerin Hz. Ali soyundan geldikleri” görüşünün propagandasını yaparak kendilerine bağlı aşiretlerin hem dinî hem de dünyevî liderleri konumundaki Türkmen Babalarının gücünü ve otoritesini artırmıştır. Kendisine bağladığı bu Türkmen Babaları vasıtasıyla da kendini Anadolu’da yaşayan Türkmen grupların dinî ve dünyevî lideri olarak kabul ettirmiştir (Üçer, 2015, ss. 170-171).

Safevîler'in, Anadolu'da Türkmenler üzerinde yaptığı propaganda faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan isyanlar sonucunda Anadolu'daki Kızılbaşlar kendi kimliklerini (Aksakal, 2014, s. 215) kazanarak zihin dünyalarında Osmanlı'ya karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardır. Bu düşünce zamanla devlete ve devletin temsil ettiği Sünnî İslâm anlayışına düşmanlığa dönüşmüştür. Bu durum Anadolu'da yaşayan halk arasında kırılmalara ve kopmalara ve toplumsal yaralanmalara ve kutuplaşmalara sebep olmuştur. Osmanlı ile yapılan Çaldıran Savaşı sonrasında Kızılbaş Türkmen topluluklarında Osmanlı siyasî iktidarına karşı oluşan direnç ve muhalefet ve buna bağlı olarak gelişen karşıtlık psikolojisi Alevî toplumunu sosyal, kültürel ve dinî açıdan kapalı bir toplum haline dönüştürmüştür (Turan & Yıldız, 2008, s. 23).

Safevî Devleti'nin zamanla zayıflaması ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamamen yok olmasıyla birlikte Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Kızılbaşlar yalnız kalarak kendi kaderleriyle baş başa bırakılmışlardır. Bu süreçte Osmanlı Kızılbaşları kent merkezlerinden uzaklaşarak “devletin olmadığı yerlerde” kendilerine dinî ve sosyal bir düzen kurmuşlardır. Bütün Alevîler'in tarihleri boyunca yaşadıkları en köklü değişimi 20. yüzyılın sonlarına doğru yaşadıklarını görüyoruz. 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve günümüze kadar gelen Alevîlik ile geçmişte var olan Alevîlik birçok açıdan birbirinden farklıdır. Bu sebeple 20. yüzyılın ikinci yarısından önce var olan Alevîliği “Geleneksel Alevîlik” , 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen Alevîliği ise “Modern Alevîlik” olarak adlandırmak konunun daha sağlıklı anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir (Yıldırım, 2013, s. 135).

Alevî toplumu kitlesel olarak şehirleşmekte olup günümüzde neredeyse tamamlanmış olan bu süreç Alevî toplumunda ciddi bir krize neden olmuştur. İnanç merkezli olan geleneksel Alevîlik anlayışı yerini kimlik merkezli modern Alevîliğe; toplum merkezli olan Alevîlik yerini birey merkezli Alevîliğe; sözlü kültüre dayanan Alevîlik ise yerine yazılı kültüre dayanan Alevîliğe bırakmıştır.

1.2. Anadolu Alevîliği ile İlgili Kavramlar

Alevîlik, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanan şemsiye bir kavram olup bünyesinde birden fazla ismi barındırmaktadır. Bizim çalışmamızda Alevîlik dediğimizde kastedilenin Anadolu Alevîliği olduğu anlaşılmalıdır. Anadolu Alevîliğine, tarih boyunca sözlü ve yazılı gelenekte birbirinden farklı isimler verilmiştir. Bu isimleri sırasıyla ele almaya çalışacağız.

1.2.1. Bektaşîlik

Alevîlik kültürü, Anadolu’da geçirmiş olduğu gelişim ve değişimlerle farklı bir boyut kazanmıştır (Kan, 2021, s. 3). Anadolu Alevîliği, yazılı ve sözlü geleneğimizde farklı isimlerle ifade edilmektedir. Bu isimlendirmelerin başında *Bektaşîlik* gelmektedir. *Bektaşîlik*, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğu kabul edilen bir tarikattır. Ancak Alevîliğin temel esaslarından olan Hz. Ali ve Ehl-i beyt muhabbeti, *tevellâ/tevellî* (Ehl-i beyt’i sevenleri sevme) ve *teberrâ/teberrî* (Ehl-i beyt’i sevmeyenleri sevmeme) esaslarına bağlı oluşları sebebiyle *Bektaşîlik*, Alevîlik olarak isimlendirilebilir. Bektaşîlik, bir tarikat olması hasebiyle bu yolun esaslarını kabul eden ve uygulayan herkes Bektaşî olabilir; fakat Alevîlik soya bağlı olduğu için ancak anne-babası Alevî olan, *Alevî* olabilir (Fırlı, 2020, ss. 545-546). Bektaşîlikte tarikata katılmak isteyen kişi için “ikrâr” denilen bir cem yapılarak bu cemde bu yola girmek isteyen ve talip olan kimseye bu yolun edep, erkân ve incelikleri öğretilmektedir (Yalçın, 2021, s. 1020). Alevîlik ve Bektaşîlik aynı olguyla irtibatlı olduğu için birbirinden ayrılamaz. Zira ikisi de Türkiye’de yaşayan halk tarafından benimsenmiş İslâm anlayışıdır (Melikoff, 2022, s. 7). Onat’ın ifade ettiği gibi Bektaşîlik, “*Ahmet Yesevî’nin temellerini attığı, ahlak temelli İslâm anlayışının Yesevîlik doğrultusunda Anadolu’da çiçeklenmesi ile ortaya çıkan bir Türk Tasavvuf ekolüdür.*” (Kaplan, 2012, s. 20). Bektaşîlik klasik bir tarikat yapılanmasıdır. Alevîlik ise Safevî tarikatının değişen ve gelişen şartlarla birlikte Anadolu’da dönüşen bir yapılanmadır (Sarıkaya, 2017, s. 9).

Bektaşîliğin yapısını, mahiyetini ve tarihi gelişimini iyi anlamak ve doğru teşhiste bulunabilmek için tarihçesini; a) XIII. yüzyılda başlayarak XV. yüzyılda tamamlanan teşekkül devresi, b) XVI. yüzyılda Balım Sultan ile başlayan ve devam eden ve bildiğimiz asıl Bektaşîliği temsil eden süreç olarak iki ana başlık halinde incelememiz gerekir. Bektaşîliğin teşekkülü ile XIII. yüzyılda dînî, sosyal, ekonomik ve siyasi hareketlere bağlı olarak ortaya çıkan Babaî İsyanları ile yakından ilişkisi vardır. Bugünkü şekliyle tanıdığımız Bektaşîlik ise Balım Sultan’ın tarikatın başına geçmesiyle şekillenmiştir. Balım Sultan, Bektaşîliğin ikinci pîri olarak kabul edilmektedir. Hacı Bektaş Veli ve ondan sonra gelen Bektaşî şeyhlerinin büyük bir kısmı Haydarî ve Kalenderî şeyhi iken; Balım Sultan’la Bektaşîlik Kalenderîlikten soyutlanarak Hurûfluk ve Şîlik gibi akımların etkisine girmiştir. Bu etki özellikle “on iki imam” ve “Hak-Muhammed-Ali” inancında iyice belirgin hale gelmiştir (İpek, 2014, s. 520). Bektaşîlik

Osmanlı döneminde özellikle Yeniçeri Ocağı'nın yapılanmasında etkili olmuş ve Osmanlı sultanları tarafından itibar görmüştür. Ancak 1826 yılında II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla birlikte eski itibarını kaybetmiştir. Bektaşîler Milli Mücadele zamanında Anadolu hükümetinin yanında yer alarak Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir. Ancak tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte Bektaşîlikte ilga edilmiştir (Ocak, 1992, ss. 373-378).

1.2.2. Kızılbaş

Anadolu Aleviliğine verilen isimlendirmelerden biri de *Kızılbaş*'tır. Halk arasında son derece yanlış ve menfî anlamda kullanılan bir ifade olan *Kızılbaş* kelimesinin, tarihî kaynaklarımıza baktığımızda Sünnî-Alevî fark etmeksizin kırmızı başlık veya börk giyen bütün Türkmen boyları için kullanılan bir isim olarak karşımıza çıkıyor. Gerek Anadolu Aleviliği gerekse Kızılbaşlığın temel unsurlarına baktığımızda hemen hemen tamamının Türklerin Orta Asya gelenek, görenek ve dinî inanışlarının özünün İslâm dininin süzgecinden geçirilmiş, İslâmîleştirilmiş, esaslar ve unsurlardan teşekkül ettiğini görmekteyiz. Türklerin Batı'ya göçleri esnasında karşılaştıkları millet ve medeniyetlerin, içinden geçtikleri coğrafyaların izlerini taşıdıklarını da unutmamalıyız. İslâm'ın ruhuna aykırı olmayan İslâm öncesi pek çok maddî ve manevî unsur İslâmlaştırılmış ve samimi bir şekilde yaşatılmıştır (Fırlıklı, 2020, s. 546). Alevîlerin tarih sahnesindeki asıl ismi Kızılbaş'tır. Kızılbaş yerine Alevî kelimesinin kullanılması henüz yakın zamanda gerçekleşmiştir. Kızılbaşlık, Türk tarihinde Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar (ö.1488) tarafından kendi taraftarlarını diğer insanlardan ayırt edebilmek amacıyla kullanılmıştır. Şeyh Haydar kendi taraftarlarının on iki dilimli kızıl taç (Tac-ı Haydarî) giymelerini istemiştir. Şah İsmail'in iktidara gelmesiyle birlikte Kızılbaş kavramı Safevîleri ve Şah İsmail'i destekleyen Türkmen gruplarının övünerek kullandığı ortak adı olmuştur (Onat & Kutlu, 2014, s. 557). Kızılbaşlık, dinî içeriğini ekseriyetle Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasındaki iktidar mücadelesi sürecinde kazanmıştır. Kızılbaşlık, Şah İsmail taraftarlığı olarak kabul edildiği için Osmanlı tarafından düşman olarak tanımlanmış ve kontrol altında tutulması hatta öldürülmesi gereken bir düşman zümre olarak görülmüştür (Onat & Kutlu, 2014, s. 563). Kızılbaş isminin kökenini İslâm'ın ilk dönemi ile irtibatlandıranlar da olmuştur. Buna göre Hz. Ali, Hayber Kalesi'nin fethi sırasında başına kırmızı bir sarık sarmış ve Kızılbaş olarak adlandırılmıştır. Diğer bir rivâyette ise Muaviye ile yapılan Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali

kendi taraftarlarını ayırt edebilmek için başlarına kırmızı sarık takmalarını istemiş ve bu olaydan sonra Hz. Ali taraftarlarına “Kızılbaş” denilmiştir (Üzüm, 2022, s. 546).

Kızılbaşların önemli bir bölümü Osmanlı ve Safevî devletleri arasındaki çatışmaların durulmasından sonra Hacı Bektaş Veli dergâhında toplanmışlar ve “Bektaşî zaviyesi” adıyla devletin gözünde meşruiyet kazanmışlardır. Ancak zamanla yaşanan gelişmelerde toplumdaki sorunların kaynağı olarak görülmeleri neticesinde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın ilga edilmesiyle beraber hukuki statülerini ve yasal şemsiyelerini kaybetmişlerdir (Hakyemez, 2014, s. 163). Kızılbaşlar ve Bektaşîlerin hem inançları hem de öğretileri birbirinin aynısıdır. Her iki zümre de tarikat pîri olarak Hacı Bektaş Veli’ye biat ediyordu. Aralarındaki farklılıklar özsel değil, biçimsel farklılıklardan ibarettir (Melikoff, 2022, s. 50). Kızılbaş diye bir topluluğun varlığının kabul edilmesi ve Alevî-Bektaşîlerden ayrı olarak düşünülmesi ve bu şekilde tanımlanması bir yanılgıdır. Kızılbaş sözcüğü Alevî ve Bektaşîleri anmak istemeyenler tarafından onları aşağılamak ve kötülemek maksadıyla söylenmiş bir sözdür (Yaman, 2018, s. 45). Alevîler, kızılbaşlık olayını Hz. Ali’ye bağladıkları için kendilerinden kızılbaş diye bahsedilmesinden rahatsız olmazlar. Ancak kızılbaş kelimesinin hakaret anlamında kullanılmasından rahatsız olurlar. Kızılbaş ismi her ne kadar muhalifleri tarafından hakaret anlamında kullanılsa da Anadolu Alevîlerinin ekserisi tarafından hüsn-ü kabul görmekte ve tarihi rivâyetler yardımıyla konu delillendirilerek güçlendirilmektedir (Dalkıran, 2002, ss. 100-101).

1.2.3. Tahtacı

Anadolu Alevîleri ayrıca *Tahtacı* olarak da isimlendirilmektedirler. Geniş ormanlık alanlarda göçebe olarak yaşayan ve geçimlerini ağaç kesmek ve biçmekle temin eden Alevî-Türkmen zümreleri *Tahtacı* olarak isimlendirilmektedir. Tahtacılar Türkmen asıllı olup dil olarak Türkçeyi kullanmaktadırlar. Türkçe dışında dil bilmezler ve kendi aralarında yaptıkları dinî ayinlerini Türkçe yaparlar. Tahtacılar, Bektaşîlerden ayrı bir grup olup kendilerini Caferî mezhebine mensup olarak tanımlarlar. Tahtacılar kapalı bir toplum olup kendi aralarına dışarıdan yabancı kabul etmezler. Tahtacılar kendilerinden olmayan yabancılarla mecbur kalmadıkça iletişim kurmazlar. Zaruret halinde ise çok sathî bir şekilde konuşurlar ve kendi âdet, gelenek, görenek ve inançlarından bahsetmezler (Yörükân, 2015, s. 56). Hz. Ali’ye aşırı muhabbet ile bağlı olup İsnâ Aşerîyye Şîîleri gibi davranırlar.

1.2.4. Râfızî

Alevîler için Osmanlı kaynaklarında geçen ve XVI. asırdan itibaren tahkir amaçlı kullanılan bir diğer isim de *Râfızî* (Eş'arî, s. 26) veya *Râfıza*'dır (Fırlalı, 2006, s. 10). Bu kavram İslâm Mezhepleri Tarihi'nde ilk kez Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in (94/712) oğlu Zeyd'in (122/740) Emevîler'e karşı kendisini ayaklanmaya davet eden ve destekleyen ancak sonrasında onu terk eden Kufeli bir grup hakkında söylenmiştir. Kufeli bir grup Zeyd'e, atası Ali b. Ebî Talib'e haksızlık eden Ebubekir ve Ömer hakkındaki görüşünü sorarlar. Zeyd ise onların beklemediği şekilde o ikisi hakkında da hayırdan başka bir şey düşünmediğini belirtince Kufeli grup onu terk eder. O da onlara "Beni bırakıp terk ettiniz, kaçtınız." anlamında "râfeztumûnî" (Eş'arî, s. 26) der. Bu olaydan sonra Zeyd'i terk edenlere Râfızî denilmektedir (Dalkıran, 2002, s. 102).

1.3. Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Gelişimi

Anadolu Alevîliğinin kökeni, Türklerin İslâm dini ile tanışmaya başladıkları dönemlere uzanan ve belirli siyâsî, dînî, iktisâdî, sosyal ve kültürel şartların tedricî olarak oluşturduğu bir İslâmî inanç ve kültür olgusudur. İslâm'ı anlama, yorumlama, yaşayış şekliyle ve İslâm'a bakış açısıyla kendine mahsus bazı farklılıklar göstermektedir (Fırlalı, 2006, s. 13).

Anadolu Alevîlerinin neredeyse tamamına yakını İslâm dininin temel akide ve esaslarına inanmaktadırlar. Bu zümreler arasında din, İslâmî ibadet ve muamelât esaslarını eksiksiz olarak uygulayanların sayısı da oldukça fazlaydı. Bununla beraber büyük bir bölümü dinin ibadet ve muamelâtla ilgili kısımlarına ilgisiz davranmakta, ekseriyeti kendi eski inanışlarının etkisiyle kısmen Hurûfluk ve Bâtınîliğin etkisiyle farklı yorumlar ortaya koymaktadırlar (Fırlalı, 2020, s. 550).

Alevîliğin ilk nüvelerini oluşturan anlayış ve eğilimler Türklerin İslâm'a girmeleri ile başlamış, göçebe ve yarı göçebe Türkmen boyları arasında gelişmiştir. Bu sosyal gruplar yaşamış oldukları sosyal şartlar sebebiyle ne tam olarak İslâmiyet'i özümseyebilmişler ne de İslâm öncesi sahip oldukları Türk inanış ve geleneklerinden kopabilmişlerdir. Eski Türk inanç ve gelenekleriyle özdeşleşmiş olan bu anlayış tarzı Orta Asya'da ortaya çıkan Moğol istilası ile birlikte Horasan ve İran üzerinden Anadolu'ya taşınmıştır. Son derece zengin ve dinamik bir yapıya sahip olan Kızılbaş-Alevî geleneği tarihsel ve sosyal şartlara bağlı olarak yerleşik topluluklar arasında

gelişemediğinden ve önemli ölçüde göçebe ve yarı göçebe halk kültürüne dayandığından kitâbî olmaktan çok şifâhî ve sözlü bir kültüre sahiptir. Bu sözlü kültür yüzyıllar boyunca bir taraftan dedeler eliyle şifâhî rivâyetlerle bir yandan da âşık ve ozanların deyiş, şiir ve nefesleriyle nesilden nesle aktarılmıştır (Yıldız, 2004, ss. 324-325).

Anadolu Alevîliği, Türklerin İslâm'a girişiyle birlikte takriben X. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreçtir. Türklerin Müslüman Araplarla ilk temasları Hz. Ömer zamanında gerçekleşmiştir. Zira Türklerin yaşamış olduğu Mâveraünnehir ve Horasan bölgesine fetihler bu dönemde başlamıştır. Türklerle Araplar arasında çetin savaşlar yapılmıştır. Emevîler zamanında Türklerle ilişkiler düzelmemiş, Emevîlerle Türkler arasında çetin savaşlar yapılmış ve Arapların ilerleyişi devam etmiştir. Emevîlerin Arap milliyetçiliği politikası gütmesi ve diğer milletleri küçük görme düşünceleri sebebiyle Türklerin İslâm'ı benimsemeleri gecikmiştir (Turan & Yıldız, 2008, s. 12).

Emevîlerin yıkılıp Abbasîlerin başa gelmesiyle birlikte Türklerle Araplar arasındaki ilişkiler düzelmiş ve Türklerin İslâmiyet'i kabulü hız kazanmıştır. Emevîlerin Türklere karşı baskıcı tutumu ve uygulamaları onların muhalif olan ve Ehl-i beyt sevgisini ön plana çıkaran muhaliflere ve Abbasîlerle olan yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu durum Türklerin Hz. Ali'ye olan sevgisini ve ilgisini artırmıştır. Bu bağlamda Türklerin Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı'nda (134/751) Arapları desteklemesi ve savaşın Araplar tarafından kazanılması Türklerle Araplar arasındaki ilişkiler için dönüm noktası olmuştur. Türkler bu savaş sonucunda yönlerini İslâm dünyasına çevirmişler ve kitleler halinde Müslüman olmaya başlamışlardır. Türklerin yaşadığı bölgelerde gerçekleşen fetihlerle birlikte İslâmlaşma özellikle yerleşik hayatın hâkim olduğu büyük şehirlerde hızla gerçekleşirken, kırsal kesimlerdeki İslâmlaşma uzun zaman almıştır. Bu süreçte Ahmet Yesevî, Arslan Baba ve Korkut Ata gibi Türkmen babalarının Türk toplumu üzerindeki etkileri büyük olmuştur. Kırsal bölgelerde yaşayan göçebe ve yarı göçebe Türklerin Müslümanlığı, dinî sorumlulukları yerine getirmekten uzak, eski inanç ve geleneklerin hâkim olduğu bir halk Müslümanlığıdır (Turan & Yıldız, 2008, ss. 13-14). Bu propaganda faaliyetleri şehirlerde genelde Sünnî derviş ve şeyhlerin gayret ve çabalarıyla yürütülmesine karşın köylerde, kırsal kesimlerde ve göçebe Türk boylarında ise Şîî inanç eğilimli dervişler ve Babalar tarafından yürütülmekteydi. Türkler İslâm'ı direkt Araplardan değil İran kültür ve medeniyetinin merkezi olan Horasan'dan

almışlardır. Zira İran kültürü Türkleri etkilemesinin yanı sıra İslâm dinini de etkilemiştir (Yaman, 1996, ss. 12-13).

Anadolu'nun İslâm ile tanışması 1071 Malazgirt Zaferi'nin kazanılması ile olmuştur. Selçukluların Anadolu'yu fethetmeden önce buraya ilk yerleşimleri Türkmen dervişleri sayesinde olmuştur. Türkmenler üzerinde etkili olan ve kendilerine eski Türklerdeki Şaman ve Kam denilen ve olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan kimselere benzeyen, garip giyimli, meczup tabiatlı olan Türkmen Babaları Moğol istilası sonucunda bulundukları yerlerden göç ederek Anadolu'ya gelmişlerdir (Kan, 2021, ss. 50-51).

Anadolu Alevîliğinin oluşumunda Erdebil Tekkesi'nin büyük bir etkisi vardır. Erdebil Tekkesi'nin kurucusu Şeyh Ebu'l-Feth İshak Safiyyüddin el-Erdebilî el-Hüseynî (745/1344-1345)'tir. Başlangıçta Sünnî bir inanca sahip olan tarikat Timur başta olmak üzere İlhanlı devlet adamları tarafından saygı görmüş ve himaye edilmiştir. Tarikat, Hoca Ali'nin şeyhliğe gelmesiyle (795/1392) bir yandan Sünnî görünümünü muhafaza ederken diğer yandan yavaş yavaş Şîîliğe temayül etmeye başlamıştır. Hoca Ali'nin ölümünden sonra başa geçen torunu Şeyh Cüneyd zamanında tarikat İmamiyye Şîîliğini benimsemiş ve bir takım siyâsi amaçlar güden bir teşekkül haline dönüşmüştür (Dalkıran, 2002, ss. 106-107). Şeyh Cüneyd'le birlikte tarikate bağlı olan tekke ve hankâhlarda, zaviyelerde Şîîlik propagandası yapılmaya başlanmıştır. Şah İsmail'in başa geçişiyle birlikte (907-931/1501-1524) Erdebil Tekkesi İran'da siyasi birliği sağlamış ve İmamiyye Şîîliğini resmi mezhep olarak kabul etmiştir. Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkler, Şeyh Cüneyd ve sonrasında gelen halifelere son derece değer vermişler, onlar için her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Şah İsmail Türkmenlerin bu zaaflarından faydalanarak Anadolu'da etkili bir Şîîlik propagandasına girişmiş ve bunda başarılı olmuştur. Anadolu'da yaşayan Türkmenleri mevcut yönetimlere karşı ayaklandırarak yoğun bir Safevî propagandası yaparak Anadolu'ya gönderdiği müritleri vasıtasıyla birçok ayaklanmalar çıkartmış ve kendi otoritesini ve gücünü artırmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan ve Şah İsmail'i destekleyen birçok Alevi Türkmen boyu Şah İsmail'in saflarına geçmiş ve Osmanlı'ya karşı ayaklanmıştır (Dalkıran, 2002, s. 107).

Şehirde yaşayan halkın İslâmlaşması ile göçebe bir hayat süren Türkmenlerin İslâmlaşmasını aynı sevide görmek mümkün değildir. Şehirde yaşayan halk dini,

medreselerden öğrenmekte olup yüksek bir dinî kültüre sahipti. Buna karşı göçebe ve yarı göçebe halk ise eski gelenek ve inançlarının, Türkmen baba ve dervişlerinin etkisinde kalmaktadır. Bu durum Anadolu’da farklı sosyo-kültürel bir yapının oluşmasına ve farklı din anlayışlarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum şehirde yaşayan halk ile göçebe kırsalda yaşayan Türkmenler arasında gerginliğe yol açmakta ve çeşitli ayaklanmalara ve isyanlara sebep olmaktadır. Bu ayaklanmalardan biri olan ve Anadolu’da ortaya çıkan Babaîler Ayaklanması (638/1240) Alevîliğin doğuşunu sağlayan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu ayaklanmalar halkın, devletin haksız uygulamalarına, ağır vergilere ve adaletsiz uygulamalara karşın dinî bir dil kullanılarak yapılan ayaklanmalardır. Baba İlyas’ın başını çektiği Türkmenlerin Selçuklu Devleti’ne karşı çıkarmış olduğu bu ayaklanmalar siyasal manada hedefine ulaşamamış ancak bu hareket Anadolu’da Sünnî inanca sahip olmayan kesimleri bir araya getirmiş ve örgütlemiştir (Turan & Yıldız, 2008, ss. 15-16).

Türkmen Babaları içerisinde en tanınmış olan ve Bektaşîliğin kurucusu olan Hacı Bektaş Veli (669/1271) bu isyanlara katılmadığı için devlet tarafından takibe uğramamış ve Sulucakarahöyük’e gelerek burada kurduğu tekkesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Hacı Bektaş Veli, muhtemelen Moğol istilası sonrası Anadolu’ya gelen bir Haydarî dervişi olup burada bir Vefâî şeyhi olan Baba İlyas’a intisap etmiş ve onun halifesi olarak Sulucakarahöyük’e yerleşmiştir. O, şeyhi olan Baba İlyas gibi İslâm öncesi Türklerin eski inançlarıyla harmanlanmış olan İslâm inancını müritlerine öğretmek bölgenin İslâmlaşmasına büyük katkı sağlamıştır (Turan & Yıldız, 2008, s. 17). O, Horasan’da Ahmed Yesevî dergâhından aldığı ilâhî feyiz ve bereketi Hacı Bektaş Dergâhı’nda iyice olgunlaştırarak Anadolu’da yaşayan insanların anlayabileceği bir şekilde onlara anlatmıştır. Bu sebeple Hacı Bektaş Veli bu yolun erenleri ve ocakzâde dedeler tarafından “yolun serçeşmesi” yani yolun membaı, kaynağı, tüm erenlerin önderi olarak kabul edilmiş ve “Hünkâr Hacı Bektaş Veli” olarak isimlendirilmiştir. Hacı Bektaş Veli hayatta iken bazı kurumsal esaslar ortaya koymuştur. Ancak onun öğretileri kendisi hayatta iken kurumsallaşmamıştır. Yani kendisi hayatta iken Bektaşîlik ismiyle bir tasavvufî oluşum, bir fikri akım henüz oluşmamıştır. Bektaşîliğin kurumsal olarak oluşumu ve sistematik hale dönüşümü Balım Sultan zamanında gerçekleşmiştir (Yıldız, 2019, ss. 183-186).

Babaîler isyanının Selçuklu Devleti tarafından bastırılması sonrasında devletin takibinden kurtulan Baba İlyas'ın müridi Türkmen Babaları faaliyetlerine devam etmişlerdir. Babaîlik hareketi XIV. yüzyılın başlarına dek yarım asır boyunca gelişerek "Rum Abdalları" denilen yeni bir zümrenin oluşmasına sebep olmuştur. Bu zümre Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında büyük bir etkiye ve nüfuza sahipti. Osmanlı'nın ilk zamanlarında yapılan fetihlerde Rum Abdallarının etkisi çok büyük olmuştur. Bu dervişler bizzat savaflara katılarak bizzat fetihlerde bulunmanın yanı sıra fetih sonrasında bölgenin İslâmlaşmasına da büyük katkı sağlamışlardır. O dönemde Abdal Musa, Sarı Saltuk, Kumral Abdal, Kaygusuz Abdal, Kızıl Deli, Abdal Murat, Geyikli Baba gibi Rum Abdalları bu zümre içerisinde yer almaktadır. Rum Abdallarının yetiştirdiği ilk müritler, ilk Bektaşîler diyebileceğimiz zümredir. Sulucakarahöyük menşeli Rum Abdalları, Baba İlyas kültürünü Hacı Bektaş Veli kültürüyle harmanlayıp zenginleştirerek müritlerine öğreterek yaygınlaştırmışlardır. Hacı Bektaş kültü çerçevesinde şekillenen bu öğreti ve propaganda faaliyeti XV. yüzyılın sonlarına doğru hızla gelişerek hem Alevîliğin hem de bir halk tarikatı kabul edilen Bektaşîliğin teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Fazlullah Hurûfî (796/1394) tarafından temelleri atılan Hurûfîlik hareketinin Alevî-Bektaşî zümreler üzerinde çok büyük etkisi olmuştur (Turan & Yıldız, 2008, ss. 17-19).

Safevî tekkesinin zamanla Şîîleşmesi ve Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında Şîî motifleri ön plana çıkararak yaptığı Safevî propagandası Alevîliğin bugünkü şeklini almasında etkili olmuştur. Türklerin İslâm'ı kabul etmesiyle başlayan süreç içerisinde göçebe ve yarı göçebe hayat süren Türkmenler arasında gelişen Alevîlik, Moğol istilasına ile Horasan ve İran topraklarını kapsayan coğrafya üzerinden Anadolu'ya taşındı. Anadolu'daki Türkmen Babalarının, Türklerin eski inançları ve İslâm'ı harmanlayarak ortaya koydukları ve ilk Bektaşîler olan Rum Abdallarının gayretleri ile gelişen Alevîlik, Hurûfî etkilerin katılması, ardından da Safevî propagandası ile bugünkü şekil ve yapısına ulaşmıştır.

1.4. Develi Yöresinde Alevîlik Algısı

Alevîlik, tarih boyunca farklı anlamlar yüklenen bir olgudur. Kapalı bir toplum yapısına sahip olan ve çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Alevîler kendi içlerinde gelişen siyasî gelişmelere bağlı olarak ve kendi dinamiklerinden hareket ederek Alevîliği farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bektaşî ve Alevîlerin kendini ifade etme biçimine

baktığımızda iki farklı taraf karşımıza çıkmaktadır. Bu taraflardan biri Alevîliği İslâm'ın bir parçası görürken diğeri Alevîliği tamamen İslâmî çerçeveden çıkarmakta, ateist ve materyalist yorumlar getirmektedir. Develi ve yöresinde kırsal mahallelerde yaşayan Alevîler geleneksel Alevîlik inanç ve değerlerine sahip çıkıp Alevîliği İslâm'ın bir parçası olarak görürken; genelde şehirlerde yaşayan yeni nesil Alevîler, İslâmî çerçeveden uzak bir Alevîlik inancını benimsemektedirler. Yaptığımız görüşmelerde yörede yaşayan Alevîler, kendilerini genel itibarıyla Müslüman olarak tanımlamakla birlikte, kendilerinin Sünnîlerden farklı olduklarını ifade etmektedirler. Burada yörede yaşayan Alevîlerin, Alevîlik hakkındaki görüş ve düşüncelerine yer vereceğiz.

“Hepimiz Müslümanız Elhamdülillah. Hz. Muhammed peygamberimiz. Hz. Ali onun öz amcaoğlu ve damadıdır” (Kişisel iletişim-1, Mart 2024).

“Bizler de Müslümanız. Hepimiz “Lâ ilâhe illâllah Muhammed’ür-Rasûlullah” “Allah-Muhammed-Ya Ali” diyoruz. Bizler İmâm Hüseyin’in yas mâtemini çekiyoruz” Kişisel iletişim-3. Mayıs 2024).

“Alevîlik İslâm’dan önce var olan bir inanç olup İslâmiyet ile yol bulmuştur. İmam Ali Rızâ efendimiz Horasan’a gelip Horasan Beyinin kızıyla evleniyor o zamandan on iki imam ile buluşmuş oluyoruz, Anadolu Alevîleri olarak. Biz Anadolu Alevîsiyiz. Müslümanlığı kabul eden de var etmeyen de var. Biz kendimize Müslümanız desek Müslümanlığın şartları var. Alevîler bunları yerine getirmez. Bunları yerine getirmeyen Müslüman olur mu? Biz Kızılbaşız. Orijinal Türküz. Türkler, Şamanlık ile başlamıştır. Alevî olmak için Alevî anne babadan doğmak gerekmez. Eline beline diline sahip olan herkes Alevî olabilir” (Kişisel iletişim- 4, Mart 2024).

“Bizler Müslüman-Alevîyiz. Alevî Ali’nin evi demektir. Ona dayanır haliyle bizlerde Müslüman Alevî oluyoruz (Kişisel iletişim-5, Mayıs 2024).

“Alevîler de Müslümandır. Müslümanlar gibi orucumuzu tutarız, ibadetimizi ederiz, haccımızı yaparız ama biz haccımızı Hacı Bektaş’ta yaparız ve her sene gitmeye de özen gösteririz. Her isteyen Alevî olamaz. Alevî anne ve babadan doğmak şarttır” (Kişisel iletişim-2, Mayıs 2024).

“Ali evinden, soyundan ayrılma kişilere Alevî denir”(Kişisel iletişim-6, Nisan 2024).

“İnanç yönünden Alevîler de Sünnîler gibidir. Bizler Allah Azimüşşânın kuluyuz, Âdem Safiyullâh’ın zürriyetindeniz, İbrahim Halilullâh’ın milletindeniz, Muhammed

Mustafa'nın ümmetindeniz; dinimiz İslâm, kitabımız Kur'ân, keremler şahı Hz. Ali Murtazâ'nın da bendesiyiz. Sünnî canlarımız şeriatı temsil ediyor Alevîler canlar da tarikatı temsil ediyor. Tasavvuf yolu olgunlaşma yoludur (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024).

Yöre halkı ile yaptığımız görüşmelerde özellikle dede, hoca gibi söz sahibi olan kişiler “Alevîlik İslâm'ın özüdür. İslâm'ı gerçek anlamda yaşayanlar da Alevîlerdir. Şu an Sünnî kesimin yaşadığı Müslümanlık Hz. Peygamber zamanında yaşanan Müslümanlıktan farklıdır. Emevîler'den kalma bir Müslümanlıktır. Biz İslâm'ın dışı da bir din ve mezhep veya ayrı bir inanç değiliz. Bizler Ehl-i beyt soyundan gelen imamların yoluna bağlı Müslümanlarız” sözleriyle kendilerini tanımlamaktadırlar (Kişisel iletişim-7, Haziran 2024).

2. ALEVÎLİKTE İNANÇ ESASLARI

Kendine mahsus dinî bir anlayış ve yaşayış biçimi olan, esnek, geniş bir inanç zemini üzerine bina edilen Alevîliğin inanç esaslarını ortaya koymak son derece zordur. Zira bu yapı X. asırdan günümüze kadar uzanan geniş bir zaman dilimini ve Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Kökenleri, değişik mekânları ve farklı zamanları kapsayan öğeleri bünyesinde barındıran Alevîlik, farklı yaklaşımlar sebebiyle birbirinden farklı anlayışları da bünyesinde barındırmaktadır. Alevî gruplar için sistematik ve bütün müntesiplerini bağlayıcı homojen bir inanç sisteminden bahsedilemez (Üzüm, 2007, s. 69).

Hacı Bektaş Veli'nin düşünce yapısında iman önemlidir. Dört kapının ilki olan şeriat kapısının birinci makamı iman etmektir. İman, hakikatin kalp ile tasdik edilip dil ile ikrârı olarak tanımlanmaktadır. Kişinin tutum ve davranışları ise imanın özüne ait olmayıp ayrı olarak değerlendirilmektedir. Yani iman amelden farklıdır. Ancak olgun insan olabilmek için de iman gereği olan güzel davranışların yerine getirilmesi gerekmektedir. Makâlât'ta iman ile amelin birbirinden ayrı olduğuna dair ifadeler varsa da bu ifadeler amelin ihmal edilmesi ve önemsenmemesi anlamında ele alınmamalıdır. Hacı Bektaş'a göre inanç bir bütündür, indirgemeci bir tavırla değerlendirilemez. Bu yaklaşım geleneksel kabullere de uygun olmakla beraber gelenek içinde farklı yaklaşımlara ve açılımlara da rastlanmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ı ve diğer eserleri dikkate alındığında mesnetsiz kalmaktadır (Yeşilyurt, 2003, ss. 17-24). Alevi-Bektaşîliğin ortak kültürüne ait inançlara (Şahin,

2024, s. 127) baktığımızda bu inançların temel renklerini ağırlıklı olarak İslâm dininden aldıklarını ve ortaya çıkışı yönünden İslâm'ın dışında olmadıklarını görürüz. Bunun yanında Alevîlikle ilgili inanışlar kendinden önceki birçok inanç ve kültürden etkilenmiş olup eklektik bir yapıya sahiptir. Onların sahip oldukları inanç sistemi bütüncül ve sistematik olmayıp öznel ve parçacı bir yapıya sahiptir. Bunun için inançlarında bir birlik ve uyum yoktur (Yeşilyurt, 2003, s. 13).

Ülkemizde yaşayan Alevî-Bektaşî gruplar “iman esasları” diye isimlendirdiğimiz inanç esaslarına gönülden samimi bir şekilde inanmaktadırlar. Fakat inanç esaslarının anlaşılması ve yorumlanması hususunda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır (Fırlı, 2006, s. 227). Bektaşî tarikatına intisap edecek kimselere bu yolun inceliklerinin öğretilmesi için ikrâr adıyla bir cem düzenlenir. Talip yeni gireceği yolun gereği olarak yapacağı ibadetleri ve yolun gereklerini öğrenir (Yalçın, 2021, s.1020). Alevî topluluklarda inanç esasları ile ilgili gözlemlediğimiz bilgiler, ekseriyetle geleneksel ve şifâhî bir karaktere sahiptir. Bu sebeple inanç esasları ile ilgili bilgiler belirgin ve net olmayıp, dede ve ocağa göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu sebeple Alevî-Kızılbaş inanç esaslarını net olarak sistematik bir şekilde ortaya koymak tam olarak mümkün görünmemektedir (Yıldız, 2010, s. 406). Alevî geleneğin üzerine bina edildiği inanç, uygulamalar ve Buyruk metinleri, geleneğin “sırrı nâ ehle söylememek” anlayışından dolayı dedelerin ellerinde ve kütüphanelerinde bulunuyordu. Dedelerin Alevî topluma anlattığı bilgiler sözlü olarak aktarıldığı için birbirinden farklıydı (Kaplan, 2005, s. 234). Alevîlikteki inanç esaslarını değerlendirirken bu noktanın iyi anlaşılması gerekmektedir.

2.1. Allah’a İman ve Hakk-Muhammed-Ali Tasavvuru

Alevîliği tümüyle mevcut düzene heretik bir başkaldırı olarak gören, ateist ve Marksist bir felsefeyi özümsemiş gruplar hariç, tarihî geleneksel Alevîlik inancına göre Allah'ın varlığı ve birliği konusu dinin ve inanç sisteminin merkezinde yer alır. Yazılı kaynaklarda konu başlarında besmele çekilerek başlanması dikkat çekmektedir (Eğri, 2007, s. 37). Kimi zaman Alevîler hakkında, Hz. Ali'yi Allah olarak kabul ettikleri iddia edilse de Alevîler hiçbir zaman her şeyi yaratan tek ve eşsiz olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan şekilde ifade edilen Allah inancından sapmamışlardır (İpek vd., 2022, s. 195). İmam Ca'fer Buyruğu “Bismillâhirrahmânirrahîm” diyerek, Allah'ın adını anarak başlar. Buyruk'ta, “Bismillâhirrahmânirrahîm” diyen kimsenin bütün

günahlarının bağışlanacağı ve bu sözü işiten şeytanın, ateşin karşısında eriyen mum gibi eriyeyeceğinden bahsedilerek Hz. Peygamber'in besmelenin fazileti ile ilgili hadislerine yer verilir (Korkmaz, 2013, ss. 13-14). Şîlik ve Anadolu Alevîliği arasındaki en önemli fark “Hakk-Muhammed-Ali” olarak ifade edilen tevhîd hususundadır. Alevîlikte varlığı, vücud-u mutlak olan Tanrı, inanç sisteminde merkezî bir konumdadır. Âlem de dâhil, diğer bütün var olanlar bir görüntüden ibarettir (Fığlalı, 2020, s. 575). İlk defa ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı bilinmeyen fakat XV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak sıkça kullanılan “Hakk-Muhammed-Ali” kavramı Alevîliğin en önemli sembolüdür. Ne var ki bu kavramın Alevî grupların tamamında aynı şekilde algılandığı ve bütün Alevî dede ve babalarının bu kavramı aynı şekilde işlediklerini ve açıkladıklarını söylemek zordur (Üzüm, 2007, s. 71). Alevî olarak nitelendirilen grupların ortak inanç esaslarının başında “Üçler” olarak adlandırılan “Hakk-Muhammed-Ali” anlayışı Alevî gruplarda ana unsur olarak kabul edilir. Bu ibarede geçen Hakk, Allah-u Teâlâ'yı ve Allah'ın varlığını ve birliğini; Muhammed, Hz. Muhammed'i, O'nun Allah'ın elçisi ve son peygamberi olduğunu; Ali ise, Hz. Ali'nin evliyanın ya da velâyet makamının pîri olduğunu vurgular. Alevî olarak isimlendirilen grupların kabul ettiği bu telakki, İslâm tasavvuf ekollerinin temel esaslarından olan “ulûhiyet, nübüvvet ve velâyet” prensibinin bir başka şekilde ifadesinden ibarettir (Üçer, 2015, s. 39).

Bu hususta ikinci bir yaklaşım ise; “Hakk-Muhammed-Ali” ibaresindeki Hakk, ilahî ve Allah'a işaret eder, Muhammed ve Ali ibaresi ise bedeni ve ruhu bir olan ve aynı bedende var olan ve aralarında fark olmayan varlığı ifade eder. Bu iki varlık mahiyet ve nitelik olarak birbirine girmiş ve birbiriyle bütünleşmiş, birbirinin aynı olan varlıklardır. Bu görüşü savunanlar “Gadîr-i Hum hadisesi” esnasında gerçekleşen olayları örnek olarak göstermekte ve bu husustaki inançlarını aşırı bâtınî yorumlara dayandırmaktadırlar.

Bu husustaki üçüncü bir yaklaşıma göre ise; Hakk, Muhammed, Ali, üçü de bir olup birbirinden farklı olmayıp bir varlığın farklı tezahürü olan varlıklardır. Gerçekte bunların hepsi aynıdır. Bu yaklaşım özellikle deyiş ve şiirlerde göze çarpmaktadır (Yıldız, 2010, ss. 414-415).

Allah inancı ile ilgili Alevî gelenekte kaleme alınan eserlere, nefes ve deyişlere baktığımızda, ortaya çıkan tabloda ana çerçevenin *İhlâs suresine* göre şekillendiğini

görürüz (Üçer, 2019, s. 218). Hatâyî mahlası ile yazdığı şiirler ile Anadolu insanını derinden etkileyen Şah İsmâîl bir nefesinde Allah'ın varlığı ve birliğini şu şekilde dile getirir.

"Evvel ol Allah'ın adı söylenür

Cümle ibâdetin başıdır tevhîd

Pîrin Şeyh Safî'den bize kalmıştır

Sofî kardeşlerin kânıdır tevhîd

Can Hatâyî'm Tevhîd deryâ denizdir

Tevhîd etmeyenler bizim nemizdir

Pîrin Şeyh Safî'den sermayemizdir

Oniki İmâmın erkânı tevhîd (Fığlalı, 2006, s. 228)."

Veli Dede, "Alevîlik İslâm'ın içinde bir yoldur." diyerek; Allah inancının Alevî inancının merkezinde yer aldığını belirterek "Alevîler, Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali diyerek niyazda bulunurlar. Bu Alevîliğin temel inanç esasları konusundaki sıralamayı belirtir. Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Hz. Ali'nin velâyetine inanmayı ifade eder. Bu üçünü birbirinden ayıramazsınız." Ben Alevîyim" diyen herkes sırasıyla bu üç esasa inanmak zorundadır (Kişisel iletişim-7, Temmuz 2024). Alevîler, Sünnî gelenekteki Allah inancı ile kendileri arasında bir kıyaslama yaparak kendilerinin Allah sevgisini merkeze aldıklarını; Sünnîlerin ise Allah korkusunu merkeze alan bir Allah inancını benimsediklerini vurgulamaktadırlar. Onlara göre Alevîlikte sevgiye dayalı bir Allah inancı vardır. Sünnîler de ise korkuya dayalı bir Allah inancı hâkimdir. Allah, sevilecek bir varlıktır. Bu sebeple Allah'ı seven insanı da sever. Allah'ın sevgisini kazanmanın yolu insanın gönlünü ve sevgisini elde etmeye bağlıdır. Bu görüş tasavvufî bir öğretiyi olan "Yaratandan ötürü yaratılanı sevmek" sözüyle bire bir örtüşmektedir. Bölgede yaşayan Alevîler, Allah inancını vahdet-i vücûd düşüncesi temeline dayandırır. Bu düşüncüyü "Allah her yerde hâzır ve nâzırdır" şeklinde özetleyebiliriz.

Geleneksel Alevîlikte yaratıcı, güçlü ve yaratılmış diğer varlıklara benzemeyen bir Allah inancı ve bu inanç doğrultusunda şekillenen bir duygu potansiyeli bulunmaktadır. Buna göre Allah tekdir, doğmamış ve doğrulmamıştır. Her yerde hâzır ve nâzır olup zaman ve mekândan münezzehtir. Allah'ın eşi ve benzeri yoktur. Her şey ona muhtaçtır.

O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Kâinata yaratılmış olan her şey O'nun varlığına ve gücüne işaret etmektedir. Allah'ın tanımlanması ve yorumlanması aşamasında Alevî çevrelerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu anlayış farklılıklarının temelinde vahdet-i vücûd anlayışı ve bâtinî bir tasavvufî yaklaşımın etkili olduğu müşahede edilmektedir. Tanrı-insan-evren arasındaki ilişki vahdet-i vücûd anlayışı bağlamında ele alınmaktadır (Yıldız, 2010, ss. 407-409).

Hız. Ali bir insandır. Alevîlerin Hız. Ali sevgisinin kaynağı; onun Hız. Peygamber'in damadı, amcasının oğlu olması, hayatı boyunca Hız. Peygamber'e destek olması ve onun soyundan gelenlerin hak yolunda yaptıkları mücadelelere dayanmaktadır (Turan & Bozkuş, 2007, s. 33). Bütün gülbanklar "Bism-i Şâh" diyerek onun adıyla başlamış, Hız. Peygamber mi'raçta onun sırrına vâkîf olmuş ve canlar, en çok onun ismi veya lakaplarını kendinden sonraki nesillere isim olarak koymuştur (Üzüm, 2004, s. 76).

Allah'a iman başta olmak üzere diğer inanç esasları ile ilgili şehirlerde yaşayan Alevîlerle köylerde ve kırsal bölgelerde yaşayan Alevîlerin aynı duyarlılığı göstermediği Alevî inancı mensuplarının da tespit ve itiraf ettiği bir husustur. Köylerde ve kırsalda yaşayan Alevîler inanç esaslarına gönülden bağlılık gösterirken; şehirlerde yaşayan Alevîlerin bu konulara karşı ilgisiz ve duyarsız oldukları ve iman esaslarını sorgulama cihetine gittikleri görülmüştür.

2.2. Meleklerle İman

İslâm dininde *Amentü esasları* olarak kabul edilen iman esasları içerisinde Allah'a imandan sonra inanılması gereken ikinci iman esası meleklerle imandır. İslâm kültüründeki meleklerle ilgili genel kabullerle Alevî gelenekte geçen kabullerin bazı farklı telakkiler dışında birbirinin aynısı olduğu görülmektedir (Üçer, 2019, s. 220). Bütün ilâhî dinlerde varlığına inanılan, nûrânî ve görünmez varlıklar olduğu kabul edilen meleklerle ilgili bilgilerimiz tamamen ilâhî kitaplardaki açıklamalara dayanmaktadır. Yaygın İslâmî anlayışa göre melekler iradeleri ve sorumlulukları olmayan, Allah tarafından verilen görevleri yapmakla vazifeli olan ilâhî fiillerin yerine getirilmesinde vekâlet görevi üstlenen varlıklar olup, her biri farklı görevleri yerine getiren dört büyük melek; insanların günah ve sevaplarını yazan yazıcı melekler (kirâmen kâtibin); mü'minler için sürekli istiğfarda bulunan melekler şeklinde gruplara ayrılmaktadır (Üzüm, 2007, s. 108). Alevî gelenekte dört büyük melek inancına göre; Cebrâil, Allah ile peygamberler arasında vahiy taşımakla; Mikâil, tabiat olaylarını

düzenlemekle; İsrâfil, sûra üflemekle; Azrâil ise can almakla görevli ölüm meleğidir. Alevî yazılı ve sözlü kaynaklara baktığımızda melekler arasında Cebrâil'in konumunun diğerlerinden farklı olduğunu, ona farklı bir değer verildiğini görmekteyiz (Üçer, 2005, s. 266). Hz. Muhammed'in mi'raç hadisesinde Hz. Ali'nin sırrına ermesinde etkili olan varlığın Cebrâil olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca yapılan Cem âyini esnasındaki secde ile meleklerin Âdem'e secdesi arasında özdeşleştirme yapılmaktadır (Sarıkaya & Ümit, 2022, s. 360). Hz. Ali'nin cesareti ve kahramanlıklarından bahsedilirken dört büyük melekten bahsedilir. Cemlerde mi'raclama bölümü okunurken Cebrâil'den (as.) bahsedilir. Dört büyük melek arasında Cebrâil'in farklı bir konumu vardır. Yaratılış ve mi'racla ilgili kabullerde Hz. Muhammed'in Ali'nin sırrına ermesine aracı olan meleğin Cebrâil olduğundan bahsedilir. Meleklerin her biri yerine getirdikleri farklı görevler itibarıyla ilâhî kudretin temsilcileridir. Bazı Alevî çevrelerde ise melek ve şeytan gibi varlıklar gerçekte var olmayıp insanların iyilik ve kötülüklerini ifade etmek için kullanılan sembolik varlıklardır. Bu görüşe göre melek ve şeytan diye bir varlık olmayıp bunlar birer sıfattan ibarettir. İyilik yapanlar melek olarak ifade edilirken; kötülük yapanlar ise şeytan olarak kabul edilir (Yıldız, 2010, ss. 418-419).

Yörede yaşayan Alevîlerin meleklerle iman tasavvuru Sünnî İslâm tasavvuruyla büyük benzerlik göstermektedir. Melekler nurdan yaratılmış olan yaratılışları ve görevleri bakımından diğer canlılardan farklı olan gözle görülmeyen varlıklardır. Melekler Allah tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirirler ve sürekli Allah'ı tesbih ederler. Melekler yemezler, içmezler, evlenmezler, günah işlemezler. Kendilerine verilen özel görevleri yerine getirirler.

2.3. Kitaplara İman ve Kur'an-ı Kerim Tasavvuru

Kitaplara iman vahiy kültürünün en temel unsurudur. Alevî olarak nitelendirilen gruplar üzerinde yapılan çalışmalarda Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek için peygamberlere vahyetmiş, suhuf ve kitaplarla bu vahyi kayıt altına aldırıştır. Bunlardan 4'ü kitap; 100'ü ise suhufur. Kitaplar; Tevrat Hz. Musâ'ya, Zebur Hz. Dâvud'a, İncil Hz. İsâ'ya, Kur'an ise Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Suhufar ise Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. İdris ve Hz. İbrahim'e gönderilmiştir (Üçer, 2005, s. 268). Alevîlik gerek Kur'an-ı Kerim gerekse diğer ilâhî kitapları bir inanç esası kabul etmekle birlikte, bu hususta bazen yüzeysel bazen de kendine mahsus farklı yorumlar ve tutumlar sergilemektedir. Alevîlikle ilgili kaynaklara baktığımızda "dört kitaba" vurgu yapılarak

Kur'an'a karşı özel bir saygı beslendiği görülmektedir (Üzüm, 2007, s. 110). Alevî gelenekte, Kur'an Allah tarafından vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirilen ilahî kitaptır. Allah'ın vahyi olduğu için kutsaldır (Üçer, 2019, s. 224). Alevîlik ve Bektaşîliğin sahip olduğu edebiyat Kur'an ve Hz. Peygamber'in görüşlerinden esinlenerek yazılmıştır. Alevî ve Bektaşî şairler ve edebiyatçılar Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen yüce bir kitap ve onun insanlar için bir delil ve burhan olduğu noktasında birleşmişlerdir. Alevîliğin temel düşüncesi Hz. Peygamber tarafından insanlığa gönderilen Kur'an'ın emir ve nehiyelerine göre şekillenmiştir (Kutlu, 2016, s. 162). Alevîlik "Yol bir, sürekdir." sözünde ifadesini bulan bir bakış açısıyla hareket ettiği için Kur'an tasavvuru konusunda tüm Alevîleri kapsayacak bir betimlemeden uzaktır (Öztürk, 2009, s. 10). Kur'an hakkında Alevîler arasında genel kabul gören görüşler yukarıda belirtildiği gibi olmakla beraber Kur'an'a bakış tarzı ve Kur'an'ın içeriği ile ilgili hususlarda farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak Kur'an'ın biri zâhir (dış) biri de bâtın (iç) olmak üzere iki anlamının olduğu kabul edilmektedir. Kur'an'da geçen emirler, yasaklar, cezalar, mükâfatlar Kur'an'ın zahiri boyutunu oluşturur. Ancak Kur'an'ın bu zahiri boyutunun ötesinde gizli olan ve lafızların doğru anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için gerekli olan özel bilgiyi içeren bir bâtınî boyutu vardır ki bu Kur'an'ı anlama noktasında daha önemlidir. Hakikate ulaşmak ancak Kuran'ın bâtınî boyutuyla mümkündür (Yıldız, 2010, s. 420). Kur'an'ın korunmuşluğu ve tahrife uğradığı noktasında Alevîler arasında farklı yorumlar ve tutumlar sergilenmektedir. Bazıları Kur'an âyetleri indirilirken ve yazıya geçirilirken Hz. Ali'nin de Hz. Peygamber'in yanında olduğunu ve inen âyetleri bizzat yazarak ezberlediğini ifade ederek Kur'an'ın tam olduğunu, herhangi bir eksikliğin mümkün olmadığını savunmuşlardır. Kur'an hususundaki bu genel kabulün yanında Kur'an'ın tahrif edildiği şeklinde kabuller de bulunmaktadır. "Kur'an muharreftir.", "Kur'an'a kalem karışmıştır." (Öztürk, 2009, s. 12), "Kur'an'a el katılmıştır" şeklindeki ifadelerle ortaya atılan bu kabule göre Kur'an'da bazı âyetlerin eklenmesi ve bazı âyetlerin çıkarılması suretiyle tahrifât yapıldığı kabul edilmektedir (Üçer, 2015, s. 270). Kur'an'ın kitap haline getirilmesi ve Kur'an âyetlerinin toplanması esnasında Hz. Ali'nin görüşlerinin alınmadığı ve bazı önemli kişilerde bulunan Mushafların dikkate alınmadığı ileri sürülmektedir. Alevîlere göre Kur'an-ı Kerim 33 cüz, 114 sure ve 6666 âyetten oluşmakta iken şu an mevcut Kur'an'da 6234 âyet bulunmakta olduğu, Ehl-i

beyt’le ve bazı ibadetlerle ilgili 432 âyetin çıkarıldığı kabul edilmektedir (Rençber, 2010, s. 399).

Alevîliğin yazılı kaynaklarından olan Buyruklar’da farklı görüşler dile getirilirken ve temellendirilirken Kur’an âyetlerinden örnekler verilerek meşruiyet kazandırılmaya çalışılır (Yıldız, 2010, s. 419). Alevî gelenekte birçok husus ve musâhiplik gibi kurumlar Kur’an âyetleri ile delillendirilmekte, cem başta olmak üzere cenâze, mezar ziyâreti, ölüm, nikâh vb. olaylarda, muharrem erkânlarında Kur’an okunmaktadır (Sarıkaya & Ümit, 2022, s. 361). Kur’an’a el katılmışlığı hususunda farklı kabuller olmasına rağmen günümüzde Alevîler elimizde ki mevcut Kur’an nüshasını kabul ederler (Üçer, 2019, s. 228).

Alevî geleneğe göre Kur’an okunurken bazı kurallara uyulması gerekir. Sarhoş iken Kur’an okunmaz, Kur’an dinlenirken âdâba uygun olarak dinlenmelidir. Kur’an sosyal hayatın her alanında kullanılsa da Alevî gruplar sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak gelişmiş bir Kur’an kültüründen mahrumdurlar. Alevîler arasında Kur’an bilenlerin sayısı çok azdır (Üçer, 2015, s. 280).

Yörede yaşayan Alevî gruplarda Kur’an’a saygı ve hürmet gösterilmektedir. Konuyla ilgili görüşme yapmak için gittiğimiz bir evde ev sahibinin Kur’an hakkındaki görüşlerini öğrenmek istediğimizde tatlı sert bir tavırla karşılaştık. Ev sahibi benim elimden tutarak evin bir köşesinde bulunan bir dolaptaki Kur’an’ı çıkarıp göstererek kendilerinin de Kur’an’ın Türkçesini okuduklarını ve Kur’an’a inandıklarını mezar ziyaretlerinde ve cemlerde Kur’an âyetleri okuduklarını ifade etti (Kişisel iletişim-4, Nisan 2024). Yörede yaşayan Alevî gruplar doğum, sünnet, nişan, nikâh, ölüm vb. yaşamlarının her safhasında Kur’an okumakta ve dua etmektedirler. Kur’an bazen Arapça olarak bazen de Türkçe olarak okunmaktadır. Kur’an Alevî çevreler tarafından hayatın pratikte dini ve sosyal hayatın her alanında kullanılmaktadır. Ancak Alevîler arasında gelişmiş bir Kur’an kültürünün olduğu söylenemez. Kur’an okumayı bilenlerin sayısı çok az olup bunlar da genelde dedeler, hocalar ve yaşlı olan kimselerdir. Kur’an aslına uygun Arapça olarak okunsa da genelde Türkçe olarak okunmaktadır (Yıldız, 2010, s. 420). Kur’an hususunda yörede yaşayan halkın görüşleri diğer Alevîlerin görüşleri birbirine çok yakındır.

Alevî gelenekte bağlama hakkında kullanılan “telli Kur’an” ifadesi vardır. Cemler, geleneksel Alevî inanç ve ibadet anlayışlarının pratik olarak icra edilmesidir. Alevîlikte

ibadet denildiği zaman ilk akla “cem” gelir. Cem ibadetindeki Kur’an, mızrapla çalınan bir enstrümandır. Bu enstrüman bağlamadır. Bu sebeple bağlama her evin başköşesinde bulunur ve bağlama çalınmadan önce üç kez göğsünden öpülür ve sonra çalınmaya başlanır. Birine verilirken aynı şekilde saygı ve hürmetle verilir. Bu yüzden saza “telli Kur’an” denilir ve saygı gösterilir, saz nağmelerinin kutsal olduğuna inanılır. Bu sebeple saz eşliğinde söylenen nefes ve sözler de kutsal kabul edilir, bu nefesler bir ilham ürünü olup vahiyden mülhem olan ve dolayısıyla âyet ve sure olarak kabul edilen sözlerdir (Öztürk, 2009, s. 13). Alevî nitelemeli gruplarda özellikle Ehl-i beyt soyundan gelen imamların ve Yedi Ulu Ozan tarafından söylenen nefes ve deyişlerin ilham ve keşfe dayandığı kabul edilmektedir. Bu sebeple cemler esnasında saz eşliğinde söylenen nefes ve deyişlere “âyet” de denilmektedir. Bu deyişler Kur’an’dan esinlenerek söylenmiş olup bir nevi Kur’an’ın tefsiri mahiyetindedir. Allah’ın kullarından muradı bu deyişlerle sağlanmaktadır (Üçer, 2015, s. 26).

Sonuç olarak, Alevîliğin yazılı kaynaklarından olan Buyruklara, Erkânâme, Vilâyetnâme ve Menâkıpnâme türü klasik eserlere bakıldığı zaman sıkça Kur’an’a atıflarda bulunulduğu ve bu atıflarda hürmetkâr bir dille Kur’an’ın Allah tarafından indirilen ilâhî bir kitap olduğundan bahsedildiği görülür (Öztürk, 2009, s. 12). Alevî kesimlerin büyük bir kısmı Kur’an’a saygı besler ve hürmet eder. Alevî kesimlerin Kur’an’a karşı yaklaşımlarını üç grup halinde ele alabiliriz. Birinci guruba göre, Kur’an Allah’ın kelimasıdır ve bugüne kadar herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Kur’an’ın zahiri anlamının yanında birde bâtinî anlamı vardır. Alevîler Kur’an’ın bâtinî yönüne ağırlık verirler. Alevîler, Sünnîlerin aksine Kur’an’ın zahiri anlamındaki hükümlerin emrediciliğinin olmadığını savunurlar. İkinci gruba göre, Kur’an Hz. Muhammed’e indirilmiştir ancak günümüze gelinceye kadar orijinalliğini koruyamamıştır. Üçüncü bir grup ise, Kur’an’ın sıhhati ile ilgili yorumlardan ziyade asıl olanın Kur’an-ı Nâtık (Konuşan Kur’an) yani insan olduğunu savunur (Yıldız, 2010, ss. 423-424).

2.4. Peygamberlere İman ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği

Peygamberlik görevinin esası olan nübüvvet, temelde vahye dayanmaktadır. Allah Teâlâ emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için peygamberler görevlendirmiştir. Hz. Muhammed (sav) insanlara ve cinlere gönderilen son peygamberdir. İslâm dininin, ulûhiyyet-nübüvvet-meâd şeklinde temellendirilen ve formüle edilen ana iman esaslarından olan nübüvvet makamının temsilcisi olan peygamberlere iman, iman

esaslarından biridir (Üçer, 2015, ss. 285-286). Yüce Allah insanlara yol göstermek için peygamberler seçmiş ve görevlendirmiştir. Bu peygamberlerin sayısının 124 bin olduğu kabul edilmekte ve 28 peygamberin ismi Kur'an'da geçmektedir. Alevî grup ve ocaklara tâbi olanlar arasındaki kabullere göre peygamberler adaletli ve güvenilir kimselerdir ve günah işlemezler, hata yapmazlar. Hata ve kusurları olsa bile Allah hatalarını vahiyle düzeltir. Allah tarafından kendilerine mucizeler verilmiştir.

İslâm kültüründeki peygamberlerle ilgili genel kabullerle Alevî gelenekte peygamberler hakkındaki telakkilerin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir (Üçer, 2019, s. 237). Alevîler Hz. Muhammed'den önce gelen peygamberlerin tamamına iman eder ve o peygamberlere indirilen kitapların tamamının da ilahi kitaplar olduğuna iman ederler (Turan & Bozkuş, 2007, s. 22).

Alevî geleneğe göre kendilerine Allah tarafından mucizeler verilen peygamberler adalet sahibi, masum ve günahsızdır. Onlar Allah'ın koruması altındadırlar. Bütün peygamberlerin getirdiği din İslâm olduğu için Kur'an'a nasıl inanılıyor ve bağlanılıyor ise Tevrat ve İncil'e de aynı şekilde inanılır (Yıldız, 2010, ss. 424-425). Hz. Muhammed nebidir ve Allah'ın elçisidir. peygamberlerin sultanı olup son peygamberdir. Hz. Peygamber güzel ahlâk sahibi olup masum ve temizdir. O pâk ve temizdir. O ilimdir ve şariat kapısının sahibidir. Peygamberlerin en faziletlisi ve en üstünüdür (Üçer, 2015, s. 237). O insanlar için dünyada kılavuz, âhirette şefaatçidir. Hz. Peygamber Alevî gelenekte de “gül” ile remz edilmektedir (Sarıkaya & Ümit, 2022, s. 362). Geleneksel Alevî kültüründe gül hem Hz. Peygamber'i hem de ilahi güzellikleri temsil eder. Bu sebeple güle “remz-i Muhammedî” denilmektedir. Hz. Muhammed'in cemalinin güzelliği güle benzetilmekte ve gülbanklerde “Rasûlullah'ın gül cemaline salavat” getirilmektedir (Kutlu, 2016, s. 166). Hz. Peygamberle ilgili Alevîlikteki telakkilere baktığımızda dinî ve sosyal hayatın her aşamasında Hz. Peygamber'e sık sık salavat getirildiğini görmekteyiz. Alevî gelenekte Hz. Peygamber'e salavat getirmek başta cem âyinleri olmak üzere ölüm, nikâh, mezar ziyareti vb. hadiselerde hayatın her safhasında icra etmiş oldukları dinî ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Üçer, 2019, s. 242).

Alevî gelenekte Hz. Ali velâyet makamının temsilcisi olup Allah'ın veli bir kuludur. Peygamber ise nübüvvet makamının temsilcisi olup nübüvvet makamı Hz. Muhammed'le son bulmuştur. Peygamberde sona eren nübüvvet misyonu velâyet olarak

Hız. Ali’de devam etmektedir. Bu düşünceye baktığımız zaman Hız. Muhammed’in konumunun Hız. Ali’den daha aşağıda olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Alevî çevrelerde önde gelen kişilerde ve dedelerin ekserisinde hâkim olan görüş bu yöndedir. Bunu cemlerde ve icra edilen ritüeller esnasındaki söyleyiş ve nefeslerde görmekteyiz. Geleneksel inanışa göre Allah âlemi yaratmadan önce Hız. Muhammed ve Hız. Ali’nin nurunu yaratmış; bu nur sonra Hız. Âdem peygambere sonra da diğer peygamberlere geçmiştir. Sonunda Hız. Muhammed’den Hız. Ali’ye geçmiştir. Bu görüşe göre Hız. Muhammed peygamber, Hız. Ali ise onun yardımcısı, destekçisi olarak görevlendirilmiştir (Yıldız, 2010, s. 427).

Anadolu Alevîleri Hız. Muhammed ile Hız. Ali’nin yaratılışını mitleştirmişler ve görünüşte farklı vücutlarda olmalarına karşın esasta ikisinin de bir vücutta tek varlık olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hız. Muhammed’in konumu geleneksel Alevîliğin teolojisinin tasavvufî-mistik karakterini yansıtmaktadır. Konuya genel olarak ülkemizde yaşayan Alevîler açısından baktığımızda peygamberliğin bir iman esası olduğu ve Hız. Muhammed’in son peygamber olduğu ve tarihi şahsiyetine uygun olarak kabullenildiği görülmektedir. Ancak bunun yanında Hız. Muhammed’in peygamberliğini kabul eden fakat tarihî şahsiyetini ve misyonunu göz ardı edenlerin de olduğu görülmektedir (Yıldız, 2010, s. 429).

Yörede yaşayan insanlar Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlere inanmakta ve kabul etmektedir. Özellikle Hız. Muhammed’in peygamberliğine iman etmeyi Hak-Muhammed-Ali inancının vazgeçilmez bir parçası olarak kabul etmektedir. Hız. Muhammed Allah’ın insanlara gönderdiği son elçisi ve peygamberlerin en faziletlisidir. Hız. Ali’nin amcaoğlu ve kayınpederi, Hız. Fâtıma’nın babası, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin’in dedesi ve İslâm’ın son peygamberidir. Hız. Muhammed ve Hız. Ali bir elmanın iki yarısı gibidir. Her ikisi de aynı nurdan yaratılmıştır. “Ben Alevîyim” diyen herkesin bunu kabul etmesi gerekir. İnanışa göre Hız. Peygamber kendisini ilmin şehri, Hız. Ali’yi ise ilmin kapısı olarak tanımlamıştır. Ehl-i beyt soyu Hız. Muhammed’e dayanır. Bu sebeple onu sevmeyen şefaate eremez. Konu hakkında yöre halkı ile yaptığımız görüşmelerde Hız. Muhammed’den bahsedilirken “Hız. Muhammed”, “Peygamberimiz” ve “Hazret-i Muhammed” gibi ifadelerin kullanılması ona duyulan saygı ve sevginin bir göstergesidir.

2.5. Kadere İman

Kader, tarihin her safhasında her düşünce ve inanç sisteminde insan zihnini meşgul eden önemli bir konu olmuştur. İlk insanın varoluşundan günümüze değin insanoğlu gerçekleştirdiği fiillerin kendi iradesiyle mi yoksa başka bir iradenin yönlendirilmesiyle mi gerçekleştiğini sorgulamıştır.

İslâmî gelenekte en çok tartışılan konuların başında kaza ve kader meselesi gelmektedir. Allah'ın yarattıklarıyla ilgili planlamasını ve kâinatın düzenli bir şekilde işleyişinin gerçekleşmesini ifade eden kaza ve kader konusunda birçok tartışmalar yapılmış ve bu tartışmalardan müstakil mezhepler ortaya çıkmış, her mezhep bu konuda birbirinden farklı görüşler ortaya koymuştur (Üçer, 2015, s. 287). Bu hususta Mu'tezile, insanın Allah tarafından kendisine verilen bir imkân ile kendi fiillerini kendisinin yaptığını savunurken; Eş'arî ve Mâtürîdî gibi Sünnî mezhepler ise insanın yapmak istediği şeyi hür iradesiyle dilediğini ve Allah'ın da o fiili gerçekleştirdiği düşüncesini savunurlar. Yani insan, fiillerini gerçekleştirmek için tamamıyla bağımsız hareket edememekte, Allah'ın verdiği imkânla gerçekleştirebilmektedir. İnsanın iradesi sınırsız, kudreti ise sınırlıdır. Yüce Allah insanı kendisine vermiş olduğu sınırsız iradesinden dolayı sorumlu tutmaktadır (Düzgün, 2022, s. 391).

Alevî geleneğe göre kader, var olup *levh-i mahfuz*da yazılmış olup “*alın yazısı*” anlamına gelmektedir (Üçer, 2015, s. 289). Alevî çevrelerce Amentü olarak bilinen ve kabul edilen inanç esaslarında kötülük (şer) yoktur. Bu bağlamda, “hayrihi ve hayrihi minallahi Teâlâ” ya da “sırrıhi minallahi Teâlâ” denilir. Bu ifadeyle kötülüğün kaynağının Allah (c.c.) olmadığı belirtilir. Allah, şeytanı yaratmış ancak kötülüğü yaratmamıştı. Allah eğer kötülüğü yaratmış olsaydı zalim olurdu. Allah Teâlâ bu sıfattan münezzehtir. Şer, insanın kendi nefsinden, kendi kötülüğünden kaynaklanır (Yıldız, 2010, s. 436).

Kaza ve kader konusunda Alevîler bazı hususlarda Eş'arî-Mâtürîdî mezheplerinin görüşlerini kabul ederken bazı hususlarda ise Mu'tezile ve bunların etkisinde kalmış olan Şîa'nın görüş ve düşüncelerini benimsemişlerdir (Üçer, 2015, s. 294). Alevî geleneğe göre “hayır ve şer Allah'tan değil sadece hayır Allah'tandır.” şeklindeki Şîi-Mu'tezilî bakış açısı benimsenmektedir. Bu görüşe göre Allah adalet sahibidir, insanlara zulmetmez. Herkes yaptığı iyi veya kötü işin hesabını verecektir. Baskı ve şiddet kader

olarak kabul edilemez. Tarihte insanlara haksızlık yapanlar elbette ilâhî adalet önünde hesabını verecektir (Coşkun, 2001, ss. 98-99).

Yörede yaşayan Alevîler kader ve kazaya inanmakta ve genel kabule uygun olarak Allah'ın hayrı yarattığını; insanın özgür iradesiyle hayır ve şerri yapmakta özgür olduğunu kabul ederler. “Tedbir kuldan takdir ise Allah’tandır.” görüşü kabul edilir. İnsan fiillerinde hür olup dilediğini yapar. Yaptığı davranışlarından dolayı sorumludur ve hesabını vermekle yükümlüdür.

2.6. Âhiret Gününe İman

Dünya hayatı sonrasında başlayacak olan ebedi hayatın başlangıcı kabul edilen âhiret, insanın ölümünden sonra tekrar diriltileceği hesap gününü ve sonraki hayatı kapsar. Ölüm ve sonrası yalnız İslâm dininde değil, diğer inanç sistemlerinde de kabul edilmektedir. Âhirete iman İslâm'ın temel inançlarından bir tanesidir. Âhiret; ölümden sonra kabir hayatıyla başlayan, kıyametin kopması ve bütün insanların haşredilerek günah ve sevaplarından dolayı sorguya çekilmesini ve herkesin amellerine göre cezalandırılması veya mükâfatlandırılmasını içeren ebedi hayatın başlamasıdır (Üzüm, 2007, s. 118). İman esaslarının beşincisi olan âhirete iman bahsi Alevî kaynaklarda “mead” başlığı altında ele alınmaktadır.

Alevî geleneğe bağlı olan ocak ve gruplar tarafından kendi aralarında bazı farklılıklar olmasına rağmen ölüm, kıyamet, kabir, haşır, ba's, mizan, sırat, cennet, cehennem vb. bütün unsurlarıyla âhiret hayatının iman esası olarak kabul edildiği görülmektedir. Alevîliğin yazılı kaynaklarında bu kavramlarla ilgili ibarelere sıkça rastlanmaktadır (Eğri, 2007, ss. 49-50).

Alevî geleneğe sahip gruplarda âhiret inancı hususunda farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar üç ana başlık altında ele alınabilir. Bunlardan birincisine göre âhiretin varlığına inanılır ki Alevîlerin büyük bir çoğunluğu bu inanca sahiptir. İkinci anlayış ise âhireti kabul etmeyerek cennet ve cehennemin bu dünyada olduğunu savunanların görüşüdür. Bu grup tenasüh inancına sahiptir. Üçüncü anlayış ise hem âhiretin varlığını kabul edip hem de tenâsühü kabul ederek bu ikisini mezceden bir yaklaşımdır (Üçer, 2015, s. 294). Alevî geleneğin yazılı eserleri arasında olan âdâp ve erkânla ilgili kaynaklara, deyiş ve nefeslere baktığımızda âhirete iman konusunun

gelenek mensupları arasında iman esası olarak kabul edildiğini görmekteyiz (Üçer, 2019, s. 244).

Alevîler, cennet ve cehenneme inanır. Ancak cennet hevesiyle yaşamaz; cehennemden de korkmaz. Cenneti bu dünyada yaşamak istediği için insan-ı kâmil olmak için çalışır. İnsan-ı kâmil olan için dünya ve ötesi olan âhirette birer cennettir (Rençber, 2010, s. 400).

Âhirete iman konusunda Alevî gelenekte, en çok kul hakkı üzerinde durulmaktadır. Kul hakkı dışında Allah'ın insanların günah ve kusurlarını bağışlayacağına inanılır. Bu sebeple üzerinde kul hakkı bulunan bir kimse düşkün olarak kabul edilir ve üzerindeki kul hakkından kurtuluncaya kadar toplumdan dışlanarak cezalandırılır. Herkesten bu şekilde razılık alan ve Hakk'a yürüyen kimse âhirete gider. Hakk'a yürümek gerçeklere kavuşmak demektir. Ölüm bir yok oluş olmayıp ruhun yer değiştirmesi olarak kabul edilir. Ölümünden sonra kıyamet kopuncaya kadar kabir hayatı olarak isimlendirilen bir hayatın olduğuna ve kabirde sorgu meleklerinin var olduğuna inanılır (Yıldız, 2010, s. 430). Kıyamet koştuktan sonra insanlar tekrar diriltilerek hesap vermek için mahşer meydanında toplanacak ve hesap verecek, sırat köprüsünden geçecektir. Ehl-i beyt'i sevenlerin hızlı bir şekilde sırat köprüsünü geçerek cennete gireceğine inanılır. Özellikle cenâze telkini yapılırken "... Bilirim bildiririm ki Allah'tan başka tanrı yoktur. Yine bilirim ve bildiririm ki Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir. Ve tanıklık ederim ki şah-ı velâyet İmam Ali, Tanrı velisidir. Kuşkusuz cennet gerçektir, cehennem gerçektir, öldükten sonra dirilme gerçektir. Kıyamet günü gerçektir. Bunda kuşku yoktur" (Yaman, 2018, s. 307) ifadeleri âhirete imanın varlığını açık bir şekilde göstermektedir.

Yörede yaşayan Alevîlerin âhiret inancı ve ölümünden sonraki hayatla ilgili inanış ve uygulamalarında İslâm öncesi eski Türk inanış ve uygulamalarının büyük etkisi vardır. Ölümün bir son olmayıp, ruhun bedeni terk etmesiyle yaşamın son bulmadığı ve öbür âlemde ruhun canlılığını devam ettiği düşüncesi âhiret inancını etkilemiştir. Buna bağlı olarak yörede yaptığımız çalışmalarda ölen kimsenin sevdiği eşyalarını onunla gömmek, öldükten sonra mezarı başında ateş yakmak, mezarları yüksek tepeler üzerine yapmak, ölen kimsenin eşyalarını evin dışına çıkarmak ve kıyafetlerini fakirlere vermek vb. uygulamalara rastlanmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar daha çok kulaktan dolma bilgilere ve aile büyüklerinin anlattığı bilgilere dayanmaktadır. Ölüm sonrası ölen kişilerin arkasından yemekler verilmesi ve kırkında ölen kimse için yemekler verilmesi,

Kur'an okunması ve dualar edilmesi ölen kimselerin ruhlarının rahat etmesi içindir. Her yıl haziran ayı içerisinde yapılan “mezar ziyaretleri” yapılması ve bu esnada mezarların ziyaret edilip gelenlere ikramlarda bulunulması, mezarlarda Kur'an okunması ve dualar edilmesi, sonrasında gelenlere yemekler ikram edilmesi vb. uygulamalar yörede yaşayan halkın âhiret inancını ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini göstermektedir. Yöre halkı arasında güçlü bir âhiret inancı var olup öldükten sonra diriliş, hesap, mahşer, cennet, cehennem, kabir, sorgu, hesap vb. kavramlara vurgu yapılmakta ve kul hakkına dikkat çekilmektedir. Onlara göre hata yapan kişinin hesabı âhirete bırakılmamalı ve dünyada iken cezası verilmelidir. Adalet, mutluluk ve huzur ancak bu şekilde sağlanabilir.

2.7. Ehl-i Beyt İnancı ve Hz. Ali Tasavvuru

Ehl-i beyt, sözlük anlamı itibarıyla “ev halkı” anlamına gelmektedir (Kutlu, 2016, s. 169). Ehl-i beyt dendiği zaman o kimsenin hanımı, çocukları, torunları ve yakın akrabaları kastedilir. Ehl-i beyt, Cahiliyye devrinde Arap toplumunda hâkim olan aileyi ifade eden bir kavram iken İslâmî dönemle birlikte günümüze kadar Hz. Peygamber'in aile fertleri için kullanılmaya başlamıştır (Öz, 1994, s. 498). Müslümanlar, yeni nâzil olan Kur'an âyetlerini ve İslâm'ın prensiplerini Hz. Peygamber'in öğretim ve uygulamalarından öğrenmişlerdir. Özellikle Peygamberimizin ev ve aile hayatına dair özel konuların öğrenilmesinde Ehl-i beyt'in katkısı büyük olmuştur. Ehl-i beyt'in bu fonksiyonu ve İslâm toplumu üzerindeki konumu ve değeri Hz. Peygamber'in vefatından sonra da devam etmiştir (Varol, 2003, s. 110). Ehl-i beyt kelimesi İslâm'ın tebliğ süreci başlamadan önce, Cahiliye döneminde, Mekke'de bulunan ve “Allah'ın evi” olarak adlandırılan Kâbe ile ilgili hizmetleri yürüten ve Mekke'de siyâsi ve dinî nüfuzu elinde bulunduran aileler için kullanılmaktaydı (Duman, 2001, s. 41). “Ev halkı” Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanesi, ocağı ve evi demektir (Fırlıklı, 2006, s. 190). Alevî inancında ise Hz. Peygamber'in ailesi ve ev halkı için kullanılan bir kelimedir. “Ehl-i beyt” kavramının İslâmiyet'ten önce de Araplar arasında kullanılmakta olduğu bilinmektedir (Üçer, 2019, s. 281). Ehl-i beyt; Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişiden oluşmaktadır. Bu saydığımız beş kişi hem Alevî-Bektaşî inancında hem de Sünnî inanca sahip grup ve tarikatlarda Ehl-i beyt olarak kabul edilmekte ve sevilmektedir. Ehl-i beyt kavramı Kur'an-ı Kerim'de Kasas suresi, Hûd suresi ve Ahzâb suresi olmak üzere üç yerde geçmektedir (Duman, 2001, s.

41). Ehl-i beyt sevgisi Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb suresi 33. âyet ile delillendirilmektedir. Bu âyette “...(Ey Peygamber’in) Ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.” buyrulmaktadır. Ehl-i beyt bu âyetle Allah tarafından müjdelenmiş ve ödüllendirilmiş olan mutlu ve kutlu ailedir (Rençber, 2010, s. 400). Alevî-Bektaşî inancında Ehl-i beyt’i sevmek ve onu sevenleri sevmek, sevmeyenleri sevmemek ve onlardan uzaklaşıp nefret etmek son derece önemsenmektedir. Ehl-i beyt’i sevip onu sevenleri sevmek tevellâ (tevellî), sevmeyenleri sevmemek ve onlardan uzak durmak ise teberrâ (teberrî) kavramı ile ifade edilir. Nitekim “tarikata giriş” ve “ikrâr cemlerinde” dede meydanda talipten cevaplamasını istediği olmazsa olmaz şartlardan birisi tevellâ ve teberrâ anlayışını kabul edip etmediğini sorar. Müsbet cevap alınırca ceme devam edilir ve talibin ikrârı kabul edilir (Üçer, 2015, s. 257). Alevîler Ehl-i beyt ve soyundan gelenlere kast edip düşmanlık edenleri asla sevmezler. Bu hususta ömürlerinde bir kez bile olsa kendi gibi düşünmeyenleri de teberrâ kapsamına alırlar. Ehli beyt soyuna kastedenlerin bir kısmı lanetlenirken bir kısmı da Allah ve Resulü Hz. Muhammed’in emrine karşı geldikleri için asi olarak ifade edilirler (Dedekarginoğlu, 2011, s. 385). Ancak Alevî-Bektaşî inancında Şîa’da olduğu gibi Hz. Peygamber’in ashabına lanet okunmaz ve genel bir düşmanlık düşüncesine rastlanılmaz. Ehl-i beyt sevgisini ön plana çıkaran birçok hadis rivâyet edilmiştir (Kutlu, 2016, s.169).

Ehl-i beyt’i oluşturan Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in isimleri beş parmaktan oluşan el simgesi ile sembolize edilmiş ve “*Penç-i Âl-i Âba*” olarak isimlendirilmiştir. Bu kavram halk arasında sonraları “*Ali Pençesi*” olarak anılmaya başlanmıştır (Kutlu, 2016, s.169).

Alevî-Bektaşî inancına göre Hz. Peygamber ümmetini kendisinin vefatından sonra amcasının oğlu olan ve çocukluğundan itibaren yetiştirdiği ve çok sevdiği Hz. Ali’ye emanet etmiştir. Biricik kızı Fâtıma’yı Hz. Ali ile evlendirmiş ve onu kendisinin musâhibi yapmıştır. Bu sebeple Ehl-i beyt sevgisi Alevîliğin simgesi haline gelmiştir (Kutlu, 2016, s.170).

Alevî ve Bektaşî geleneğinde Ehl-i beyt kavramı iki farklı şekilde algılanmaktadır.

- a) Ehl-i beyt Hz. Ali, Hz. Muhammed, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olarak tanımlanmakta olup simge olarak da beş rakamı ile ifade edilir. “*Penç-i Âba*” şeklinde bilinen Ehl-i beyt kavramı sonraları “*Penç-i Âl-i Âba*” biçimine dönüşerek

elin beş parmağı ile simgelenir olmuştur. Bu beş kişinin Ehl-i beyt'ten olduğu tevatür derecesindeki hadislerle sabittir (Öz, 1994, s. 499).

b) Ehl-i beyt Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve oğulları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olarak algılanıp dört rakamı ile de simgelenir. Bu dörtlü Alevî-Bektaşî geleneğinin temelini oluşturur (Korkmaz, 2016, ss. 217-218).

Alevî-Bektaşî inancında Ehl-i beyt, aynı zamanda kurtuluşa eren topluluğu ifade eder (Fığlalı, 2006, s. 191).

“Hakk-Muhammed-Ali” üçlemesinde üçüncü sırada gelen Hz. Ali Alevî inancını merkezinde yer alan ve Alevî-Bektaşî edebiyatında üzerinde en çok durulan biridir. Hz. Ali 600 yılında Mekke’de doğmuş, küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber’in himayesinde yaşamış ve ilk Müslüman olan kişilerden biridir. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiğinde ensâr ve muhâciri birbirleriyle kardeş yaparken Hz. Ali’yi de kendisine kardeş yapmış ve kızı Fâtıma ile evlendirmiştir (Üzüm, 2007, s. 90). Hz. Ali ile ilgili tasavvurların oluşumunda yaşadığı dönemde gelişen siyasî, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi büyük olmuştur (Ünlüsoy, 2020, s. 305).

Hz. Ali, seçkin bir sahabe olması, Hz. Peygamber’in damadı ve amcasının oğlu olmasının yanında, tarihte ihtilaf mevzu olan meselelerin odağında olan ve hakkında birçok spekülasyonların yapıldığı tarihi bir şahsiyettir (Benli, 2012, s. 35). Alevî kültüründe Hz. Ali farklı şekillerde tasavvur edilmektedir. Alevî kaynaklarda Hz. Ali kendisine ulûhiyet izafe edilen bir ilah olarak kabul edilirken kimi yerde yiğitliğin timsali, kimi yerde de Hz. Muhammed ile özdeşleştirilerek velilerin şahı olarak kabul edilmiştir. Alevîliğin temel yazılı kaynaklarından olan Menâkıpnâmelerde, Abdal Musa Velâyetnâmesi ve Buyruk’ta Hz. Ali’nin ulûhiyetini kabul edip tanrısallığını belirten açık bir ifade bulunmamaktadır (Üzüm, 2007, s.91).

Hz. Ali’nin ilah olduğunu kabul eden ve savunan yorumlar görüşlerini vahdet-i vücud anlayışı üzerine bina etmektedirler (İpek vd., 2022, s. 238). Hz. Ali’nin ilâhlığını vurgulayan ifadelere daha çok şiirlerde rastlamaktayız. Alevî kültüründe Yedi Ulu Alevî ozanından bir olarak kabul edilen Virânî, Hatâyî ve Nesîmî’nin şiirlerinde Hz. Ali’nin ilâhlığı sık sık vurgulanmaktadır (Üzüm, 2007, s. 92). Tarihî süreçte ilk kez VII. asırda aşırı Şîî fırkalarının savunucuları olan ve Emevî yönetimine karşı olan kimseler Hz. Ali’yi imâmet anlayışlarının merkezine yerleştirerek, onu yarı tanrısallık özelliklere sahip bir imam olarak tanımlamışlardır. Bunların yanında Zeydiyye, İmâmiyye, İsmâiliyye

gibi fırkalar ise aralarında cüz’i farklıklar olmakla birlikte Hz. Ali’yi olağanüstü özelliklere sahip, geçmişte olan ve gelecekte olacak bütün olayların bilgisine vâkıf, insanüstü özelliklere sahip, kâinatın varoluş sebebi ve peygamberler gibi mucizeler gösterebilen seçkin bir şahsiyet olarak kabul etmişlerdir. Hz. Ali’nin dinî ve menkıbevî yönünü ön plana çıkarmışlardır. Şîî toplumu tarafından Hz. Ali’nin göstermiş olduğu mucizelere dâir menâkıpnâmeler yaygınlaşmıştır. Nusayrîler ise daha çok Hz. Ali’nin tanrısal özelliklere sahip olduğunu vurgulayarak ilâhî özelliklerini ön plana çıkarmışlardır (Ünlüsoy, 2020, s. 305).

Alevî yazılı ve sözlü kaynaklarında Hz. Ali tasavvuru ile ilgili karşımıza çıkan hâkim görüş Hz. Ali’nin veliyyullâh, yani ona velâyet atfedilmesine dair görüştür (Üzüm, 2007, s. 94). Başta mi’raç ve sonrasında yaşanan kırklar meclisi hadiseleri olmak üzere Hz. Ali hakkındaki efsanevi ve mitolojik anlatımlar, Hz. Ali’nin öğretideki konumunu tartışmaya açarak “Ali’siz Alevîlik” anlayışına zemin hazırlayan iddia ve önerileri gündeme taşımıştır (Sarıkaya, 2017, s. 15). Hz. Ali’nin Allah’ın veli kullarından biri olduğu konusunda Hâricîler dışında tüm Müslümanlar ittifak halindedir. Alevîler tarafından Kelime-i Tevhide “Aliyyun veliyyullah” ibaresinin ilave edilmesi bu görüşü teyit etmektedir (İpek vd., 2022, s. 237).

Yörede yaşayan Alevîler Ehl-i beyt ve Hz. Ali hususunda diğer Alevî gruplarla aynı düşünceleri paylaşmaktadırlar. Hz. Ali’yi inanç esaslarının köşe taşı olarak kabul etmekte ve Ali’siz bir Alevîliğin olamayacağına inanmaktadırlar. Onlara göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali aynı nurdan yaratılmışlardır. Ali olmadan Muhammed, Muhammed olmadan da Ali olamaz. Aksini düşünmek bir inanç eksikliğidir. Dedeler soylarını Ehl-i beyt’e ve Hz. Peygamber’e dayandırmakta Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali hakkında söylenen “Ben ilmin şehriyim. Ali ise kapısıdır.” sözüne inanmaktadırlar (Kişisel iletişim-4, Nisan 2024). Hz. Ali ile ilgili menkıbeler anlatılmakta ve Hz. Ali’nin mi’racta aslan suretinde Hz. Peygamber’e görünmesi ve Kırklar Meclisi’nde yaşananlar, yöre halkı tarafından anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Ali ile ilgili şiirler de okunmaktadır. Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr (Ali’den başka yiğit, Zülfikâr’dan başka kılıç yoktur.) şeklindeki deyişler ve cenknâmelerde geçen Hz. Ali hikâyeleri yöre halkı tarafından dile getirilmektedir.

Hz. Peygamber hayatının sonlarında vedâ hutbesini okuyup Medine’ye dönerken Gadîr-i Hum denilen yere gelince Hz. Ali’yi yanına çağırarak ve kendisinden sonra onu halife

olarak görevlendirmiştir. Ancak Peygamber'in vefatından sonra sırasıyla Ebu Bekir, Ömer ve Osman halife olmuş ve dolayısıyla Hz. Ali'nin hakkını gasp etmişlerdir (Kişisel iletişim- 6. Mart 2024). Bu sebeple üç büyük halife ve Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı gelen Hz. Âişe Alevîler tarafından sevilmez ve onlara karşı düşmanca tavırlar beslenir.

Ehl-i beyt kavramı gerek lisan-ı delâlet mezheb-i siyâset yönüyle tarihten beri Ehl-i sünnet ve Şîa arsındaki ihtilaf konularından birisi olmuştur. Şîa-Ehl-i sünnet ve Alevîlik üçgeni içerisinde ele alınan Ehl-i beyt kavramını anlamlandırma noktasında mezhebî, siyâsi ve ideolojik önyargıların etkisinde kalınarak ele alındığı için tam bir birlik sağlanamamıştır (Öztürk, 2004, s. 37). Şîî müfessirlere göre Ehl-i beyt, Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşur. Bunun yanında "imam" olarak kabul edilen dokuz kişi de Ehl-i beyt'e dâhildir. Hz. Peygamber'in hanımları-Hz. Fâtıma dışındaki çocukları, Hz. Hasan ve Hüseyin dışındaki torunları Ehl-i beyt içerisinde yer almaz (Öztürk, 2004, s. 46). Sünnî müfessirler ise Ehl-i beyt kavramına Âl-i Âbâ'nın yanında Hz. Peygamber'in eşlerinin de dâhil olduğunu savunmuşlardır (Öztürk, 2004, s. 48).

Hız. Peygamber'in eşleri, çocukları, damadı Hız. Ali ve torunları Ehl-i beyt'tir. Hız. Peygamber'in vefatından sonra Ehl-i beyt'in soyundan gelen ve Hız. Peygamber'i görmemiş olan insanlar ise Ehl-i beyt zürriyetidir. Günümüzde Ehl-i beyt yoktur, ancak Ehl-i beyt zürriyeti vardır. Ehl-i beyt'i sevmek ve onlara bağıllık noktasında bizim ölçütümüz onların itikadı, imanı ve İslâm'ıdır. İtikadıyla, amelleriyle İslâm'ı yaşamayan bir kimsenin Ehl-i beyt zürriyetinden olması hiçbir anlam ifade etmez. Tevellâ ve teberrâ kavramlarını da bu çerçevede ele almamız en doğru yaklaşımdır (Varol, 2003, s. 127). XIII.-XVI. yüzyıllar arasında Anadolu'da oluşturulan Hız. Ali tasavvurunda tasavvufî kültürün ve Şîa'nın izlerini açık bir şekilde görmek mümkündür (Ünlüsoy, 2020, s. 306).

3. ALEVÎLİKTE İBADET ESASLARI

İbâdet sözlükte "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevâzu göstermek, ilâh edinmek; din ıstılahında, mükellef insanın nefsinin hilafına Rabb'ine tazim için yaptığı fiil ve niyete bağıllı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık (kurbet) ifade eden şuurlu "itâat" olarak ifade edilmektedir (Karagöz, vd., 2010, s. 285). Alevîliği de kapsayan İslâmiyet Allah'ın varlığı ve birliğini ifade eden tevhid akidesi temeline dayalı

inanç esaslarını kabul ettikten sonra Allah’a olan saygı ve sevginin ifadesi olan temel ibadetleri belirlemiş ve Hz. Peygamber’in sözleri ve uygulamaları ile açık bir şekilde ortaya koymuştur. Geçmişî itibarıyla çok farklı inançlara sahip olan ve geniş bir coğrafyaya ait çeşitli boy, oymak ve ocaklara mensup olan Alevîlerin çok az bir kısmı ibadetleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Çoğunluk ise ibadetleri yerine getirmemekte ve dini hayatının dışında tutmaktadır. Bu bölümde İslâm’ın inanç esasları olan namaz, oruç, hac, zekât, kurban ve diğer bazı dini inanç ve esaslara yer verilecek ve Alevîlerin bu ibadetleri nasıl anladığı üzerinde durulacaktır (Üzüm, 2007, s. 136). İslâm’ın esasları olarak bilinen beş temel esas herhangi bir mezhep, cemaat ve tarikata ait olmayıp Hz. Peygamber zamanında şekillenmiş olan ana unsurlardır (Kutlu, 2016, s. 175). Alevîlik-Bektaşîliğin belli başlı yazılı kaynaklarında da İslâm’ın temel ibadetleri olan bu ibadatlere yer verilerek aynen benimsenmiş ve bu ibadetlerin yerine getirilmesi teşvik edilmiştir (Kutlu, 2016, s. 176). Türkiye’de yaşayan grupların üzerinde anlaşılmadıkları hususların başında namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler gelmektedir (Fırlı, 2006, s. 234).

Alevî gelenekte de ibadete önem verilmektedir. Alevî nitelermeli gruplar ibadetleri tarikat hayatının bir parçası olarak ele alarak tasavvufî bir yaklaşımla ele almışlardır. Alevîler ibadet denildiği zaman cem ayinini temel ibadet olarak anlamaktadırlar. Alevî gelenekte ibadet denildiği zaman temel ibadet olarak kabul edilen zikir âyini ve cem ibadetinin yanında belirli zamanlarda tutulan oruçlar, kesilen kurbanlar, Hacı Bektaş Tekkesi başta olmak üzere yapılan tekke ve kabir ziyaretleri ve mali ibadetlerin anlaşılması gerekir (Üçer, 2005, s. 166). Her şeyi tasavvufî kalıplarına göre değerlendiren ve yorumlayan Alevî ocak ve gruplar İslâm’ın temel inançları olan namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin bazılarını farklı yorumlamışlar bazılarının ise şeklini değiştirmişlerdir (Üçer, 2019, s. 301). “Şeriat makamının ibadetleri” olarak görülen temel dinî ibadetlerin uygulanması noktasında olumsuz bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu olumsuz yaklaşımın iki temel nedeninin olduğu görülmektedir. Birincisi Alevîlerin zor şartlarda, göçebe olarak yaşamaları bu ibadetleri yerine getirmek için uygun zaman ve şartları bulmakta güçlük çekmeleridir. Bu güçlük ve zorluklar zamanla ibadatlere alışamaması ve ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. İkinci neden ise Türklerin İslâmlaşma sürecinde daha önce karşılaştıkları dinlerin etkisinde kalmaları ve bu din ve inançların hâkim olduğu grupların İslâm’a olumsuz yaklaşımları etkili olmuştur (Üçer, 2015, s. 306).

Alevîler, tasavvuf anlayışlarını dört kapı-kırk makam prensibine göre bina ettikleri için ibadetlerin birinci kapı olan şeriat kapısının müntesipleri tarafından yapılması gerektiğini savunurlar. Onlar, kendilerini tarikat kapısının müntesipleri olarak kabul eder ve ibadetlerden sorumlu olmadıklarını düşünürler. Alevîlerin ibadetlere karşı olan olumsuz tavırlarının diğer bir nedeni de Alevîlikteki teberrâ anlayışıdır. Teberrâ anlayışı genel anlamda “Ali’yi sevmeyeni sevmemek ve onlardan uzak durmak” şeklinde anlaşılabilir da özel anlamda “öteki” anlamıyla yani Alevî olmayanlardan/Sünnîlerden “uzak olma” ve “onlara benzememe” anlamında kullanılmaktadır. Bu tür yaklaşımlar cezbeci tasavvufî ekoller tarafından dile getirilmektedir (Üçer, 2015, s. 308, 2019, s. 302). Alevîlerin ibadet anlayışı ile Sünnîlerin İslâm anlayışında öyle çok farklılıklar yoktur. Alevîler, iman esaslarının tamamına iman etmekle birlikte ibadetleri de yerine getirmeye çalışırlar. Ancak ibadetleri uygulama ve yorumlama hususunda bazı farklılıklar vardır. Alevîler, daha çok ibadetlerin bâtinî yönüne önem vermektedirler (Kişisel iletişim-7, Mayıs 2024).

3.1. Abdest ve Gusül Anlayışı

Abdest ve gusül, İslâm inancına göre başta namaz ibadeti olmak üzere ibadetlerin yerine getirilmesi için yapılması gereken bir ön hazırlıktır. Abdest alınmadan kesinlikle namaz kılınmaz. İslâm’ın abdest ve gusül anlayışı ile Alevî gelenek arasında uygulama ve yorumlama açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. İslâm dini maddî ve manevî temizliğe çok büyük önem verir. Vücudumuz bize Allah’ın bir emaneti olup onu bakımsız bırakmak emanete saygısızlık etmek demektir. İslâm dini hem iç temizliğe hem de dış temizliğe önem verir. Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin... Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz” (Altuntaş & Şahin, 2010, ss. 118-119) buyrulmaktadır. Banyo yapmak, tırnak kesmek, saç ve vücut bakımı maddî temizlik; gusül abdesti almak, abdest almak, ahlâkî güzelleştirmek ve günahlara tövbe etmek ise manevî temizliktir. Bir mü’min yıkanmadan, temizlenmeden, bir işe başlamaz, ibadet edemez ve Görgü Cemi’ne katılamaz (Yaman, 2018, s. 314). Alevî gruplar arasında abdestle ilgili görüş ve uygulamalar ile gusül ile ilgili görüş ve uygulamaların birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Cemlere girerken, cinsel ilişki

sonrasında, musâhiplik erkânına girerken, kadınlar özel hallerinden temizlendikten sonra, cenâze namazı kılarken, kurban keserken vb. durumlarda abdest alınır. Bu alınan abdeste “şeriat abdesti” adı verilir (Üçer, 2015, s. 311).

Alevîler dış temizliğe önem verdikleri gibi iç temizliğe de büyük önem verirler. Bir insan günde beş kez vücudunu suyla yıkayıp temizlese fakat gönlünü ve içini kötülüklerden temizlemezse o kimse temiz olamaz. Abdest, namaz, oruç gibi ibadetlerde asıl maksat insanın öz varlığını terk ederek, kötülüklerden uzaklaşması ve Hakk’a yakın olabilmesidir. Alevîler abdest ve gusül abdesti alırken Caferî mezhebini taklit ederler (Yaman, 2018, s. 315). Alevî gelenekte abdest ve gusülle ilgili yazılı kaynaklarda geçen yorumlarda daha çok tasavvufî ve bâtinî yorumlara ağırlık verildiğini görülmektedir. Denilir ki; dört kapının her birinin kendine has cünüplüğü vardır. Şeriat makamının cünüplüğü ihtilam olmak ve cünüp olmak; tarikat makamının cünüplüğü *pîrsiz* olarak yola çıkmak; mârifet makamının cünüplüğü nefsinden gafil olmak; hakikat makamının cünüplüğü ise kendi hata ve ayıplarını görmeyip başkalarının kusurlarını açığa çıkarmaktır (Üçer, 2019, s. 306). “Eline, diline ve beline sahip ol.” prensibine gönülden bağlı olan Alevîler “tarikat abdestini” alarak ikrârını sürekli diri tutmak için çalışır (Rençber, 2010, s. 400). Alevîler arasında cünüplük daha çok “görgüde verilen sözün yerine getirilmemesi, bozulması” yani “tarikat zinası” olarak anlamlandırılmaktadır. Bu, suyla yıkamakla geçmez (Üçer, 2019, s. 307). Tarikat abdesti, cemde görgü sırasında hiçbir kimseye elinden, dilinden ve belinden zarar vermeyeceğine dair dede ve toplum huzurunda söz vermek anlamına gelir ki abdesti alınmış ve namazı kılınmış olmak diye buna denir (Üçer, 2005, s. 174).

Yörede yaşayan Alevîler kendileri ile ilgili söylenen “Alevîler abdest gusül bilmezler.” sözünden son derece rahatsız olmaktadırlar. Günümüzde yaşayan Alevî gruplar arasında her ne kadar bu görüşü destekleyen yaklaşımlar olsa da araştırma alanımızdaki yaptığımız görüşmelerde abdest ve gusül konusunda olumlu bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Cinsel ilişkiden sonra, Görgü Cemi’ne girerken ve bayram namazlarından önce gusül abdesti alınır (Kişisel iletişim-1, Nisan 2024).

Sünnî gelenekteki namaz abdesti gibi bir abdest ve gusül anlayışı yoktur. Temizliğe büyük önem verilmekle birlikte gusül gerektiren durumlar meydana gelince temizlik amaçlı gusül alınır. Cemlere katılırken ve dinî erkânları yerine getirirken temiz olmaya özen gösterilir ve banyo yapılır. Geleneksel Alevîlikte olduğu gibi bu yörede de abdest

ve guslün manevî anlamı, tasavvufî yönü üzerinde daha çok durulmakta ve ibadetlerde bu hususa dikkat çekilmektedir. Onlara göre asıl abdest tarikat abdesti olup, temizlikle kastedilen de budur (Kişisel iletişim-11, Temmuz 2024).

Alevîlerde abdest denildiği zaman daha çok manevî temizlik anlaşılmaktadır. Kötü bir kalple, kirlenmiş bir gönülle Allah'ın huzuruna çıkmak çok büyük bir günahtır. Kalp temizliği Allah katında en makbul temizliktir (Yaman, 2018, s. 316). Yazılı kaynaklarda abdestin alınışı tasavvufî manada değerlendirilmektedir. Abdest alınırken her uzuv için bir dua vardır. Bu dualar okunurken maddî kirlerle beraber manevî kirlerden de arınmak hedeflenmektedir. Alevîler arasında *şeriat abdesti* diye adlandırılan abdest alınmakla birlikte daha çok *tarikât abdesti* olarak isimlendirilen ve cemlerde sembolik olarak ifa edilen abdeste daha fazla vurgu yapılmaktadır (Üçer, 2015, s. 312).

3.2. Namaz Anlayışı

Namaz, İslâm'ın beş temel esasından biri olarak kabul edilen önemli bir ibadettir. Kur'an'da namazın belirli vakitlerde kılınması gereken bir ibadet olduğu ve namaz kılarken mü'minlerin kibleye yani Kâbe'ye doğru yönelmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Vakit namazlar dışında cuma namazı ile ilgili âyetler indirilmiş ve bu hususta vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber de hayatı boyunca namaza önem vermiş ve ashabına da namazlarını kılmaları ve namazlarını asla terk etmemeleri hususunda uyarılar yapmıştır. Peygamberimiz ashabına namazın hangi vakitlerde nasıl kılınacağını, hangi surelerin okunacağını ayrıntılı bir biçimde uygulamalı olarak göstermiş ve öğretmiştir (Üzüm, 2007, s. 137).

Türkiye'de Alevî grupların üzerinde birleşemediği ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Alevî-Bektaşî edebiyatı namaz konusunda çelişkilerle doludur. İslâmî kaynaklara bakıldığında Hz. Peygamber'in namazı hayatı boyunca terk etmediği, Alevî yolunun pîri olan Hz. Ali'nin küçük yaştan itibaren namazını kıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Buyruk'ta İmam Cafer es-Sâdık'ın beş vakit namazını kıldığı ve emrettiği bilinmektedir. On beşinci asırdan itibaren Alevî-Bektaşî şiiirlerinde de namaz konusu hususî olarak işlenmektedir (Fırlı, 2006, s. 234). Namaz konusunda yazılmış olan şiiirlerin en meşhuru ise Kaygusuz Abdal'ın "Salatnâme" isimli eseridir (Kutlu, 2016, s. 177). Alevî geleneğe bağlı ocak ve grupların adap ve erkâna dair yazılı kaynaklarına bakıldığında namaz konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Makâlât, Buyruk, Fütüvvetnâme gibi yazılı kaynakların farklı nüshaları incelendiği zaman bu kaynaklarda

İslâm'ın beş temel esas üzerine kurulduğu bildirilmiştir. “Dört kapı kırk makam” ele alınırken şariat kapısında ilk sıralarda namaza yer verilmiştir. Namazın ihlâslı bir şekilde kılınması ve asla kazaya bırakılmaması gerektiği vurgulanmıştır (Üçer, 2019, s. 310). Özellikle Buyruklarda; başta namaz olmak üzere oruç, zekât, hac gibi ibadetler zikredilmiş ve bu ibadetler aynı zamanda Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin buyruğu olarak kabul edilmiştir (Kutlu, 2016, s. 176). Alevîlik-Bektaşîlik alanında yapılan çalışmalara baktığımızda bu zümrelerin, özellikle Bektaşîlerin fıkhîta Caferî mezhebine göre hareket ettikleri ve namazı Caferî mezhebine göre kıldıkları bildirilmekte ve namazın nasıl kılınacağı ayrıntılı olarak tarif edilmektedir (Fıglalı, 2006, s. 235).

Namaz konusunda kaynaklarda yapılan genel kabul ve vurguya rağmen beş vakit namazın kılınması konusunda Alevî ocaklar ve gruplar arasında farklı kabul ve uygulamalar görülmektedir. Bu bölgede cenâze namazı ve cuma namazı kılanlar olsa da genel olarak namaza karşı olumsuz bir tavır gözlemlenmektedir. Kabul edilen genel görüş; namazın bugünkü kılınan şeklinin Hz. Peygamber zamanında kılınan namaz olmadığını ve Emevîler zamanında bu şekilde kılınmaya başlandığını ve Hz. Ali'nin câmide namaz kılarken öldürüldüğünü ve bu nedenle Alevîlerin câmiden ve namazdan uzak olduklarını savunuyor. Bazıları da kendilerini tarikat kapısının ehli olmaları hasebiyle şariat kapısının gereği olan ibadetlerden muaf olduklarını söylemektedirler (Kişisel iletişim-7, Temmuz 2024). Kendileriyle görüşülen kişilerle yapılan mülakatlarda Alevîlerde namaz denince “halkacık namazı” ya da “halka namazı” da denilen tarikat namazı esnasında yerine getirilen erkân anlaşılır. Tarikat namazı sadece tarikatlarda icra edilmez. Câminin bulunmadığı köylerde şer'î olarak bayram namazı kılınmadığı zaman halka namazı kılınır (Üçer, 2015, s. 314).

Develi yöresinde yaşayan Alevîlerin cuma namazına ve bayram namazlarına geldikleri ve cuma namazını kılmak için komşu köy olan Sarıkaya mahallesindeki câmiye geldikleri bilinmektedir. Günümüzde ise yörede yaşayan Alevîlerin cuma namazına gelmedikleri ve namaza karşı olumsuz bir tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir. Yöre Alevîlerindeki yaygın inanışa göre Kur'an'da geçen “salât” kelimesi, “dua” anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple de beş vakit namaz anlayışı yerine Allah'a dua ederek ve yakarıyla namaz ibadetini fiilen yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Namazın vakti, yönü ve yeri olmadığına, kişinin her yerde ve her zaman ibadetlerini yapabileceğine inanırlar. Bu sebeple namazların câmide, cemaatle ve kibleye yönelerek kılınmasına

sıcak bakmazlar. Cem ibadeti de bir nevi namazdır diyerek, namazı daha çok niyaz anlamında ele almaktadırlar. Cem esnasında canların birbirinin yüzüne bakarak oturmalarını da “halka namazı” olarak tanımlamaktadırlar (Kişisel iletişim-4, Mayıs 2024).

Dinî hayatlarını tasavvufî kalıplara göre şekillendiren Alevîler namaz denildiği zaman tarikat erkânı esnasında yerine getirilen bir takım davranışları ön plana çıkarmakta ve bu uygulamaları “halka namaz” olarak adlandırmaktadırlar. Alevîler arasında esas olan namaz *tarikât namazı*dır (Üçer, 2019, s. 314).

3.3. Oruç Anlayışı

Allah tarafından Müslümanlara farz kılınan ibadetlerden biri de Ramazan hilalinin görülmesi ile başlayan ve Ramazan ayı boyunca tutulan oruç ibadetidir. Oruç imsak vaktinden başlayarak iftar vaktine kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı gerektiren her akıllı ve buluğ çağına erişmiş olan Müslümana farz olan bir ibadettir (Karagöz, vd., 2010, s. 534). Orucun farziyeti hakkında Kur'an-ı Kerim'de “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.” (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2011, s. el-Bakara, 2/183) buyrulmaktadır.

Alevî grupların oruç konusunda farklı uygulamaları görülmekle birlikte Alevîlerin üzerinde ittifak ettiği ve tuttukları tek oruç Muharrem orucudur. Muharrem orucu “âşûrâ orucu” veya “on iki imam orucu” olarak da isimlendirilir. Alevîler arasında tutulan oruçlar arasında Muharrem, Hızır, 48 perşembe, medet-mürüvvet, adak orucu ve farklı sayılı günlerde tutulan Ramazan orucunu sayabiliriz. Muharrem orucu, Muharrem ayının 1'inde başlayıp 12'sine dek tutulabilmektedir. Muharrem ayı Alevîler için kutsal bir aydır. Muharrem orucunun niçin tutulduğu konusunda farklı düşünceler bulunsa da yaygın olan kanaat; Muharrem orucunun bir mâtem orucu olduğudur. Muharrem ayında Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt soyundan gelen 72 kişi Kerbela'da susuz kalmış, zulüm görmüş ve şehit edilmiştir. Bu oruç Hz. Hüseyin ve Kerbela'da şehit edilen beraberindeki Ehl-i beyt'ini anmak için ve On iki imam adına tutulan bir mâtem orucudur. Bu sebeple Muharrem orucu tutulurken zevk ve eğlenceden uzak durulur ve bazı hususlarda dikkatli davranmak gerekir (Üçer, 2015, ss. 319-320).

Yörede yaşayan Alevîler arasında oruç denince Ramazan orucundan ziyâde Muharrem orucu ve Hızır orucu anlaşılmaktadır. Muharrem orucunun Alevî-Bektaşî geleneğinde uzun bir geçmişi vardır. Muharrem ayı Kerbelâ hadisesinin yaşanmasından önce kurtuluş ayı, şükür ayı olarak kabul edilirken Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle mâtem ayı olarak kabul edilmiştir (İpek vd., 2022, s. 311). Özellikle Muharrem orucu bir ibadet olmaktan öte Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinin yasının tutulduğu bir mâtem havasında gerçekleşmektedir. Yörede yaşayan Alevîler on iki gün boyunca su içmezler veya çok az içerler. Daha çok meyve suyu, hoşaf, ayran gibi sulu içecekler tüketirler. Bu içecekler tüketilirken kaşıkla yavaş yavaş içilir. Kana kana içilmez. Su, cam bardaktan içilmeyip dibi görünmeyen bir kaptan içilir (Fıglalı, 2006, s. 237). Hayvan kesmezler ve kan akıtmazlar, kesilmiş olan hayvanların etinden yemezler ve hayvansal gıdalardan uzak dururlar. Bu günlerde bıçak kullanılmaz ve bıçakla elma, soğan, ekmek bile kesilmez. Kesici aletlerden uzak durulur. Kesilerek kullanılacak yiyecekler Muharrem ayı girmeden hazırlanır. Bu ayda düğün ve nişan gibi merasimler ve eğlenceler yapılmaz, davetlere katılım olmaz, aynaya bakılmaz. Eşler ayrı yataklarda yatar birlikte olmazlar ve yıkanmazlar, erkekler tıraş olmazlar (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024).

Yörede yaşayan Alevîlerdeki oruca başlama, diğer gruplara göre farklılık göstermektedir. Onlara göre oruç, gece vakti başlar, bunun için sahura kalkılmaz. Herkes akşamdan niyetini yapar ve gece yarısından sonra bir şey yemez. Bu saatler arasında yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durulur. Özellikle Muharrem orucu tutulurken bazı şeylere dikkat etmek gerekir. Bu günlerde nefis terbiyesi ön planda tutulur, aşırılıktan ve israftan kaçınılır. Gün boyunca hiçbir şey yenilip içilmez. Yemeklerde et kullanılmaz. Bu günlerde kan dökülmez. Düğün, nişan gibi eğlenceler düzenlenmez, doyasıya su içilmez (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024). Alevîler arasında Ramazan orucunu tutanlar da bulunur ancak onlar üç gün tutarlar. Yörede oruç konusunda yerleşmiş bir inanç ve uygulama yoktur. Muharrem orucu genel kabul görmesine rağmen tutanların sayısı çok azdır.

Muharrem orucunun tamamlanmasıyla birlikte aşureler hazırlanır. On iki imamdan esinlenerek on iki çeşit malzemeden yapılan aşureler orucun 12. gününde oruç tutanlara ikram edilir. Oruçlar aşure ile açılır. Burada Muharrem cemi yapılır ve kurbanlar kesilir (Üçer, 2015, s. 322).

Alevîler arasında tutulan oruçlardan biri de Hızır orucudur. Bu oruç şubat ayında kimilerine göre 3 gün; kimilerine göre ise 7 gün tutulur ve arkasından gelen cuma günü bayram yapılır (Yıldız, 2009, s. 379). Hızır orucunu 3 gün tutanlar 1-3 Şubat; 7 gün tutanlar ise 14-21 Şubat tarihleri arasında tutar. Hızır oruçlarında Muharrem orucundaki yasaklar yoktur. Hızır oruçları bayram havasında tutulur ve bu orucun bitiminde kurbanlar kesilir ve cem yapılır. Bu günler Alevîler için bayramdır. Bu günlerde bayramlaşılır ve mezarlar ziyaret edilir (Üçer, 2015, s. 323). Hızır orucunun Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın üç gün boyunca oruç tuttukları ve akşamları iftar için hazırladıkları yiyeceklerini kapıya gelen ve yardım isteyen kişiye verdiklerine dair rivâyete dayanır. Bu kapıya gelen kimsenin Hızır Nebi olduğu ve darda kalan insanlara yardım ettiğine inanılır. Alevî-Bektaşî geleneğine göre Hızır Peygamber, Bozatlı Hızır olarak da tanınır. Aynı zamanda Hızır Peygamber don değiştirmiş bir Hz. Ali'dir (İpek vd., 2022, s. 314). Bu oruç insanların zor günlerinde Hızır Nebi'nin kendilerine yardıma gelmesi ve dertlerine çare olması için tutulur (Yaman, 2018, s. 248). Alevî-Bektaşî geleneğinde Hızır orucu Nuh'un gemisinden kurtulan insanların Allah'a şükür maksadıyla tuttukları oruçtur (Yıldız, 2009, s. 379). Alevîler Ramazan orucu konusunda farklı ve mesafeli bir yaklaşım sergilemişler ve konuya bâtinî yorumlar yapmışlardır. Alevîler arasında Ramazan orucu hususunda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bölgede yaşayan Alevîler Ramazan orucu tutmazlar. Ramazan ayının içerisinde farklı günlerde oruç tutulduğu söylense de Ramazan ayının tamamında 30 gün oruç tutulmaz. Yazılı kaynakları olan Buyruk'ta Ramazan orucu ile ilgili net ve açık bilgilere rastlanmamıştır. Nesîmî, Viranî ve Pîr Sultan Abdal gibi ulu ozanların şiirlerinde de bu hususta açık, kesin ve teşvik edici ifadeler rastlanmamaktadır (Üzüm, 2007, s. 142).

Alevîler, Muharrem orucu ve Hızır orucu tutarlar. Son zamanlarda yörede yaşayan Alevîler arasında Muharrem orucu ile ilgili yasakların bir kısmının uygulanmasına devam edildiği ancak oruç tutanların sayısının azaldığı görülmüştür (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024).

3.4. Hac Anlayışı

İslâm'ın beş temel esasından biri olan hac ibadeti hicretin 9. yılında farz kılınmıştır. Hac, Mekke'de bulunan ve Müslümanların kiblesi olan ve onun civarında yer alan kutsal yer ve mekânları nasslarla tayin edilen bir vakitte ve usulüne uygun olarak ziyaret etmek demektir. Güç yetiren, yani sağlığı yerinde olan, maddî imkanları yerinde olan,

akıllı ve buluğ çağına erişmiş her Müslümana ömürlerinde bir kez haccetmek farzdır (Karagöz, vd., 2010, s. 210). Bu husus Kur'an-ı Kerim'den "Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)" (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2011, s. el-Âl-i İmran, 2/96-97) âyetleriyle ifade edilmektedir.

Alevîliğin yazılı kaynaklarında hac ibadetinden bahsedilmiştir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Menâkıbnâme'sinde Hacı Bektaş Veli'nin hac niyetiyle yolculuğa çıktığı ve hac görevini yerine getirdikten sonra geri döndüğünden bahsedilmektedir (Üzüm, 2007, s. 145). Buyruk'ta ise hac ibadetinin şariat kapısının makamlarından biri ve hac hakkında bâtinî yorumlara yer verilmektedir. Alevî edebiyatında yer alan şiirlere baktığımızda hac ibadetinin yerine getirilmesi zaruri bir ibadet olduğu hususunda yorumlara pek rastlanmamaktadır. Ancak Kâbe'nin kutsal bir yer olduğu, insan gönlünde bu anlamda "Kâbe" olduğu ve asıl önemli olanın Mekke'de bulunan Kâbe'yi ziyaret etmekten ziyade insanın gönlünü kazanmak olduğu vurgulanmıştır (Üzüm, 2007, s. 146). Alevî gelenekte *Kâbe Haccı*, tasavvufî anlayışa göre *gönül haccı*, bâtinî yorumların yapıldığı ve tarikat hayatının vazgeçilmezi olan ziyaretgâhların gezilmesi ve görülmesinin de hac olarak değerlendirildiği görülmektedir. Tarikat hayatının kural ne uygulamalarına da bâtinî yorumlar getirilerek talipler tarafından mürşidin veya pîrin evinin ve makamının ziyaret edilmesinin de hac yerine geçtiği ve bunu îfa edenlerin hac görevlerini yerine getirdikleri kabul edilmiştir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken âdap ve erkâna Alevîliğin temel kaynaklarında yer verilmektedir (Üçer, 2019, s. 325).

Yörede yaşayan Alevî gruplarsa yaptığımız görüşmelerde hac konusunda sorduğumuz sorulara Hacı Bektaş'a nispet edilen şu dörtlülle cevap vermektedirler:

"Hararet nardadır, sacda değildir.

Kerâmet baştadır, tacda değildir

Her ne ararsan kendinde ara

Mekke'de Kudüs'te Hac'da değildir."

Kâbe insanın gönlüdür. Bu sebeple insana önem vermek, değer vermek ve onu incitmekten kaçınmak gerekir (Kişisel iletişim-14, Mayıs 2024).

Bu dörtlüğe baktığımızda Alevî geleneğe göre hac ibadetinin Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret etmek olarak anlaşılmadığı; gönül kırmamaya, insana değer vermeye yönelik olduğu, asıl haccın “gönül haccı” olduğu anlaşılmaktadır. Burada “Allah'ın mü'minin kalbinde olduğu” düşüncesini yansıtan tasavvufî kabul, Alevîlerin hac ibadeti konusunda tutumlarını şekillendirmektedir (Üçer, 2015, s. 325). Hac, insanların birbirlerini ziyaret etmesi ve karşılıklı gönül almadır. Allah insanın kalbinde, gönlünde yer alır. Bu sebeple insanın gönlünü kazanmak hacca gitmek demektir. Şüphesiz insan Kur'an-ı nâtik (konuşan Kur'an)'tır. Mü'minin kalbi, Allah'ın aynası, Allah'ın evi demektir. “Bu sebeple bir insanın gönlünü kırmak Allah'ın evini yıkmak demektir. Hac hem bedenî hem de maddî bir ibadettir. Mü'minler hac ve umre için birçok para harcıyor. Bu paralarla fakir olan insanlara yardımcı olursa veya okuma imkânı olmayan öğrencilere destek olursa daha faydalı olur.” kanaatinin hâkim olduğu görülmektedir. (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024).

Alevîler hac ibadetini, dile getirdikleri bâtinî yorumlarla ifâ etmeseler de Mekke'de Kâbe'nin ziyaret edilmesine karşı çıkmazlar ve bu şekilde hac görevini yerine getirenlere de saygı duyarlar. Hac esnasında yerine getirilmesi gereken unsurları kendi aralarında gerçekleştirdikleri cemlerde, türbe ve mezar ziyaretlerinde yerine getirirler. Hac esnasında Kâbe'de gerçekleştirilen unsurları Hacı Bektaş'a taşımak suretiyle yeni bir uygulama ikame etmişlerdir. Evliyâ kültürünün hâkim olduğu Alevîler arasında evliyânın türbe ve mezarlarının ziyaretlerine önem verilmekte olup tekke ziyaretleri bir nevî hac ibadeti havasında yapılmaktadır (Kişisel iletişim-4, Mart 2024). Bu bağlamda Hacı Bektaş Tekkesi'nin diğer tekkeler üzerinde bir hâkimiyeti vardır. Alevîler Hacı Bektaş tekkesi ziyaretini yaparak hac vazifesini yerine getirdiklerine inanırlar. Tekke ve evliyâ mezarlarının ziyaret âdâbı Hacı Bektaş Tekkesi ziyaret âdâbı bağlamında ele alınmış ve sistemleştirilmiştir (Üçer, 2015, s. 326).

3.5. Kurban Anlayışı

Kurban, Allah'a yaklaşmak amacıyla gücü yeten ve mukîm olan kimselerin belirli özelliklere sahip hayvanları kesmelerine dair yükümlülüğü ifade eder. Kurban, kurban bayramının ilk üç gününde ve ibadet niyetiyle kesilir ve hayvanın kanı akıtılır. Kurbanda esas amaç sevap kazanmaktır. Kurban kesmek gücü yeten her Müslümana

vacip olan bir ibadettir. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes." (el-Kevser, 108/2) âyetiyle gücü yeten her Müslümana kurban kesmeyi emretmiştir. Bu amaçla kurban olarak koç, keçi, koyun, sığır, deve ve horoz kesilebilir. Bazı Tahtacılar'da kurban edilecek hayvan yalnızca koç olabilir (Yıldız, 2009, s. 383). Kurban kesilirken yani Alevî geleneğe göre "tığlanırken" bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Kurban kesilecek hayvanın sağlıklı, güçlü, kuvvetli olması, sakat, zayıf ve özürlü olmaması gerekir. Kurban kesecek kimsenin işin ehli ve merhametli biri olması gerekir. Kurban edilecek hayvana kesmeden önce tuz ve su verilir ve kurbanı abdest aldırılır (Yaman, 2018, s. 255). Ayakları bağlanır ve kibleye çevrilmiş olarak besmele çekilir ve tekbirler eşliğinde kurban kesilir. Kurbanın kanı kazılan bir çukura atılır ve kesinlikle kemikleri kırılmaz. Kurban etinin dedenin izni olmadan yenmemesi ve kurban eti dağıtılırken herkese eşit olarak dağıtılması gerekir. Kurbanın eti yendikten sonra rastgele yerlere atılmamalı kazılan *tercüman kuyusuna* gömülmelidir (Üçer, 2015, s. 335).

Alevî geleneğine mensup grup ve ocaklar arasında yaygın olarak yerine getirilen ibadetlerin başında kurban gelmektedir. Kurbanlar; canlı kurbanlar-cansız kurbanlar, içeri kurbanlar-dışarı kurbanlar şeklinde isimlendirilmektedir. Ayrıca "lokma" veya "tercüman olarak da isimlendirilen kurbanların Alevî kültüründe önemli bir yeri vardır. Kurbanların, canlı-cansız olarak adlandırılması tarikatı icra edilen bir uygulamaya dayanmaktadır. Cemlere katılmak için gelenler evlerinde hazırladıkları yiyecek ve içecekleri ceme getirirler ve kapıdaki görevliye teslim ederler. Bütün bu toplanan yiyecekler cem esnasında dede tarafından okunur ve cem sonunda kesilen ve pişirilen canlı hayvan etleri ile beraber ceme katılanlara ikram edilir. Cemlere gelirken teslim edilen ve kayıtlanan bu yiyeceklere genel olarak lokma veya kurban olarak da isimlendirilmektedir (Üçer, 2015, s. 331, 2019, s. 332). Kurbanlar âyin ve erkân içinde kesilip kesilmemesine göre de içeri kurbanlar-dışarı kurbanlar olmak üzere iki şekilde isimlendirilir. Âyin ve erkân içinde kesilen kurbanlar içeri kurbanlar olarak isimlendirilir. İkrâr kurbanı, görgü kurbanı, musâhiplik kurbanı, düşkünlük kaldırma kurbanı, dârdan indirme kurbanı, Abdal Musa (Birlik) kurbanı, Muharrem kurbanı, Hızır kurbanı iç kurban olarak isimlendirilirken; kurban bayramı kurbanı, yağmur duası kurbanı, adak kurbanı, şükür kurbanı ise dışarı kurbanı olarak isimlendirilmektedir (Üçer, 2019, ss. 332-335; Üçer, 2015, ss. 331- 335).

Kesilen kurban etlerini herkes yiyemediği gibi herkesin kestiği kurban da yenmez. Düşkünler kesilen kurban etinden yiyemeyeceği gibi düşkünlerin kestiği -düşkünlük kaldırma cem töreni hariç- kurbanlar da yenmez (Üçer, 2015, s. 335). Kurban ibadetinin dinî kökeni Hz. İbrahim ve oğlu İsmâil (a.s.) arasında geçen bir olaya dayanır. Allah Teâlâ Hz. İbrahim'den oğlu İsmâil'i kurban etmesini ister. Hz. İbrahim Allah'ın emrini yerine getirmek için Hz. İsmâil'i kesecekken Allah tarafından bir koç indirilir. İbrahim (a.s.) bu koçu kurban olarak keser. Kurban Hz. İbrahim için Hakk'a bağlılığın, Hz. İsmâil için ise Hakk'a teslimiyetin ifadesidir.

Alevîler, Hz. Hüseyin Ramazan ayında şehit edildiği için Ramazan ayında oruç tutmazlar. Alevîlere göre Ramazan ayı mâtem ayıdır. Çünkü Hz. Ali bu ayda Hakk'a yürümüştür. Hançerlenerek şehit edilmiştir. Bu yüzden “Kadir Gecesi”ne “Gadir (zulüm) Gecesi” adını verirler. Alevîler, Hz. Ali'yi şehit edenlerin sevinçlerini göstermek için kutlama yapılan ve sevinç gösterilerinin yapıldığı bir gün olduğuna inandıkları için, kutlama yaptıkları için Ramazan bayramını kutlamazlar. “Ramazan bayramı bizim bayramımız değil. Bizim bayramımız kurban bayramıdır.” derler. Çünkü kurban bayramı onlara Hz. İbrahim için Hakk'a bağlılığını, Hz. İsmâil için ise Hakk'a teslimiyetin hatırlatır. Hz. Hüseyin'in ve ailesinin Kerbelâ'da acımasızca susuz bırakılışını ve şehit edilmesini hatırlatır. Hz. Hüseyin tüm insanlık için kendisini feda edip kurban ettiği için Alevîler kurban bayramına değer verirler ve kurbanlar keserler. Kesilen kurbanlarla birlikte kişinin nefisini ve kötü duygularını da kestiğine ve temizlendiğine inanırlar. Yunus Emre kurban kesmenin amacını şu mısralarında dile getirir:

İsmail gibi gerektir ulaşasın aşkına

Tâ mübarek iyd ola, kurban olasın sen sana (Yaman, 2018, ss. 258-259).

Nusayrîler arasında Ramazan bayramına, “fıtır bayramı” da denilmektedir. Nusayrîler nefislerini arındırmak ve başta mide olmak üzere vücut organlarını dinlendirmek, fakir ve yoksulların hâlini anlamak maksadıyla Ramazan ayında oruç tutarlar. Ayrıca Nusayrîlerde Ramazan orucu diğer gruplardan iki gün önce başlar ve oruç bitince bayramlaşılır (Yıldız, 2009, s. 385).

Yörede yaşayan Alevîler arasında Sünnî gelenekte olduğu gibi bir kurban anlayışı yoktur. Kurban bayramı günlerinde kurban kesme geleneğine rastlanmamaktadır. Kurban daha çok yatır ve türbe ziyaretlerinde ve cem ibadeti sonrasında ve önemli

mezar törenlerinin olduğu zamanlarda kesilmektedir. Kesilen kurbanlar Sünnî gelenekte olduğu gibi çiğ et olarak dağıtılmaz. Kesilen kurbanlarla yemekler pişirilir ve orada hazır bulunanlara ikram edilir. Cemlere ve mezar törenlerine katılanlar elleri boş gelmez. Yanlarında mutlaka şeker, lokum, bisküvi, meyve, çerez vb. yiyecekler getirirler. Cemden sonra dağıtılmak üzere kayıt tutarak teslim alınan bu yiyecekler “lokma”, “saçı” denildiği gibi “cansız kurban” da denilmektedir.

3.6. Zekât, Lokma ve “Hakkullah” Anlayışı

Zekât İslâm’ın beş temel esastan biri olup toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayarak toplumsal barışı hedefleyen bir ibadettir. Hicretin ikinci yılında Medine’de farz kılınmıştır. Kur’an-ı Kerim’de farklı yerlerde “Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin...” (el-Bakara, 2/43; el-Hac, 22/78; en-Nûr, 24/56) buyrulmaktadır. Zekât, malın muayyen bir kısmının nasslarla belirlenen kişilere verilmesidir. Zekât verecek kimsenin Müslüman, akıllı ve buluğ çağına ulaşmış ve hür olması; borçları ve aslî ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra nisap miktarı mala sahip olması gerekir. Zekât verilecek kimseler Kur’an-ı Kerim’de “sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (et-Tevbe, 9/60) âyetiyle belirlenmiştir. Bu konuda indirilen âyetlerde zekâtın hikmeti ve önemi, zekât vermenin faziletleri, kimlere zekât verileceğine yer verilmiş teferruata dair bilgiler ise hadislerle açıklığa kavuşturulmuştur (Üzüm, 2007, s. 143).

Alevîlik, zekât konusuna namaz ve oruçta olduğu gibi farklı yorumlar getirmiş ve zekatı sosyal dayanışma ve yardımlaşma bağlamında ele almıştır. Alevîlerin zekât ibadetinde olduğu gibi mâlî ibadetleri fiilî olarak yerine getirmeyip şeriat makamının gerekleri olarak gördükleri ibadetlere bâtinî yorumlar getirmişlerdir (Üçer, 2015, s. 329). Yoksulların gözetilmesi, açların doyurulması ve mâlî olarak desteklenmesi hususunda bazı uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu uygulamaların başında “hakkullah” ve “lokma” diye anılan uygulamalar zikredilebilir. Yörede yaşayan Alevîler Hz. Peygamber’in “Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.” hadisine göre anlamlandırıp yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi dinî bir vecibe değil, insanî bir görev olarak görmektedirler. Bu görevin de açıktan değil, insan onurunu zedelemekten gizli olarak yapılması gerektiğini ifade etmektedirler.

Hakkullah, bölgede yaşayan Alevîlerin dedelere, cem ayinlerini yönetmeleri, cem evinin ihtiyaçlarının karşılanması, cenaze ve nikâh işlemlerini yürütmeleri ve aralarındaki problemleri çözmeleri için verilen maddî bir yardımdır. Alevîlere ait temel kaynaklarda İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât hususunda “ Allah Teâlâ'nın verdiği malın yüz akçede iki buçuk akçe hakkullahı vardır, Sene be sene vermek gerekir. Zira sonra hesabı ve azabı vardır.” şeklinde ifadeler yer almasına rağmen Alevîler fiilî olarak zekât vermemektedirler (Üçer, 2005a, s. 182). Bektaşîler Kur'an-ı Kerim'de geçen “Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (el-Enfâl, 8/41) âyetini farklı bir şekilde yorumlamışlar ve kazandıkları kârlarının beşte birine Ehl-i beyt hakkı için Hacı Bektaş Veli dergâhına; Kızılbaşlarda dedelere ve ocaklara vermektedirler. Bu verilen maddî yardım “hakkullah” veya “lokma” olarak isimlendirilir. Bunlar; kara kazan hakkı, mürşid hakkı ve çerağ hakkı olarak üçe ayrılır:

Kara Kazan Hakkı: Dergâhın gider ve harcamaları için kullanılır. Tarikat hayatının bir parçası ve gereği olarak tekke, dergâh ve türbelerde barınan ve ziyarete gelen fakir ve muhtaç kimselere yapılan maddî bir ibadettir. Tarikat geleneği çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman kara kazan hakkı taliplerin bağlı bulundukları ocak, pîr evlerine ve dergâhlara yapmış oldukları mâlî yardımların tamamını ifade eder (Rençber, 2019, s. 255).

Mürşid Hakkı: Bağlı olduğu mürşid ve diğer pîrlere verilir.

Çerağ Hakkı: Yardıma ihtiyacı olan muhiplere verilir (Fırlı, 2006, s. 237). Hakkullah, para cinsinden nakdî olarak verilebildiği gibi veren kimsenin gücü nisbetinde buğday, arpa gibi yiyecek veya ev ihtiyacı olan mallardan aynî olarak da verilebilir, bunun herhangi bir sınırı da yoktur. Günümüzde değişen çevre ve şartlara bağlı olarak, Alevî nüfusun kentlere göç etmesiyle birlikte dergâhlara, ocaklara ve dedelere olan ilgi azalmış ve “hakkullah ve lokma” anlayışı büyük anlamda işlevini yitirmiştir (Üzüm, 2007, s. 145).

Yörede yaşayan Alevîler, zekâtı sadaka bağlamında ele almakta ve zorunlu bir ibadet olarak değerlendirmemektedirler. Herkes gücünün yettiği ölçüde ihtiyaç sahiplerine

yardımda bulunabilir. Lokma sadakası vermek bir zorunluluk değildir. Değişen günümüz şartlarında her köy ve mahallede dede bulunmamaktadır. Yerleşim yerlerinin büyük bir bölümünde ise cem evleri bulunmakta ve yöre insanına hizmet vermektedir. Dedeler cem için davet edildikleri zaman yürüttükleri bu hizmetlerden dolayı bir ücret talep etmezler. Ancak dedelerin yol masrafları ve ihtiyaçlarının karşılanması, cem evlerinin ihtiyaçları ve bölge insanının cenâze, nikâh, sünnet hizmetlerinin yerine getirilmesi açısından lokma sadakaları büyük önem taşımaktadır. Bu lokma yalnızca para değil bir dilim ekmek veya bir bardak ayran da olabilir (Kişisel iletişim-7, Nisan 2024).

Alevî ve Bektaşîlerin kurumsallaşması ve günümüzün değişen şartları neticesinde talipler, dinî bir vecîbe olarak gördükleri maddî yardımlarını vakıf, dernek, kültür evleri ve cem evlerine vererek buradaki hizmetlerin yürütülmesine katkıda bulunmaktadır. Alevîler, Sünnî Müslümanlar gibi zekât vermezler. Onlarda zekâtın kimlere verileceği ve miktarı konusunda bir sınırlama yoktur (Rençber, 2019, s. 256).

3.7. Dua ve Niyaz Anlayışı

Dua ve niyaz kelimeleri anlam olarak birbirine çok yakındır. Dua; sözlükte “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek, Hakk’a yakarış, Hakk’a duyulan özlemi ifade etme” manalarına gelir. Dinî terminolojide ise insanın samimi ve içten tüm benliğiyle Allah’a yönelip halini ona arz etmesi ve ondan istemesidir. Kulun acizliğinin farkına varıp, Allah’ın büyüklüğünü kabullenerek onun kapısına varmasıdır (Karagöz, vd., 2010, s. 128; Korkmaz, 2016, s. 203). Dua; kulun Allah ile olan irtibatıdır. Aynı zamanda dua, Allah’ı zikretmek ve O’na ibadet etmektir. Dua, samimi bir şekilde gönülden gelerek bireysel olarak yapılabileceği gibi cemaatle beraberde yapılabilir. Dua ve gülbankler Alevîliğin tasavvufî bir zihniyete göre şekillendiğini bize gösterir (Üçer & Sarı, 2020, s. 357).

Alevî gelenekte dua, gülbank olarak isimlendirilmekte olup günlük hayatın ve dinî hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Cem törenlerinde hizmetler görülürken her hizmet dua ile başlar ve hizmet sonrası yine dua ile sonlandırılır (Üçer, 2015, s. 336). Alevî gelenekte her hizmete göre farklı dualar yapılır. Dua yapılan hizmetin ve törenin özelliğine göre farklılık gösterir. Alevîler yemek yerken hem yemek öncesinde hem de sonrasında sofranın kenarından tutarak sofraya duası yaparlar. Cenâze duasında olduğu gibi dışarda yapılan dualarda ise ellerin avuçları yukarı doğru açık olarak dua ederler.

Tarikatta ise secde halinde elleri başlarının önünde birleştirilmiş halde elleri açık veya kapalı olarak da dua edeler. Alevî gelenekte ibadet dili Türkçe olarak benimsendiği için dualar da Türkçe olarak yapılır (Üçer, 2015, s. 337).

Niyaz kelimesi Farsça bir kelime olup “dua etmek, yalvarmak, istemek, tevâzu göstermek, ihtiyacını bildirmek” (Karagöz, İsmail vd., 2010, s. 530) anlamlarına gelmektedir. İstılâhî olarak ise tarikattaki yol ulusuna veya büyüğüne ve temsil ettiği makama ve bunlar vasıtasıyla da Allah’a yalvarma ve yakarış şeklinde bir ibadet ve erkân anlamına gelir (Korkmaz, 2016, ss. 519-520; Üçer, 2019, s. 351). Niyaz, canların cem merasimine gelirken yanında getirdiği yemiş, meyve, börek, kömbe vs. yiyeceklere denildiği gibi cem esnasında canların secdeye kapanarak “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek yeri ve pîrin elini öpmesine de denir. Dedenin eli öpüldükten sonra alına götürülmez (Dedekarginoğlu, 2011, s. 391). Niyazlaşma, iki canın karşılıklı olarak birbirine niyaz etmesine denir. Cem ibadeti esnasında ya da herhangi bir ortamda canların birbirini gördüğü zaman tarikat âdâbı çerçevesinde birbirlerine karşı yaptıkları özel bir selamlaşma biçimidir. Niyazlaşma, iki canın birbirinin yüzünü üç defa öpmesi şeklinde gerçekleşebileceği gibi birbirlerinin ellerini öpmesi veya üç defa birbirinin omuzunu öpmesi şeklinde de yapılabilir. Ceme katılmak üzere gelen herkes meydana ve dedeye niyaz ederek yerine oturur. Ceme gelen kimseler sağ el işaret parmaklarını sırasıyla önce yere, ağızlarına ve başlarına (alınlarına) değdirerek niyaz ederler. Bazı yörelerde ceme girmeden kapı eşiğine de niyaz edildiği görülmektedir. Bu niyaz; secde halinde iken eşiği, meydana ve dedenin elini veya dizini üç defa öpme şeklinde yapılır. Cem esnasında hizmet sahibi olan görevli kişiler önce meydana sonrasında ise dedeye niyazda bulunurlar (Akın, 2020, ss. 103-104). Niyazın kökeni “Kırklar Cemi”ne dayandırılır. Cem ibadeti öncesinde ceme katılanlar tarafından yanlarında getirdikleri lokmalara niyaz olarak, mi‘raçta Hz. Peygamber’e sunulan bal, süt ve elma” lokmalarını sembolize eder (Akın, 2020, s. 111).

Niyaz kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamlarına baktığımızda secde anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Burada asıl niyaz Allah’a yapılmaktadır. Niyaz Allah’ın üstünlüğünün kabul edilip bunun sözle ve şeklen davranış şeklinde ifade edilmesidir. Niyaz kelimesini ikinci bir anlamı ise kişinin bağlı olduğu ocağın, mürşidin veya dedenin ve bağlı bulunduğu tarikatın, yolun gereklerini tasdik edip kabullendiğini ifade eder (Üçer, 2019, s. 352). Niyazın Alevîlikte doğrudan insana yapılması vahdet-i vücûd

anlayışının bir tezahürüdür. Bu anlayışa göre insan, Allah'ın yeryüzüne tecelli etmiş halidir. İnsana yapılan niyaz insanın bedenine değil onun Hak'tan bir parça olarak taşımış olduğu nura karşı yapılır. Alevî gelenekte niyaz, cemal cemale karşı yapılır (Akın, 2020, s. 113). Niyazın yapılış şekli şu şekildedir. Niyaz ayakta iken *peymençeye* durulur ve sonrasında diz üstü çökülerek secdeye varılır. Peymençeye durmak ise şu şekildedir: Öncelikli olarak kıyamda iken sağ ayağın başparmağı sol ayağın başparmağı üzerine konulup, eller göğüs üzerinde olacak şekilde sağ kol üste gelecek şekilde çaprazlama konur veya sağ el kalp üzerine konulur ve sol el serbestçe yana salınır ve baş hafifçe öne eğilir. Sonrasında dizüstü çökülerek “kara çula” yani meydana ve posta secde edilir. Dedenin omuzunun, dizinin ve elinin öpülmesi de bağlılığın bir işaretidir. Tarikat hayatında diğer bir niyaz şekli de canların birbirinden razı olduklarını göstermek için birbirlerinin ellerini, yanaklarını veya omuzlarını öperek karşılıklı rıza gösterdiklerini beyan etmeleri şeklinde yapılan niyazdır (Üçer, 2019, s. 353).

Dualar yapılırken kullanılan bazı kalıplar vardır. Dualar kişinin kullandığı dilde yapılabileceği gibi farklı dillerde de yapılabilir. Bu hususa Alevî olmayan gruplarda duaların başında Arapça hamdele, salvele ile başlanması ve Kur'an âyetlerinin Arapça olarak orijinal haliyle okunmasını zikredebiliriz. Dualar bireysel olarak yapılabildiği gibi toplu olarak da okunabilir. Gülbank okurken cemaat toplu halde ve yüksek sesle “Allah, Allah” diyerek veya “aşk ile” sözleriyle duaya iştirak ederler. Yapılan cemlerde bağlı bulunulan ocağa ve gülbank okuyan dedeye bağlı olarak gülbank esnasında cemaatin iştirakında kullanılan sözlerde farklılıklar olabilmektedir. Bazıları “Allah Allah” derken bazıları “Aşk ile” şeklinde gülbanklara iştirak etmektedirler. Bunun sebebini kendilerine sorulduğunda bu durumu “ Yol bir; süre bin bir.” sözleriyle açıklamaya çalışmaktadırlar(Kişisel iletişim-7, Nisan 2024). Alevî gelenekte kişilerin ve toplumun hayatının her anında bir gülbank vardır. Bu duaların şeklinde ve içeriğinde gruplar arasında bazı farklılıklar görülebilmektedir. Alevî gelenekte yatarken, kalkarken, yemek yerken, sünnette, nikâh kıyarken, su içerken ve dini yaşamın her anında okunan bir gülbank mutlaka vardır (Üçer, 2015, s. 338). Gülbank metinleri genelde Türkçe olarak okunur. Gülbank metinleri çok uzun olabildiği gibi bazen de çok kısa olabilir. Gülbankler daima “Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, Bism-i Şah Allah Allah” şeklinde kalıplaşmış olarak tekrarlanan “Allah” lafzıyla başlar (Üçer & Sarı, 2020, s. 365).

3.8. Alevî-Bektaşî Erkânı Olarak Cem ve Semah

Alevîlikte ibadet denildiği zaman ilk akla gelen “*cem*” dir. Cemde on iki hizmet ve bu on iki hizmeti yürüten kimseler vardır. Alevîlikte her can en az yılda bir görgüden geçer ve toplum huzurunda hesap verir. Kendi gidişatının muhasebesini yaparak ikrârını yeniler ve dede huzurunda halk meydanında hesap verir. Yıllık görgüden geçirilen talipler geçmiş günahlarına da tövbe ettikleri için manen temizlenmiş olurlar (Yaman, 2018, s. 166).

Cem sözlükte “toplamak, birleştirmek ve bir araya getirmek” anlamına gelir. Tasavvufta ise “sâlikin her şeyi Allah’tan bilerek yaratıkları yok sayması ve yalnızca Allah’ı var görmesi. anlamına gelmektedir” (Karagöz, vd., 2010, s. 90). Cem, Alevîlikte ibadetin adıdır. Dünya nimetlerinden uzaklaşarak soyutlanma ve manevî dünyada Yaratan’la bir araya gelip bütünleşme halidir. Bütünleşmek için öncelikli olarak masumiyet gerekir. Kişinin masumiyetine kavuşması, doğduğu andaki saflığına tekrar kavuşması ise cemlerle ancak olur (Aydın, 2022, s. 29). Bektaşîlerde her hafta perşembeyi cumaya bağlayan gece “âyin-i cem” olarak adlandırılan dinî bir merasim yapılmaktadır. Cemler, yalnızca dinî bir tören olmayıp aynı zamanda dede huzurunda halk meydanında taliplerin problemlerini dile getirdiği ve töreye göre çözüme kavuşturduğu bir toplantıdır (Yalçın, 2021, s. 1030). Alevî-Bektaşî geleneğinde cem merasimi mi‘raç hadisesinin gerçekleşmesinden sonra Kırklar Meclisi’nde gerçekleşen hadiselerin ve bu mecliste yer alan kişilerin temsiline yapıldığı âyini ve onun yeryüzünde icra edilmesini sembolize eder (İpek vd., 2022, s. 272). Alevî inancına göre ibadet maksadıyla cem olma; birlik olma, bir araya gelme kavramından mütevellit olduğu için bütünleşme manasında kullanılır (Dedekarginoğlu, 2011, s. 387). Alevî-Bektaşî cem törenleri bir takım ibadet esaslarına göre tertip edilen erkânlar haricinde genel olarak; ikrâr cemi, musâhiplik cemi ve görgü cemi olmak üzere üçe ayrılır (İpek vd., 2022, s. 275).

Cem, Alevîlerin dini hayatında o derece önemlidir ki onların sahip oldukları dinî zihniyetlerini ifade eden bütün simge ve semboller burada ifadesini bulmaktadır. Meleklerin Âdem’e (as.) secde edişi, Hz. Peygamber’in mi‘raca çıkması ve burada Hz. Ali’nin sırrına mazhar olması, Kırklar Bezmi gibi Alevîlik inancının karakterlerini oluşturan mitolojik inançların tamamı cem törenleri esnasında icra edilmektedir (Üçer, 2005, s. 167).

Âyin-i cem şehirlerde bulunan Bektaşî tekkelerinde haftada bir gün yapılır. Cemlerde uyulması gereken kuralları vardır. Kızılbaş ve Tahtacılar da cem usulüne ve diğer âdetlerine yol, süre, görgü adını verirler (Fığlalı, 2006, s. 265). Cem öncesinde dede tarafından katılan taliplerden rızalık alınır. Aralarında olan sorunlar çözüme kavuşturulduktan sonra ceme geçilir. Dede tarafından cemde on iki hizmeti gerçekleştirecek kişiler seçilir. Bu kişilerden her biri âhiretten bir kişiliği temsil eder. Bu hizmetlerden Saki Hz. Hüseyin'i; Gözcü Hz. Ali'yi, Faraş ise Selman-ı Fârisî'yi canlandırır (Melikoff, 2022, s. 22). Ceme her isteyen katılamaz. Düşkün ilan edilen kimseler ceme katılamazlar. Adam öldürenler, hırsızlık yapanlar, keyfi olarak boşananlar, askerden kaçanlar, vergisini ödemeyenler, komşusunu ve diğer insanları incitenler, anne-babasına evlatlık görevini yapmayanlar, işçi ve yetimin hakkını gözetmeyenler düşkün ilan edilir ve cemlere alınmaz. Bu sayede cemler tamamen kendini temizlemiş olan dürüst insanların katılımıyla gerçekleşir (Yaman, 2018, s. 166). Türkiye'de yaşayan Alevîler kapalı bir toplum olduğu için kendilerinden olmayanları cemlere kabul etmezler (Fığlalı, 2006, s. 267). Ancak yörede yaşayan Alevî yerleşim yerlerine yaptığımız ziyaretlerde artık bu hususun geçerliğini kaybettiğini bizzat cemlere katılarak müşahade etme imkânı bulduk.

Cemler köylerde büyük evlerde varsa cem evinde; kentlerde ise cem evlerinde yapılır. Cemin yapılacağı yer ve tarih önceden belirlenir ve canlara duyurulur. Cem törenine katılan kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımı yapılmaz. Kadın olsun erkek olsun herkes "can" olarak adlandırılır (Aydın, 2022, s. 29). Bu daveti işiten canlar ev halkı ile birlikte boy abdestlerini alıp güzel ve temiz elbiselerini giyer ve musâhibinin ev halkı ile mürşidin belirlediği yer ve saatte ceme katılır. Cem on iki hizmetten meydana gelir ve her hizmeti temsil eden bir kişi bulunur. Bu hizmetler:

- 1- **Dede (Mürşid, Pîr):** Cemde birinci hizmet sahibi olup cemi yönetir ve halkın sorunlarını çözer.
- 2- **Rehber:** Cemde dededen sonra en yetkili kişi olup görgüden geçirilen canlara yardımcı olur. Dede veya rehber olan kimsenin edep ve erkâna uygun hareket etmesi gerekir. Düşkün olarak kabul edilen kimse kesinlikle dede ve rehber olarak kabul edilmediği gibi cemlere dahi alınmaz.
- 3- **Gözcü:** Cem töreni esnasında huzur ve sükûneti sağlar.

- 4- **Çerağcı (Delilci):** “Delil” adı verilen “Çerağ”ı yani mumu yakar ve tören sonrasında söndürür. Cem töreni boyunca ortamın aydınlatılmasını sağlar.
- 5- **Zâkir (Aşık Paşa, Sazandar, Güvende):** Cem esnasında saz çalar, deyiş, mersiye, düvaz, nefes söyler ve semahı yönetir.
- 6- **Süpürgeci (Ferraş, Faraşçı, Câr’cı):** “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek ortamı süpürür ve rehber yardımcı olur.
- 7- **Sakka (Sakî, Dolucu, Tezekâr, İbrikçi, Sakacı):** Cem esnasında mersiyeler okuyarak susayanlara su dağıtıp lokmalar yenildikten sonra ellerini temizlemek isteyenlere su, ibrik ve leğen ulaştıran kimsedir.
- 8- **Sofracı (Lokmacı, Nakip, Kurbançı, Niyazcı):** Kurban ve yemek işlerine bakar. Cem sonunda getirilen yiyecekleri hazırlayıp herkese eşit olarak dağıttıktan sonra “Elimde yok kantar ile terazi, herkes oldu mu hakkına razı?” diye sorar. Eğer herkes dağıtıma razı ise lokmalar herkese eşit olarak dağıtılmış ise “Önüne gelen Allah Allah...” diyerek lokmaların yenilmesine dede tarafından izin verilmesini bekler.
- 9- **Pervane (Dışarı Gözcüsü, Pazvand):** Cem evine gelen gidenlerle ilgilenerek ortamın güvenliğini sağlar. Cem devam ederken arada dedenin yanına gelir “Hû, bir şey yok!...” diyerek her şeyin yolunda olduğunu, “Kurtla kuzunun yan yana durduğunu” haber verir.
- 10- **Peyik (Davetçi, Okuyucu):** Cem planlandıktan sonra ne zaman ve nerede yapılacağını canlara haber veren kimseye denir.
- 11- **İznikçi (Meydancı):** Cem evinin temizliğini sağlayan, ceme gelen kimselerin ayakkabılarını düzelterken kimsedir. Cem esnasında yanlış davrananları uyarır ve yanlışlarını düzeltir.
- 12- **Kapıcı (Bekçi):** Cem yapılan yerin kapısında bekleyerek ceme katılanların güvenliğini sağlar. Ceme giren ve çıkanları kontrol eder. Kurban yenilirken kimsenin dışarı çıkmamasını sağlar (Yaman, 2018, s.).

Cem ibadetine başlamadan önce dede cemi yönetmek için canların rızasını alır. Sonrasında ise ceme katılanların birbirinden razı olup olmadığını sorar ve karşılıklı rıza alındıktan sonra ancak ceme başlanır. Ceme başlanırken dede tarafından nasihatlerde

bulunulur. Günümüzde cemlerin mahkeme olarak anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma işlevi pek işlememektedir. Dede uyulması gereken kurallardan bahseder. Özellikle ahlâkî konulara dikkat çekilerek kul hakkından bahsedilir. Cem kurulur, zâkir saz çalar, beyitler okunur. Bu sırada semahlar dönülür. Dede tarafından on iki imamlardan bahsedilerek yapılan günahlardan dolayı tövbe etmenin gerekliliğine dikkat çekilir. Tövbeden sonra dede Alevîliğin edep ve erkânından bahseder ve özetle “eline, diline, beline sahip ol.” emrini ceme katılanlara tekrar tekrar hatırlatır (Kişisel iletişim-14, Mayıs 2024).

Günümüzde cemler eskiden olduğu gibi sıklıkla yapılamamaktadır. Kentleşmeyle birlikte şehirlerde cem evlerinde düzenlenen cemler, eskiden köylerde yapılan cemlerdeki mistik havayı verememektedir. Her dedenin bağlı olduğu bir ocak ve yetiştirmekle sorumlu olduğu bir talip grubu vardır. Ancak şehirlerde yapılan cemlerde farklı ocaklardan katılan talipler haricinde Alevî inanca sahip olmayan kimseler de katılmaktadır. Cemleri, ocakzâde dedelerin dışında cem evi dedelerinin yönetmesi talipler nezdinde dedenin otoritesini sarsmakta ve yasal gücünü zayıflatmaktadır. Günümüzde yapılan cemler sadece inanç boyutuyla ön plana çıkmakta, cemin ve dedenin işlevleri bu cemlerde ihmal edilmektedir. Bu cemler bir ibadet olmaktan öte bir gösteri olarak algılanmakta ve değerlendirilmektedir.

Semah, cem esnasında müzik eşliğinde yapılan bir dans olup on iki hizmet sıralamasında yer alır. Semah kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup “ışitmek, uçmak, gökyüzü” anlamlarına gelir. Müzik eşliğinde kendinden geçerek vecde gelip dönmek ve oynamak anlamına gelmektedir. Semahın ortaya çıkışı “Kırklar Meclisi hadisesi”ne dayandırılmaktadır. Ancak dansın içeriğine baktığımızda İslâm öncesi dinlerin izlerinin de olduğu görülmektedir (Korkmaz, 2016, ss. 592-593). Semah, kurbanlarda, cemlerde ve gelenekte icra edilen diğer törenlerde yapılan ve yolun erkânından sayılan dinî bir rakstır. İlk semahın kırklar meydanında Hz. Ali, Hz. Muhammed ve kırkların bir araya gelip raks etmesiyle başlayan bir ritüel kabul edilmektedir.

“Ezel meclisinde kırklar ceminde

Muhammed nuruna bezendi Ali

Kırklar ile bile ayin-i cemde

Bu aşkın sırrına özendi Ali” (Aydın, 2022, s. 37).

Alevîlerin cemlerde yaptığı kollarını hareket ettirerek yaptıkları dairesel danslar turna kuşunun hareketlerini ve dansını temsil eder. Turna kuşu Alevîler için önemlidir. Çünkü Hacı Bektaş Veli'nin turna kuşu donuna girdiği kabul edilir. Göçmen bir kuş olan ve göçebeliği temsil eden turna kuşu Hz. Ali'nin sembolü olarak kabul edilir. Bu semahlar içerisinde en başta gelen semah cemlerde ve merasimlerde yapılan semahlardan biri olan ve her biri on iki imamı temsil eden on iki kız tarafından icra edilen *Turnalar Semahı*'dır (Melikoff, 2022, s. 24). Semah bir ibadettir. Cemlerde veya ibadet amaçlı olan ortamlarda semah dönülür. Semah folklorik bir gösteri değildir. İlâhî aşk halidir. Semah, Alevîlerin ibadeti olan cemlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin şu dizeleriyle ifade ettiği gibi:

“Haşa ki semahımız oyuncak değildir.

İlâhî bir aşktır salıncak değildir.

Her kim semahı oyuncak sanır

Cenaze namazı kılınacak değildir.” (Dedekargınoğlu, 2013, s. 343).

Cem merasimleri esnasında semah yapacak kimselerin başlarının kapalı, ayaklarının yalın olması gerekir. Gönüller semahı veya istek semahı olarak da isimlendirilen bu semahları yapacak kimseler önce meydana gelip meydana ve dedeye niyaz ederek semahlarını icra ederler. Semah sonrasında ise dededen dualarını alıp yerlerine otururlar (Üçer, 2015, s. 365). Semah altı kadın veya altı erkek tarafından saz eşliğinde dede ve zâkir tarafından söylenen beyitler ve deyişler eşliğinde yapılır. Semah dönülürken sağ el yukarda sol el ise aşağıda tutulur. Semah dönen canlar sırtlarını dedeye dönmezler. Semah sonrası, semah dönen kimseler dedenin elini öperek geri geri gider ve yerlerine otururlar. Semah sonrası dede tarafından cemaate nasihatle bulunulur ve dua edilir. Semah sonrasında getirilen pasta, börek, bisküvi, meyve suyu vb. yiyecekler orada bulunanlara dede tarafından okunduktan sonra dağıtılır (Kişisel iletişim-14, Mayıs 2024).

Kırsal hayattan uzaklaşarak kent hayatına geçiş, Alevî kültürünü ve sözel kültüre dayalı Alevîliği unutulur hale getirmiştir. Alevî kimliğinin bir parçası olarak görülen cem evlerini bu bağlamda değerlendirmeliyiz. Cem evleri, Alevîliğin kent hayatına tutunarak ayakta kalma çabasının bir ürünüdür. Cem evleri kentte yaşayan Alevîlerin buluşma ve sosyalleşme mekânları olmasının ötesinde Alevî-Bektaşî kültürün yaşandığı ve canlı

tutulmaya çalışıldığı, cemlerin icra edildiği mekânlar olmuştur. Cem evleri Alevîlerin kent yaşamlarında tutunabilecekleri tek dalları olmuştur (Onat, 2009, s. 42). Cumhuriyet'ten önce birer tekke ve dergâh vazifesi gören bu kurumlar bugün Alevî toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan dernek ve vakıf statüsü kazanmıştır (Rençber, 2022, s. 565).



İKİNCİ BÖLÜM

DEVELİ YÖRESİ ALEVÎLERİNDE AHLÂKÎ, DİNÎ VE SOSYAL YAPI

1. ALEVÎLİKTE AHLÂKÎ PRENSİPLER

Ahlâk, Arapça kökenli bir kelime olup kişinin fitratına uygun davranışlar sergilemesine denir. İnsanın hayatındaki bireysel ve toplumsal ilişkilerini yönlendiren ilkeleri içerir. Ahlâkî kurallar toplumdan topluma değişir. Bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi İslâm düşüncesi de ahlâkî bir toplum vücuda getirmeyi hedefler. Bu hedefe ulaşmak için de bazı kural ve kaideleri hayatında uygular. İslâm düşünce yapısının bir parçası olan Anadolu Alevîliğinde ibadetlere zâhirî ve bâtinî anlamlar yüklenerek yorumlanmıştır. Alevîlikte ahlâk düsturu “İncinsen de incitme, kendi nefsine ağır geleni başkasına tatbik etme, eline beline diline sahip ol” tarzında sistematize edilmiştir. Alevîlik ve Bektaşîlikteki ahlâk anlayışı dört kapı-kırk makam, yedi farz, üç sünnet etrafında tarikat usulleri bağlamında şekillenmiş ve anlamlandırılmıştır. Namaz, oruç, hac gibi ibadetler bâtinî yorumların etkisiyle zâhirî amel yönü terkedilmiş ve bâtinî tarafı ağır basan ve farklı kalıplara dönüştürülen bir ibadet haline getirilmiştir (Rençber, 2019, s. 254).

Günümüzdeki teknolojik gelişmeler her toplumu etkilediği gibi Alevî toplumunu da etkilemiştir. Bütün bu olumsuz etkileşime rağmen yörede yaşayan Alevîler arasında ahlâkî ilkeler ve kurallar halen geçerliliğini korumakta olup bu kurallara uymayanlar toplum tarafından dışlanmaktadır.

1.1. Dört Kapı-Kırk Makam

Alevî geleneğin esası olarak bilinen dört kapı kırk makam, bir talibin Hakk’a ulaşabilmesi için takip etmesi gereken yolu ifade eder. Buna göre, dört ana kapı ve bu kapılara bağlı makamlar vardır. Birinci kapı şeriat, ikinci kapı tarikat, üçüncü kapı marifet, dördüncü kapı ise hakikat kapısıdır. Bu kapılardan her birine bağlı da onar

makam vardır. Tarikat ehli olan bir kimsenin Hakk'a ulaşmak için bu dört kapı ve kırk makamdan geçmesi gerekir (Üçer, 2015, s. 342).

Şeriat; henüz öz benliğini tam olarak kazanamamış, manevî olgunluğa erişememiş, kendisini dinî emir ve yasalar zoruyla eğiten ve kendine hâkim olan kimselerin sahip olduğu kapıdır. Bu kapının da on makamı vardır. Bunlar: 1. İman etmek, 2. İbadet etmek, 3. İlim öğrenmek, 4. Haramlardan sakınmak, 5. Ailesine yararlı olmak, 6. Çevresine zarar vermemek, 7. Şefkatli olmak, 8. Peygambere itaat etmek, 9. Temizliğe riayet etmek, 10. Faydasız işlerden uzaklaşmaktır. Tarikat ise kişinin hiçbir zorlama olmaksızın kendi iradesi ile kendi nefesine hâkim olması ve kötülüklerden uzaklaşarak iyi bir insan olmaya gayret etmesidir. Bu kapının da on makamı vardır. Bunlar; 1. Tövbe etmek, 2. Mürşidin tavsiyelerine uymak, 3. İyilik yolunda gayret etmek, 4. Temiz giyinmek, 5. Haksızlık etmekten kaçınmak, 6. Hizmet etmeyi sevmek, 7. Ümitsizliğe düşmemek, 8. Cömert olmak, 9. İbret almak, 10. Kendi özünü hakir görmektir. Marifet ise kişinin hal ve ilim olarak en doruk noktaya ulaşmasıdır. Marifet kapısının da on makamı vardır. Bunlar: 1. Edepli (eline-diline- beline sahip olmak) olmak, 2. Mâsivâdan (Allah'tan başka her şey) tecerrüd (bencillik, kin, garezden uzak olmak), 3. Sabır ve kanaat, 4. Perhizkârlık, 5. Hayâ, 6. Cömertlik, 7. Hoşgörü, 8. Özünü bilmek, 9. İlim, 10. Ârif olmaktır. Hakikat ise Hakk'ı görmek ve Hak ile bir olmaktır. Bu kapının makamları ise şunlardır: 1. Tevâzu (alçak gönüllülük), 2. İnsanların ayıbını görmemek, 3. Herkese iyilik yapmak, 4. Yaratılan her şeyi sevmek, 5. İnsanlar arasında ayırım yapmamak, 6. Birliğe ve beraberliğe yönelmek ve başkalarını da yöneltmek, 7. Mânâyı bilmek, 8. Sırra vâkîf olmak, 9. Gerçeği gizlemekten kaçınmak, 10. Allah'ın varlığına ulaşmaktır (Yaman, 2018, ss. 265-266).

Kaynaklara baktığımız zaman dört kapı ve kırk makamı Hakk'a ve hakikate ulaşmak isteyen bir kimsenin mutlaka bilmesi ve uygulaması gerekir. Bu hususta Alevî gelenekte bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak dört kapı ve kırk makam anlayışı gruplar arasında farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Alevî gruplar arasında, teorik olarak kabul edilen ve benimsenen dört kapı ve kırk makam prensibi uygulama ve yerine getirilme, davranışa dönüşme noktasında aynı hassasiyete rastlanılmamaktadır. Alevî grupların âdâp ve erkâna dair temel kaynaklarında geçen dört kapının her biri, bir sonrakinin ön şartı olup tedricî bir ilerleme vardır. Yani bir üst kapıya geçmek için bir önceki kapının gereklerini yerine getirmek gerekir. Ancak bu anlayışın yaşayan Alevî gruplar arasında pek de

uygulanmadığını görmekteyiz. Kendilerini tarikat kapısının müntesibi olarak gören gruplar şariat kapısını gereklerini yerine getirmemekte ve bu hususta sorumlu olmadıklarını belirtmektedirler (Üçer, 2015, s. 348).

Dört kapı ile ilgili en veciz anlatımı Kaygusuz Abdal'ın şu dizelerinde buluruz:

"Şariat bile tarikat anlaya

Hakikat Pîri ne dirse dinliye

Her kimde kim ola bu üç hâsiyet

Şariat ü tarikat ü hakikat

Mârifet anda biterkân oldurur

Mârifet cevher ü ma'den oldurur".

Kısaca dört kapı mecazî anlamda insanın sahip olduğu ve birbirinin tamamlayıcısı olan rûhî olgunluğun merhalelerini gösterir (Fırlalı, 2006, ss. 239-240). Ancak Kızılbaş zümreleri arasında şariat kapısının iptidâî bir derece olup bütün mensuplarının bu dereceyi geçtiği, şariat kapısının içerdiği ibadetlerden muaf oldukları düşüncesi hâkimdir. Bu sebeple Kızılbaşlar birinci kapı olan şariat kapısının içerdiği ibadetleri yerine getirmez ve ikinci kapı olan tarikat kapısından başlarlar (Üzüm, 2022, s. 553).

Yörede yaşayan Alevîler dört kapı-kırk makam erkânının Alevîliğin özünü oluşturduğunu ifade ederek önemine dikkat çekmektedirler. Dört kapı ve kırk makamı manevî anlamda ele alarak bâtinî yorumlar getirmektedirler. Şariat yola girmektir, ilk adımdır, özü paklamaktır, tarikata girmektir. Tarikatta biraz daha kemale erişiyorsun. Marifette marifetini ortaya koyuyorsun. Hakikat, Hakk'a ulaşmaktır, en üst makamdır (Kişisel iletişim-4, Mart 2024).

1.2. Üç Sünnet Yedi Farz

Alevî geleneğe ait Buyruk kitaplarına baktığımız zaman Alevîlikte kesin olarak uyulması emredilen üç sünnet, yedi farz vardır. Üç sünnet ve yedi farz kavramı Buyruk nüshalarında birbirinden farklı sıralamada ve farklı ifadelerle yer almaktadır. Üç sünnet ve yedi farzın gereklerini yerine getirmeyenler hakkındaki cezalar da Buyruk nüshalarında yer almaktadır. Üç sünnet şunlardır: 1. Dilden Kelime-i Tevhid'i düşürmemek, 2. Kalpten düşmanlığı atıp kalbi kibir ve böbürlenmeden arındırmak, 3. Tarikatın gereklerini yerine getirmek. Yedi farz ise şunlardır: 1. Sırrını gizlemek, 2.

Mezhepdaşları ile birlik ve beraberlik içinde olmak, 3. Yalan ve gıybetten uzak olmak, 4. Hizmette bulunmak, 5. Mürebbîsinin haklarına riâyet ve itaat etmek, 6. Musâhibinin haklarına riâyet etmek, 7. Üstatlarından taç ve kisve giyinmek. Üç sünnet ve yedi farz konusunda da Alevî gruplar arasında birbirinden farklı yorumların yapıldığını görmekteyiz (Üçer, 2015, ss. 349-352; Yaman, 2018, s. 267).

Yörede yapılan görüşmelerde Alevîler her ne kadar “üç sünnet yedi farz” ifadelerini sıkça kullansalar da, konunun içeriği hakkında bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

1.3. Eline-Diline-Beline Sahip Olmak

İnsanı hayvanlardan ayıran en önemli özellik insanın edep ve hayâ duygusuna sahip bir varlık olmasıdır. Gerçek manada insan ve Müslüman olabilmek ancak “eline-diline-beline sağ ve sahip olmakla” yani edepli olmakla mümkündür. Anadolu’da yaşayan Alevî toplumlarında asla değişmeyen ve her talibin kayıtsız şartsız uyması gereken ahlâkî kurallar bunlardır. Görgü cemlerine katılan talibin beline bağlanan ve “tığbend” adı verilen kuşağa üç düğüm atılır. Bu üç düğüm “Allah-Muhammed-Ali’yi simgelediği gibi aynı zamanda “eline-diline- beline” sahip olmak ve kendine güven duymayı simgeler. Güçlü bir ahlâk sistemine sahip olan Alevî toplumu kendi içinde bir kontrol mekanizması oluşturmuş ve kendi kendini denetlemiştir. Ahlâk dışı bir davranışta bulunan, yolun gereklerine aykırı hareket eden kimse toplum tarafından “düşkün” ilan edilir ve toplum tarafından dışlanarak cezalandırılır (Yaman, 2018, s. 268).

Türkiye’de yaşayan Alevî grupların üzerinde önemle durduğu ve her hal ve şartta yerine getirdiği değişmez ahlâkî kuralıdır. İkrâr verme kurbanı kesme esnasında talip ve musâhibin beline bağlanan ve üç düğüm atılan yünden örülmüş kuşaktaki düğümler “Allah-Muhammed- Ali’yi simgelediği gibi “eline-diline-beline” sahip olma anlamını da ifade etmektedir. Bunlar bir Alevî veya Bektaşî için uyulması şart olan asgari ahlâkî kurallardır. Bu kurallar ömür boyu geçerlidir ve yerine getirmeyenler için caydırıcı cezaları vardır (Fıglalı, 2006, ss. 303-304).

Tasavvufta güzel ahlâk sahibi olmak düşüncesi önemli bir yer tutar. İnsan-ı kâmil olmak için güzel ahlâkî özelliklere sahip olmak gerekir. Tasavvuftaki bu ahlak mefkûresi Alevî gelenek tarafından da benimsenmiş ve ısrarla üzerinde durulmuştur. Bütün tasavvuf ekollerinde ön plana çıkarılan ahlâk anlayışı Alevî gelenekte eline-diline-beline sahip olmak prensibi doğrultusunda oluşturulmuştur. Âdâb ve erkân ile ilgili konular geniş

yer tutar ve bu konulara (Yaman, 2018, ss. 268-269) önem verilir. Kâmil insan olmak için gerekli olan ahlâkî özellikler dedeler tarafından cemlerde sık sık dile getirilir (Üçer, 2015, ss. 367-368). Mürşid cem esnasında tâlibe şu öğütlerde bulunarak ondan söz alır: “...Mezhebini bir bil, rehberini peder bil, mürşidini pîrin varisi bil, yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, arkadan dedikodu yapma, eline-diline-beline sahip ol. Kin ve kibir tutma, kimseye haset etme, garaz, buğz, inat etme. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme. Elinle koymadığını alma, elinin ermediği yere el uzatma. Sözünün geçmediği yere söz söyleme. İbretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle. Küçüğüne izzet, büyüğüne hürmet ve hizmet eyle. On iki imamı, on dört masumu bir nur bil, bunları Hak olarak tanı. Her yerde ve kendi özünde Hakk’ı hazır bil. Erenlerin sırlarına eriş. Gerçek mürşid Muhammed Mustafa’yı, gerçek rehber Ali el- Murtaza’yı bil. Özünü bu yolda böylece tut. Evveli Hû, âhiri Hû...” Her Alevî hayatı boyunca bu kurallara uymak, verdiği söze bağlı kalmak zorundadır. Eğer mürşid ve cemaat önünde verdiği bu sözlere uymazsa, ikrârında durmazsa “düşkün” ilan edilir ve cezaya çarptırılır. Yörede yaşayan Alevîlerin bu konudaki görüşleri geleneksel Alevî inancıyla paralellik arz etmektedir.

2. ÖRF VE ÂDETLER

Örf ve âdetler; insan toplulukları arasında tekrarlanarak uzun bir süre yapılan, yaygınlaşarak insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, yönlendiren tutum ve davranışları kapsayan normlara denir. Bu tutum ve davranışlar toplumdan topluma farklılık gösterir. Kişi mensubu olduğu toplumun davranışlarına uygun hareket eder ve farkında olmadan toplumun değerlerini benimser ve uygular (Balcı, 2019). Yörede yaşayan Alevî köyler kendi örf ve âdetlerini yaşatırken ister istemez yaşadığı çevredeki Sünnî köylerde yaşayan ve sürekli iç içe oldukları Sünnî Müslümanların örf ve âdetlerinden de etkilenmişlerdir. Bölgede icra edilen doğum, nişan, düğün, sünnet, evlilik ve ölüm gibi âdetler arasında büyük benzerlikler ve ortak uygulamalar bulunmaktadır.

2.1. Doğum ve Çocuğa Ad Verme

Yörede yaşayan Alevîlerin doğumla ilgili Sünnî inanca sahip kesimlerde de görülen ortak bir takım inanış ve uygulamaların olduğu görülmüştür. Doğum için yapılan hazırlıklar, hamile kadınların ağır yük taşımaması ve “aşırme” dediğimiz hamile kadının canının bir şey çekmesi, doğumdan sonra çocuğun göbek bağının kesilip

gömülmesi ve yeni doğan bebeğin yıkanması gibi inanç ve uygulamalar örnek olarak verilebilir. Yöre insanı ile yapılan görüşmelerde doğumla ilgili yaygın uygulamalar şu şekilde sıralanabilir:

Bebek doğduktan sonra göbek bağı kesilir ve kesilen göbek bağı çocuğun ilerde ne olması isteniyorsa uygun bir yere toprağa gömülür. Yörede doğumlar daha önce köyde yaşayan ve “ebe” denilen kadınlar tarafından yapılırken günümüzde hastane ortamlarında ve doğumhanelerde yapılmaktadır. Doğum yapan kadın kırkı çıkana kadar dışarı çıkarılmaz, bebek yabancı kimselere gösterilmez. Özellikle lohusa kadınların “al karısı” adı verilen ifritin musallat olmasından ve zarar vermesinden korumak için lohusa kadın yalnız bırakılmaz. Bu süre içerisinde kadın yemesine, içmesine ve sağlığına dikkat etmelidir. Yörede kadının lohusalık dönemine “kırkı çıkma” denilmekte ve kırk gün sonrasında kadın yıkanarak temizlenmektedir. Bebeklerin sarılık olmaması için loş odalarda tutulur ve üzerine sarı bir bez örtülür (Kişisel iletişim-13, Temmuz 2024).

Yeni doğan çocuğa ad verme, belirli bir törenle yapılır. Çocuk için seçilen isim ya Haydar, Muhammed, Ali, Fâtıma, Hüseyin, Hatice gibi bir din büyüğünün ismi ya da bir aile büyüğünün ismi olabilir. Ünlü, sevilen birinin veya bir varlığın ismi de ad olarak konulabilir. Çocuk doğduktan sonra, üç gün içerisinde adı konulur. Çocuğa isim konulacağı gün bütün yakınları davet edilir. Çocuğun adını koyacak olan ulu kişi çocuğun adını üç defa söyler ve şu duayı okur: “Allah’ım! Bu çocuk güzel huylu, akıllı-uslu, sağlıklı, hayırlı ve uzun ömürlü, kötülüklerden uzak, rızkı bol, ailesine, ulusuna, devletine ve bütün insanlığa yararlı olsun. Hz. Muhammed Mustafa ve Hz. Ali el-Murtazâ yoluna bağlı kalarak hayırlı hizmetlerde bulunsun. Ey Tanrım! Bu dileğimizi sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed hürmetine kabul eyle”. Dua yapıldıktan sonra yemekler yenir. Mürşid, sofrâ gülbankında, çocuğun sağlıklı, hayırlı ve mutlu olması dileğinde bulunur. Tören iyi dilek ve temennilerle sona erer (Yaman, 2018, s. 292).

Yörede yaşayan Alevîler arasında Ali, Hüseyin, Haydar, Fâtıma, Hatice gibi isimlerin yanında Burcu, Özgür, Berfin, Çağdaş gibi yeni nesil isimlerin de yaygınlaştığı görülmektedir. Her ne kadar yapılan görüşmelerde isimler konusunda katı kuralların olmadığı ifade edilse de uygulamada Ayşe, Ömer, Osman, Yavuz gibi isimlerin çocuklara isim olarak verilmediği müşahade edilmektedir. Ayrıca siyasi tercihlerinde çocuklara verilen isimler üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Gezer, 2022, ss. 143-149).

Çocuğun ilk dişi çıktığı zaman “diş hediği” denilen ve buğdayın kaynatılarak hazırlanmasıyla yapılan bir uygulama vardır.

2.2. Evlilik ve Düğün

Evlilik iki insan arasında kurulan bir bağıdır. Toplumlari yaşatan ve ayakta tutan en önemli kurum da ailedir. Bir milletin huzuru ve mutluluğu, birlik ve beraberliği sağlıklı ve sağlam bir aile yapısına bağlıdır. Ailenin sağlam ve uzun ömürlü olabilmesi için de dinin emirlerinin yanında gelenek ve göreneklerin, hayatımızda yer eden toplumsal norm ve kuralların da büyük etkisi vardır. Bu kurallar ailenin kurulma aşamasından başlayarak ölünceye kadar hayatın her aşamasıyla ilgili bizi yönlendirir. Bu kurallar Alevî toplumu için de geçerlidir. Bu konudaki genel geçer kuralları anlattıktan sonra yörede yaşayan Alevî toplumun aileye ve evliliğe bakış açısını ele almaya çalışacağız.

Ömür boyu birlikte yaşayacak olan gençlerin birbirlerini görmeleri, tanımaları ve karşılıklı olarak birbirlerini beğenmeleri çok büyük önem arz etmektedir. Bu şekilde ileride ortaya çıkacak olan sorunların da önüne geçilmiş olur. Eski dönemlerde evlilikler genelde “görücü usulü” dediğimiz anne, baba, büyüklerin ve evlenecek olan gençlerin de uygun görüşleri alınarak yapıldı. Konu, Alevî toplumunun sahip olduğu sosyal yapılarından kaynaklanan bazı hususî uygulamalar ve dinî motifler üzerinde durularak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kız isteme, nişan, söz kesme, düğün gibi uygulamalar genelde yaşadıkları bölgenin örf ve âdetlerine benzer. Burada daha çok Alevî gelenekten kaynaklı farklı yönleri ele alınacaktır.

Alevî inançlı gruplarda “iç evlilik” esastır. Bunu iki şekilde anlayabiliriz: Birincisi, Alevî olmayanlarla evlenmemek; ikincisi ise farklı ocak mensuplarıyla evlenmemektir. Geleneksel Alevîlikte, Alevî olan biriyle Alevî olmayan birinin evlenmesi yasaktır. Bu evliliğe rıza gösterilmez. Bu katı kural günümüzde şehirleşme ile birlikte artık işlerliğini kaybetmiş gibi görünse de bununla ilgili deyiş ve şiirlerde ele alınan köklü bir gelenek olduğu görülmektedir. Bu evlilik Buyruklarda da yasaklanmış ve Alevî olmayan biriyle evlenmek “Yezid’e kuşak çözmek” tabiriyle ifade edilmiştir. “İç evlilik” hususundaki ikinci görüş ise her grubun kendi ocağına mensup olan biriyle evlenmesidir. Bazı ocaklar tarafından bu konu üzerinde ısrarla durulmakta ve farklı ocak mensupları arasındaki evliliğe sıcak bakılmamaktadır. Burada Sünnîlerle evlenme hususunda olduğu gibi katı bir tutum sergilenmese de her ocağın kendi mensuplarını tercih etmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Üçer, 2015, ss. 377-378).

İç evlilikte tarikat hayatıyla bağlantılı bazı uygulamalara da rastlanmaktadır. Ocakzâdeler, ancak kendileri gibi olan ocakzâdeler ile evlenebilirler. Ocakzâdeler, talip olan ailelerden kız alabilirken; genelde talip olan aileler ocakzâdelerden kız alamazlar. Tarikat hayatının getirdiği kurallardan biri de bir dede kendi talibi ile evlenemez. Çünkü dede tarikat hayatında taliplerin manevî babası sayılmaktadır. Tarikat hayatı kuralları çerçevesinde, kirve çocukları ve musâhip çocukları birbiriyle evlenemez. Sütkardeşlerinin de birbiriyle evlenmesi yasaktır (Üçer, 2015, ss. 378-379).

Alevîler arasında her ne kadar tek eşliliğin esas olduğu görüşü dile getirilse de bu görüşe uymayan uygulamalara da rastlanmaktadır. Eşinin hasta olması veya çocuğunun özellikle de erkek çocuğunun olmaması sebebiyle, neslinin devamını sağlamak için eşinin ve bağlı olduğu ocakzâde dedenin de onayını alarak bu tür evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Alevî gelenekte sebepsiz yere boşanmak yasaklanmakta; sebepsiz yere boşananlar düşkün ilan edilmektedir (Kişisel iletişim-Temmuz 2024).

Bölgede yaşayan Alevîler arasında Alevî-Sünnî evliliklerine itikadî anlamda bir engel bulunmamaktadır. Eski zamanlarda bu tür evliliklere izin verilmezken günümüzde bu tür evliliklere sıkça rastlanmaktadır. Alevî-Sünnî evliliklerine karşı çıkılmasının sebebi olarak; kültürel anlamdaki farklılıklara bağlı olarak ileride olabilecek boşanmaların önüne geçme düşüncesi yatmaktadır. Çünkü Alevî toplumu için boşanma tasvip edilmeyen hatta düşkünlük sebebi sayılan kötü bir uygulamadır. Yörede yaşayan insanlarla yapılan görüşmelerde Alevîlerin, Alevî inançlarını kabul etmeyen ya da Sünnî inanca sahip kişilerle de evlendiği ve bu evliliklerin normal kabul edildiği müşahade edilmiştir. Birçok ailede bu tür evliliklere rastlanmakta, inanç ve ibadetleri yerine getirme hususunda hiçbir zorlamaya rastlanmamaktadır (Kişisel iletişim-15, Temmuz 2024).

2.2.1. Kız İsteme

Evlenecek olan gençler birbirini beğenir ve evlenmeye karar verirse bu evliliğe anne babanın rızasının da alınması önemlidir. Evlenecek olan erkeğin ailesi, kızın ailesini ziyaret ederek “Allah’ın emri, Peygamber’in kavli” üzere kızı ister. Kız tarafı “Evet, münasıptır. Gelip istesinler.” diyerek bu evliliğe rıza gösterirse yakınlarının da katıldığı bir törende yapılan dua ile kız isteme ve söz kesme işi gerçekleşmiş olur (Yaman, 2018, s. 298).

Köylerde ve kırsal kesimde yaşayan insanlar bir arada yaşadığı için herkes birbirini tanımaktadır. Bu durumda ayrıca kız bulmak ve kız görmek için özel bir çalışma yapmaya ihtiyaç bulunmamaktadır. Eskiden sosyal baskı ya da sosyal normlar çok kuvvetli olduğu için evlilik olayında uyulması gereken birçok âdet ve gelenekler topluma hâkimken günümüzde gelenekler ve görenekler artık etkisini kaybetmiştir. Alevî gençler artık daha rahat hareket etmekte, kız-erkek ilişkileri daha canlı olduğu için görücü usulü evlilik geçerliliğini yitirmiştir. Kız ve erkekler evlenmeye karar verdikleri zaman durumu ailelerine bildiriyor. Aileler de usulen kızı istiyor, nişan, kına ve düğün merasimlerini yapıyorlar.

Erkek tarafı beğendiği ve evlenmek istediği kızı ailesine bildirir. Aile büyükleri de eğer uygun görürse kızın ailesine haber göndererek hayırlı bir iş için kendilerini ziyaret edeceklerini belirterek uygun bir zaman için randevu talep eder. Kız tarafı da bu evliliği onaylıyor ise randevu talebine olumlu cevap verir. Erkek tarafı belirlenen günde aile büyükleri ve alınan hediyelerle kız evine gider. Kız evinde kahveler içilip sohbetler edildikten sonra erkek tarafının büyüğü “Allah’ın emri Peygamberimizin kavli ve İmam Cafer-i Sâdık Hazretleri’nin mezhebi üzere kızınız.....oğlumuz’e istiyoruz.” diyerek kızı ister. Kız tarafı usûlen biraz süre isteyebileceği gibi “Allah’ın emrine ne diyelim. Allah yazdıysa elbet bir şey bahane olur. Allah hayırlı mübarek etsin” diyerek evliliğe onay verdiğini, bu işe rıza gösterdiğini belirtir. Önceden hazırlık yapılmış ise söz yüzükleri takılır, şerbetler içilir, tatlılar yenir.

2.2.2. Nişan ve Düğün Merasimi

Söz kesildikten sonra aileler tarafından belirlenen bir tarihte “nişan” yapılır. Nişan merasimi kız evi tarafından evde veya bir salonda yapılır. Eskiden nişan merasimleri bütün köylünün katılımıyla yapılırken günümüzde şartların değişmesi ve nişan töreninin erkek tarafına ekonomik olarak büyük yük getirmesi sebebiyle daha küçük çaplı, aile arasında yapılan merasimlere dönüşmüştür. Nişan için daha önce belirlenen tarihte erkek tarafı, almış olduğu takı, elbise ve hediyelerle kız evine gider ve burada takı töreni yapılır. Yenilip içilir, oyunlar oynanır ve halaylar çekilir. Nişan merasimi sona erdikten sonra davetliler evlerine dönerken kızın ve erkeğin aileleri baş başa kalır, yemekler yerler ve düğün için zamanı ve yapılacak hazırlıkları konuşurlar (Kişisel iletişim-2, Mayıs 2024)

Nişan merasiminden sonra “nikâh” ve “düğün” hazırlıklarına başlanır. Düğün yapılmadan birkaç gün önce kız evi tarafından organize edilen “kına gecesi” düzenlenir. Düğünler genelde kırsal bölgelerde üç gün üç gece sürerdi. Günümüzde ise özellikle kentlerde bir gün içerisinde düğün salonlarında yapılmaktadır. “Dinî nikâh” ise düğünden birkaç gün önce veya düğün sona erdikten sonra zıfâf gerçekleşmeden önce kıyılmaktadır (Yaman, 2018, s. 298).

Önceleri düğünler, köylerde bütün köylünün ve uzaktaki yakın akrabaların katılımıyla yapılırken, şehirlerde salonlarda ve evlerin önlerinde yapılırdı. Ancak günümüzde köy düğünleri bile artık düğün salonlarında yapılmakta ve bir gün içerisinde tamamlanmaktadır. Düğün için hem erkek tarafı hem de kız tarafı hazırlıklarını yapar. Düğünler genellikle perşembe günleri başlar, pazar günü gelinin alınması ile sona ererdi. Davul, zurna ve halay Alevî düğünlerinin olmazsa olmaz üç önemli değeridir. Halayın Alevî toplumu için ayrı bir önemi vardır. Düğünlerde, festivallerde ve şenliklerde mutlaka halay çekilir. 2023 yılında Çadırıyeri köyü tarafından düzenlenen şenliklerde halaya katılan insanların çokluğu ve halayın uzunluğu konusunda rekor denemesi yapılmış ve “Gezbeli Halayı”nı tescil ettirmek için UNESCO’ya başvuru yapılmıştır (Kişisel iletişim-14. Temmuz 2024).

2.2.3. Nikâh ve Nikâh Kıyma

Resmî nikâhla birlikte gelenekte dinî nikâh olarak isimlendirilen ve dedeler tarafından yapılan dinsel nikâh da kıyılır. Evlenmede temel gaye, nikâh yoluyla temiz bir nesil yetiştirmektir. Nikâh, yasal sonuçları olan sorumluluk gerektiren ciddi bir iştir. Bu sebeple bazı kuralları vardır. Nikâh merasimine herkes katılamaz. Gelenekte yol-erkân kurallarına uymayan ve “düşkün” ilan edilen, kusurlu kabul edilen kimseler nikâh merasimine katılamaz. Nikâhı kıyacak olan dede ve şahitlik yapacak olan kişilerin, nikâhlanacak olan gençlerin birbiriyle evlenmelerine engel bir durum olup olmadığını önceden araştırmaları gerekir. Bir Alevînin nikâhını ancak Alevî olan bir görevli kıydırabilir.

Nikâhı kıyacak olan dede (hoca, rehber veya görevli kişi) evlenecek olan gençleri karşısına alır ve onlarla ilgili bilgileri bir kâğıda yazar. Şahitlerle birlikte orada hazır bulunanlara evlilikle ilgili bilgiler verir ve nasihatlerde bulunur. Nikâh merasimi esnasında Hz. Peygamber’e ve Ehl-i beyt’e salavât getirilir, dua ve gülbankler okunur. Dede sırasıyla gelin ve damattan evliliğe dair rızalıklarını alır ve orada bulunanların da

şahitlikleri ile nikâhı ilan eder. Dede, tarafların evliliğe razı olup olmadıkları “Allah’ın emri, Peygamber’in kavli, İmam Cafer-i Sâdık Buyruk’u üzere ve burada bulunan canlarımızın tanıklığı ileoğlu/kızıeş olarak kabul ediyor musun?” şeklinde sorar ve olumlu cevap aldığı takdirde şahitlerin de onayı ile nikâhı ilan eder. Nikâh sonunda dede, dua eder ve tören sona erer. Nikâh duası edildikten sonra evlenen gençler önce dedenin sonrasında ise büyüklerinin, anne ve babalarının elini ve küçüklerinin gözlerini öper ve nikâh merasimine gelen herkesle görüşür. Dede, hazırlanmış olan şerbeti bardağa doldurup yarısını erkeğe yarısını ise geline içirir. Törene katılan herkese şerbet ikram edilir. Hazırlanmış olan lokmalar dağıtılır, yemekler yenilir (Yaman, 2018, ss. 299-303). Gelin, baba evinden çıkarken ve gelin gittiği evin kapısından girerken kapı eşiğine niyaz eder. Bazı bölgelerde düğünün sonunda “gelin cemi” düzenlenir (Üçer, 2015, s. 381).

Alevî kültüründe geçerli olan “Nikâh üzerine nikâh olmaz” görüşü, yöre Alevîleri için de geçerlidir. Tek eşlilik esas olup çok eşliliğe sıcak bakılmaz. Yörede yaşayan Alevîler arasında birden fazla evlilik yok denecek kadar azdır. Bir kimsenin yeni bir evlilik yapması Dede’nin ve meydanın iznine bağlıdır. Kadının hasta olması, çocuk sahibi olamaması vb. sebeplerle ikinci bir evlilik yapılabilir. Bu evliliğe eşin razı olması, olurunun alınması gerekir. Kadının rızası olmadan evlilik yapan erkek “düşkün” ilan edilir (Kişisel iletişim-7, Haziran 2024).

2.3. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet, erkek çocukların erkekliğe giriş merasimi olarak kabul edilen ve Müslüman topluluklar arasında yaygın olan bir inanış ve gelenektir. Yörede Alevî olsun Sünnî olsun doğan her erkek çocuk sünnet ettirilir. Dinimize göre her doğan erkek çocuk ergenlik çağına gelmeden sünnet ettirilir. Bu gelenek Hz. İbrahim (a.s.) ile başlar. Sünnet olayına bağlı olarak gerçekleşen kirvelik bağı bir tarikat erkânı olarak kabul edilmiş ve en az musâhiplik kadar önemli hale gelmiştir (Üçer, 2015, s. 375).

Kirvelik kurumu Hz. Peygamber’e dayandırılmaktadır. Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i sünnet ettirirken bizzat kendisi onların kirvesi olmuştur. Kirve olan iki aile arasında akrabalıktan da öte kutsal bir bağ oluşur. Tıpkı musâhiplikte olduğu gibi bu iki aile arasında kız alıp vermek ve evlilik bağı kurmak dinsel “tabu” olarak kabul edilir. Kirvelerin arasına kutsal kabul edilen “imam kanı” girer. Sünnetçi, çocuğu sünnet ederken kirvenin üzerine dökülen kan, çocuk ile kirve arasında manevî

bir bağ oluşturur. Kirve, sünnet töreninde en değerli kabul edilen kişidir. Sünnet düğününün giderlerini karşılar ve törenin en güzel şekilde gerçekleşmesi için elinden geleni yapar (Yaman, 2018, s. 293). Kirve seçilirken sünnet olacak çocuğun babası kendisiyle aynı statü, derece ve zenginlikte denk birini seçer. Akrabalar arasından kirve seçilmez. Kirve çocuklarının birbiriyle evlenmesi yasaktır. Kirvelik iki tarafın belirli kurallar dâhilinde yaptığı, belirli sonuçları ve müeyyideleri olan sözlü bir antlaşmadır (Gezer, 2022, s. 159).

Çocuğunu sünnet ettirecek olan aile, sevdikleri bir kimseyi kirve olarak seçer ve ona haber vererek kirve olmaya davet eder. Davete olumlu cevap vermek âdettendir. Kabul etmeyen kimse kınanır. Kirve tayin edildikten sonra sünnet merasimi komşulara haber verilir ve herkes davet edilir. Oyunlar oynanır, eğlenceler düzenlenir ve yemekler yenilir. Sünnet vakti gelince çocuk, kirvenin kucağına verilir. Sünnetçi yüksek bir sesle “Âdem aleyhisselâm dünyaya geldi oldu zürriyet, Hakk’a kul Peygamber’e ümmet, Halil İbrahim’den kaldı bu âdet, herkese oldu farz ile sünnet, her kim Muhammed’i severse Muhammed’e salavat!...” der. Orada bulunan davetliler de hep bir ağızdan yüksek sesle üç defa: “Allahümme salli ala Muhammedin ve ala Âl-i Muhammed” diyerek salavat getirirler. Sünnet gerçekleştikten sonra kirve ve davetliler tarafından çocuğa çeşitli hediyeler verilir (Üçer, 2015, ss. 375-376).

Çocuk hayatı boyunca kirvesine saygı duyar ve onu sever. Kirvesine asla ihanet etmez, hatta onu akrabasından bile üstün tutar. Kirvelik günümüzde halen geçerliliğini koruyan ve özellikle kırsal kesimlerde halen uygulanan bir âdettir. Ancak zaman içinde diğer kurumlarda olduğu gibi kirvelikte de geçerli olan katı kurallar günümüzde işlerliğini kaybetmiştir. Yörede yapılan görüşmelerde kirvelik şöyle değerlendirilmektedir: “Çocuğa kirve seçilir, kimin kirve seçileceğine çocuğun annesi ve babası karar verir. Kirve seçilecek kişiye teklif götürülür. Genelde kendisine kirvelik teklifi yapılan kişi bu teklifi kabul eder. Ve kirvelikte, kirve olanların çocuklarının da birbirlerini kirve tutması gerekir. Bir adam on kişiye kirve olamaz. Kirve çocukları da birbiriyle evlenemez. Sünnet olacak çocuğa düğün yapılır, bayrak dikilir. Bir kurban kesilir. Çocuk düğünden önce temizlenir güzelce giydirilir. Sünnetçi gelir, kirvesi de çocuğun başına gelir. Duasıyla birlikte sünnet edilir (Kişisel iletişim-4, Haziran 2024).

Yörede kirvelik geleneği halen devam etmektedir. Yörede yapılan uygulamalarda erkek çocuklar ilkokul çağına gelmeden önce “Sünnetçi” denilen ehil kimseler tarafından

sünnet edilmekte veya hastane ortamlarında sünnet ettirilmektedir. Sünnet geleneği ve kirvelik kurumu Alevî toplumu için önem verilen bir uygulamadır. Kirvelik iki aile arasında olan ve karşılıklı sorumluluk ve görevler yükleyen bir uygulamadır. Geleneksel Alevîlikteki uygulamalar, yöre halkı için de geçerlidir. Yöre halkı “Kirvelîğin Alevî toplumu için bir dostluk nişanesi olduğunu” belirtmektedirler (Kişisel iletişim-12, Temmuz 2024).

2.4. Ölüm ve Sonrasında Yapılan Uygulamalar

Arapça asıllı bir kelime olan ölüm mevt, vefat ve helâk kelimeleri ile ifade edilmekte ve hayatın karşıtı olup “hayatın sona ermesi” anlamında kullanılmaktadır (Gürkan, 2007, s. 32). Ölüm, insan olmanın bir gereği ve insanın tamamlayıcı unsurudur. Zira insan “akıllı ve ölümlü varlık” olarak tanımlanmıştır. O vakit, ölüm olmasaydı insan da olmazdı. Ölüm ve insan birbirini tamamlayan ve biri olmadan diğerrinin manasını kaybettiği iki önemli unsurdur. Buna göre ölüm sanıldığığının aksine kötü bir hadise olmayıp ebedi ve daha güzel ve yüce bir hayata geçişin kapısıdır (Çağrııcı, 2007, s. 36). Ölüm, her doğan insanın başına gelen bireyleri ve toplumu derinden etkileyen önemli bir olgudur. İnsan hayatında derin izler bırakan ve insanoğlunu çaresiz bırakan ölüm farklı düşünce ve ritüelleri de beraberinde getirmiştir (Yıldız, 2007, s.94). Ritüeller geleneksel yapıya sahip toplumlarda (Akkaya, 2023, s. 88) yalnızca ibadet ve dinî uygulamalarla sınırlı olmayıp hayatın tamamına ait uygulamalardır. Ritüeller, toplumun bağrından kopan ve toplumu yansıtan sosyal organizasyon aracıdır (Yıldırım, 2021, s. 258). Ölüm, ruhun farklı bir âleme göç etmesidir. Alevîler ölümün gerçekleşmesi ile birlikte ruhun göçtüğüne (tenâsüh) inanırlar. Âhiret, ruhların ölüm sonrasında bulunduğu ve herkesin dünyada iken işlediği amellerin hesabını verdiği yerdir (Rençber, 2010, s. 399). Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde ifadelendirilen ölüm ve sonrası hakkındaki inanç, algı ve uygulamalar kültürden kültüre, çağdan çağa ve toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir (Topaloğlu, 2007, s. 32). İlâhî kaynaklı dinlerde ve farklı inanışların bazılarına göre ölüm, gerçek hayata geçiş için aralanan kapıdır. Buna binaen insanoğlu ölüm olgusunun acısını hafifletecek ve unutturacak merasim ve ritüelleri hayatının vazgeçilmez bir parçası yapmıştır (Yıldız, 2007, s. 94). Ölümden korkan ve acısını hafifletmek isteyen insanoğlu, ölüm sonrası için vaat edilen güzel şeylerle kendisini teselliye ve avutmaya çalışmıştır. İlâhî menşeilî dinlere inanan mü'minler için ölüm, bir

son olmayıp gerçek olan hayata geçişin adıdır. Ölüm olgusunun etkileri yalnız ölen kimseyle sınırlı kalmayıp, ölenin eşi, çocukları, ailesi, akrabaları, komşuları başta olmak çevresindeki birçok insanı etkilemektedir. Ölen kimseye veda eden ve dünyada iken bir kez daha göremeyecek olan yakınları duygusal bir çöküntü yaşamakla beraber ölüye karşı olan son vazifelerini de yapmaya çalışmaktadır. Ölen kimsenin hastalığı ile başlayan ve öldükten sonra yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi ve sonrasında yapılan uygulamalar bu sorumluluklardan bazılarıdır. Bu vazifeler ölen kişinin ailesi, akrabaları ve komşuları arasında paylaşılmaktadır (Keleş, 2023, ss. 86-87). Ülkemizde yaşayan Alevî geleneğe sahip olan insanların ölümle ilgili inanış ve uygulamalarına baktığımızda İslâm dininin etkisini açık bir şekilde görürüz (Yıldız, 2007, s. 94). Alevîlik-Bektâşîlik ve Kızılbaşlıkta gözlemlenen âdâp ve erkâna dair ve birçok uygulama Şamanî bir kültürden esinlenip, mayalanmış ve sonrasında İslâmî bir kültürle birleşip harmanlanarak varlığını sürdürmektedir (Fırlı, 2006, s. 264). Âhirete iman konusu Alevî gelenekte güçlü bir tarzda vurgulanmaktadır. Kıyamet, ölümden sonra dirilme (ba's), cennet, cehennem, sırat, münker-nekir, mizan, azap, mahşer, hesap, vb. unsurların gerçek olduğuna inanılmakta ve Alevîliğe dair yazılı kaynaklarda yer verilmektedir. Âhirete iman gereği olarak ölüm ve sonrası hayatla ilgili inanç ve uygulamalar önemsenmektedir (Üçer, 2019, s. 244).

2.4.1. Alevîlerde Ölüm Algısı

Ölüm olgusu, Alevî gruplarda “Hakk’a yürümek” tabiri ile ifade edilmekte olup cenâze hizmetlerinin icra edilmesi esnasında yerine getirilen uygulamalar da “Hakk’a Yürüme Erkânı” olarak isimlendirilmektedir. Ölüm olgusu iki farklı şekilde algılanmaktadır. İlki beden hayati fonksiyonlarının sona ermesi ile gerçekleşen “biyolojik ölüm”, diğeri ise kişinin manevî kötülüklerden kendisini temizlemesini ve kendisini ölmeden önce, henüz hayatta iken hesaba çekmesini, “ölmeden önce ölmek” olarak da ifade edilen “ikrâr vermekle “irtibatlandırılan ölümdür (Keleş, 2023, s. 86). Yani üzerinde kul hakkı kalmaksızın ölmektir ki bu da ancak tarikatla gerçekleşebilecek bir şeydir. Belirli bir yaşa gelen kimse ailesi ile beraber meydanda dedenin huzurunda kendisini temize çıkarır ve böylece benliğinden uzaklaşarak nefisini öldürür ve gerçek manada Hakk’a kavuşur (Yıldız, 2007, s. 95). Alevîlerde ölüm bir yok oluş ve son olmayıp, ruhun bu âlemden daha yüce bir âleme geçerek yer değiştirmesi ve yeni bir hale dönüşmesi olarak görülmektedir. Bu sebeple Alevî-Bektaşî geleneğinde ölüm sözcüğü pek

kullanılmamakta; ölüm sözcüğü yerine “Hakk’a yürümek”, “göçmek” (İpek, 2012, s. 327), “don değiştirmek”, “gerçeklere kavuşmak”, “gerçeklere erişmek”, “sır olmak”, “emaneti teslim etmek”, “kalıbı dinlendirmek” vb. deyimler kullanılmaktadır (Aktaş, 2015, s. 17; Keleş, 2023, s. 86). Alevî gelenekte “cenaze merasimi/töreni” yerine, ölüyle ilgili gerçekleştirilen uygulamalar “Hakk’a Yürüme Erkânı” olarak adlandırılmaktadır (Aktaş, 2015, s. 17). Yani can ölmez. Hak’tan gelen yine Hakk’a döner. Yani geldiği yere tekrar döner. Ölen yalnızca tendir. Yunus Emre’nin dediği gibi, “ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.” (Gül, 2022, s. 178) Ölüm, ruhun başka bir âleme göçmesidir. Ruh göçü bütün Alevîlerce kabul gören bir inanıştır (Yörükân, 2015, s. 449). İnsan ruhunun ölümsüz olduğu, öldükten sonra varlığını bu dünyada veya farklı âlemde varlığını sürdürdüğü inancına geçmişte olduğu gibi günümüzde de rastlanmaktadır. Ruhun ölümsüzlüğünü ve bir süre sonra tekrar dünyaya dönerek farklı bedenlerde yaşamını sürdüreceğine dair görüş, farklı terimlerle ifade edilmiştir. Kullanılan bu terimlerden biri de tenasühtür (Yitik, 2011, s. 441). Ruh göçü olarak da tanımlanan tenâsüh inancının izleri Bektaşilikte de görülür. Tek bir ruhun Hz. Âdem’den başlayarak bütün peygamberleri dolaşması ve sonunda Hz. Muhammed’in bedeninde ortaya çıkması, Hz. Ali’nin Hacı Bektaş-ı Veli suretinde tekrar dünyaya gelmesi ve kıyamete kadar velilerin bedeninde yaşayacağı inancı, büyük bir velinin ruhunun yine büyük bir veliye geçmesi şeklindeki Bektaşî menkıbelerindeki ifadeler tenâsüh inancıyla benzerlik ifade etmektedir (Bulğen, & Baloğlu, 2011, s. 444; Ocak, 2022). Alevî anlatımındaki vurgulanan tenâsüh ile ilgili anlatımlar; âhirete iman gereği olan cennet, cehennem, sırat, kabir hayatını inkâr etme anlamını taşımaz. Zira Alevî-Bektaşî inancının bu kavramlar üzerine kurulu olduğu açıkça görülmektedir (Aksoy & Güngör, 2013, s. 253). Yazılı kaynaklardan Makâlât’ta âhirete iman, inanç esaslarından biri olarak kabul edilmektedir. Alevîlerin temel kaynaklarından olan Buyruk’ta da tenâsüh inancına rastlanılmayıp bilakis âhiret inancına vurgu yapılmaktadır (Aksoy & Güngör, 2013, ss. 261-262). Başta kelamcılar olmak üzere İslâm âlimlerinin çoğunluğu dinin temel esasları ve âhiret inancı ile çeliştiği için tenâsüh inancını reddederler. Kur’an ve hadis literatüründe de tenâsüh inancını destekleyen bir ibareye rastlanmaz (Bulğen, & Baloğlu, 2011, s. 444).

Hz. İbrahim’in yolu üzere olduğunu savunan dinlere göre ilk ölüm ve defin hadisesi Hz. Âdem’in Kâbil ile Hâbil adındaki çocukları arasındaki kıskançlık sebebiyle Hâbil’in Kâbil tarafından katledilmesi ve yerin kazılarak toprağa gömülmesi hadisesine

dayanmaktadır (Keleş, 2023, s. 87). Araştırma sahamızda yaşayan Koçgiri aşireti mensupları da ölünün defnedilmesi geleneğini bu olaya dayandırmaktadır.

2.4.2. Ölüm ve Ölü ile İlgili Uygulamalar

Ülkemizde Alevî geleneğinin yaşandığı yerlerde ölüm öncesi ve sonrasında bazı ritüellerin icra edildiği görülmektedir. Bu ritüellerin yapılış biçimi ve uygulanışında yöresel bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar kırsal bölgelerde daha da fazla dikkat çekmektedir. Ölümle ilgili yapılan ritüelleri “ilk ve son aşama” veya “hazırlık ve gömme aşaması” olarak iki kısımda değerlendirebiliriz. Ölüm hadisesinin başladığı andan itibaren cenaze namazının kılınmasına kadar gerçekleştirilen uygulamaları hazırlık aşaması; cenaze namazının kılınmasından ölünün defnedilmesine kadar gerçekleştirilen işlemleri de gömme aşaması olarak ele alabiliriz (Yıldız, 2007, s. 96). Ciddi bir hastalığı olan ve gözlerinin feri sönmüş, benzi sararmış ve vücut hareketleri zayıflamış olan kimsenin ölümünün artık çok yakın olduğu düşünülmektedir. Bu duruma “can çekişmek” veya “ölüm döşeğinde yatmak” da denilmektedir. Bu durumda olan bir hasta yalnız bırakılmaz (Gül, 2022, s. 179). Hazırlık aşamasında, şuuru tam manasıyla kaybetmemiş ölmek üzere olan kimsenin ailesi ve yakınları etrafına toplanırlar. Bilen kimseler tarafından Yasin suresi okunur, kelime-i şehâdet getirilir. Ölen kimsenin imansız gitmemesi ve günahlarının bağışlanması için yanında Kur’an-ı Kerim okunur. Şayet Kur’an okumayı bilen yoksa bilinen dualar okunur. Bu hizmetleri yürüten kimse tarafından “Bismillah ve ala milleti Resulillah...” denilir ve üç kez “kelime-i tevhid” ve “kelime-i şehâdet” getirilir. Yanında bulunan bilgili ve deneyimli bir kişi tarafından "Bismi Şah! Hak, Muhammed, Ya Ali!" ya da “Allah-Muhammed-Ali” sözleri tekrar edilir (İpek, 2012, s. 327). Ölüm döşeğinde can çekişen kimsenin bu sözleri söylemesi için ısrarcı olunmaz. Şayet söyleyemiyorsa yalnızca “Allah” demesi kendisine telkin edilir (Aktaş, 2015, s. 29). Ölen kimseyi ailesi, yakınları ve varsa musâhibi yalnız bırakmaz ve hastanın başucunda bekleyerek su verir veya ağzını ıslak bir mendille veya pamukla ıslatır (Gaspak, 2016, s. 109).

Bir can Hakk’a yürüdüğünde ya da dâr-ı döşeğindeyken onun başına gidilip dua okunur, gülbank okunur. “Allah’ım hangi kapı bu canımız için hayırlıysa onu nasip et. Etrafına çektirme, ailesine kolaylık ver.” şeklinde dua edilir ve telkinlerde bulunulur. Kur’an-ı Kerim’den Âl-i İmran suresinin Türkçesi okunur. Fatiha suresi, İhlâs suresi, Felak ve Nas surelerinin Türkçeleri okunur (Kişisel iletişim-3, Mart 2024). Ölüm hadisesi vuku

bulduktan sonra ölen kimsenin gözleri sıvazlanıp kapatılır ve enli bir bezle çenesi bağlanır. Baş kible tarafına çevrilerek ayakları uzatılır ve başparmaklarından ipe bağlanır (Karaoğlu, 2003, s. 38). Bütün bu işler yapılırken yavaş sesle Kur'an okunur. Ölünün üzerinde bulunan elbiseleri çıkarılır ve eğer çıkartmak zor ise ölüyü incitmeden üzerindeki kıyafetler makasla kesilerek çıkarılır ve cenazenin üzeri beyaz bir örtüyle kapatılır. Elleri göğsünün üzerine konulur ve cesedin şişmemesi için bıçak, makas vb. metal bir eşya cesedin üzerine konulur. Ölünün elleri yanlarına uzatılıp yanında güzel kokulu esans ve tüsüler bulundurulur. Yıkanıncaya dek bu şekilde bekletilir (Yaman, 2018, s. 304). Bu işlemler cenazenin başında yapılırken orada bulunan dede/bacı/er tarafından şu dua ve gülbanklar okunur: *“Bismillah ve alâ milleti Rasûlillahi, Allahumme yessir aleyhi emrehu ve sehhil aleyhi mâ ba'dehu. Ve me esid bi likâike, v'ec'al mâ harace ileyhi hayran mimmâ harace anhu.”* (Tanrı'nın adıyla. Rasullullah'ın dini üzere. Tanrı'dan geldik, yine O'na döneceğiz. Tanrım onun işini kolaylaştır. Sana kavuşmasını mutlu kıl. Kavuştuğunu bıraktığından iyi kıl.) ve *“Allah, Muhammed, Ali inancı üzerine ölmüş olsun. Ey Allah'ım, onu yarlığa, onun derecesini hidayete ermiş kimseler içinde yücelt, bizleri ve onu affet, ey evrenlerin Yaraticısı! Onun kabrini geniş eyle ve orasını ona ışıklı kıl.”* Bu sözler birkaç kez tekrar edilir (Aktaş, 2015, ss. 29-30). Ölen kimsenin bulunduğu odayı havalandırmak için pencereler açılır. Böylece odada bulunan ölüm kokusunun / kötü ağır havanın odadan çıktığına inanılır. Ölünün son olarak bulunduğu oda 3 gün, bazı Alevî gruplarda ise 40 gün süreyle (mum, lamba, ışık vb.) aydınlatılır (Aktaş, 2015, s. 32). Ayrıca Kürt kökenli Alevî köylerinin bazılarında üç gün süreyle ölen kimsenin mezarı başında ateş yakılır (Yıldız, 2007, s. 98). Mezar başında yakılan bu ateş, yırtıcı hayvanların mezarlardan uzak durması ve ölüye zarar vermemesi için yapılmaktadır. Cenaze gömüldükten sonra çok günahı olanın mezarına bir hayvanın girdiğine ve kırkı çıkana kadar her gün mezara geldiğine inanılır. Bu hayvandan korunmak için mezar sıkı sıkıya kapatılır ve mezarın başında ateş yakılır. Yörede ölen kimselerin mezarına belirli aralıklarla su dökülür. Bu uygulama, mezarın hayvanlar tarafından eşilmemesi, mezarın toprağının rüzgar tarafından savrulmaması, cenazenin serinlemesi ve ölünün mezarda yanmasını engelleme düşüncesine dayanılarak yapılmaktadır (Kişisel iletişim-2, Mart 2024).

2.4.3. Ölümünden Sonra Yapılacak İşler

Kişi ruhunu teslim edince cenazenin hazırlanması, kefenlenmesi ve defnedilmesi için hazırlıklar yapılır. Bu görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde yakın akraba ve komşular cenaze sahiplerine yardımcı olur. Bir taraftan dede veya hoca, cenazeyi defnetmek için hazırlık yaparken diğer taraftan akraba ve komşular cenaze sahiplerini teselli edip onların üzüntülerini azaltmaya ve defin işlemlerine yardımcı olmaya çalışırlar. Ölüm sonrasında yapılacak işler dediğimizde; ölen kimsenin yakın ve uzak akrabalarına gerekli duyurunun yapılması, cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, cenazeye katılanlardan ölen kişi için rızalık alınması ve sonrasında yapılan işler akla gelir.

2.4.3.1. Ölümün Duyurulması

Hastanın başında bulunan Alevî hoca veya rehber, ölüm gerçekleşip ruh bedenden ayrıldığı zaman “innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn, miracı mübarek, mekânı cennet olsun...” diyerek etrafta bulunan yakın akrabaya ölümün gerçekleştiğini duyurur (Üçer, 2015, s. 388). Ölüm gerçekleşmesi neticesinde hastaya artık *cenaze* veya *mevtâ* denir (Gezer, 2022, s. 225). Ölüm gerçekleştikten sonra, ölenin uzakta bulunan yakın akraba, dost ve arkadaşlarına son vazifelerini yapmak ve cenaze törenine katılabilmek için haber verilir. Yöredeki Alevî yerleşim yerlerinde câmi bulunmadığı için minarelerden salâ verilmez. Ölümün gerçekleşmesi ve cenazenin defin saati ile ilgili bilgiler telefon ve sosyal medya kanalıyla uzak ve yakın çevreye duyurulur. Günümüzde artık her mahallenin bir internet sayfası bulunmakta ve önemli haberler ve duyurulması gereken etkinlikler anında paylaşılmaktadır. Bir yandan ölüm haberi çevreye duyurulurken bir yandan da cenazenin defni için hazırlıklar yapılmaya başlanır. Ölüm esnasında odada olanlardan biri tarafından ölen kimsenin çenesi bir bezle bağlanır, cenazenin üstü örtülür ve defin izninin alınabilmesi için sağlık çalışanlarına haber verilir. Aile hekiminin cenazeyi muayene ederek defin izin belgesini imzalaması beklenir (Kişisel iletişim-1, Mart 2024) Alevî-Bektaşî inancına göre ölen kimsenin arkasından minarelerden salâ verilmez. Ancak ölen kimsenin ardından Seyyid Ahmed veya Yunus Emre tarafından söylenmiş olan su salâsı okunur. Su salâsı Hakk’a yürüme erkânının bir parçası olan ve ölen kimsenin ardından söylenen bir ağıttır. Su salâsı dörtlüklerden meydana gelen manzum bir eserdir. Güzel ve yanık sesli biri tarafından söylenir. Cemlerde ise zâkirler tarafından saz eşliğinde söylenir (Gül, 2022, s. 181). Hakk’a yürüme erkânının

gereklerinde zaten “*Kara haber tez duyulur*” atasözünün de ifade ettiği gibi ölüm gerçekleştiği zaman köy halkı tarafından anında duyulur. Cenazenin yakınları, komşuları ve köy halkı cenaze evinin önünde toplanarak bir taraftan yas tutup aileyi teselli ederken diğer taraftan cenazeyi defnetmek için yapılan hazırlıklara yardımcı olurlar (Aktaş, 2015, s. 33). Bazı bölgelerde ölüm haberini alan kimse nerede ve hangi durumda olursa olsun cenazeye iştirak etmek zorundadır. Ölüm olayı gerçekleşir gerçekleşmez cenazeyi bekletmeden en kısa sürede toprağa verme düşüncesi ülkemizde yaşayan Alevî gruplarda yaygın bir gelenektir. Nitekim cenazenin bekletilmesi Anadolu’da hoş karşılanan bir durum değildir. Ancak ortamın ve hava şartlarının müsait olmaması durumunda ölen kimsenin yurtdışında veya uzakta olan akrabası varsa onların gelmesi beklenir. Ancak bu süre üç günü geçmemelidir. Cenaze, bu esnada cem evinde veya ölen kimsenin evinin önüne getirilen morgda bekletilir. Ölen kimse hangi köyden ise o köyün mezarlığına gömülür. (Kişisel iletişim-1, Mart 2024). Cenaze yıkanmadan ve kefenlenmeden önce bir süre evinde bekletilir ve başında ağıtlar yakılarak cenazeye iştirak edecek kimselerin gelmeleri beklenir. Yöre halkı arasında cenazeye hizmet etmenin ve cenaze sahiplerine yardımcı olmanın çok sevap olduğu inancı yaygın olduğundan herkes ölen cana son vazifesini yapmak için seferber olur (İpek, 2012, s. 328). Hastalığından defnedilmesine kadar yaşanan süreçte ölen kimsenin ailesi ve varsa musâhibine büyük görevler düşmektedir. Geleneksel Alevîlikte musâhiplik, önemli bir kurumdur. Yola giren kimse için musâhiplik dünya işlerinde dayanışmayı zorunlu kıldığı için yol kardeşliği, taraflara karşılıklı sorumluluklar yüklemesi ve beraberliğin ölünceye dek sürmesi sebebiyle de âhiret kardeşliği olarak ifade edilir (Üçer, 2015, s. 232). Musâhipler arasındaki kardeşlik dünya ile sınırlı kalmayıp âhirette de devam eder. Ölen kimse düşkün ilan edilse ve düşkün olarak ölse onun cenazesini pîr, rehber dahi olsa hiçbir kimse kaldıramaz. Ancak ölen kimsenin musâhibi kaldırabilir (Kaplan, 2012, s. 215).

2.4.3.2. Cenâzenin Yıkanması ve Kefenlenmesi

1990’lı yıllara kadar cenazeler erkek olsun kadın olsun evin avlusunun bir köşesinde bulunan ve yörede yaşayan halk tarafından “duldalık” denilen bir yerde yıkanır. Erkekleri dede veya dede nâibleri yıkarken; kadınları ise bu konuda ehil olan tecrübeli kadın yıkayıcılar yıkardı. Günümüzde ise erkek cenazeleri kendilerine “hoca” olarak isimlendirilen kimseler yıkamaktadır. Hocaya cenaze yıkarken “sâki” adı verilen bir

yıkayıcı erkek de yardım etmektedir (Karaoğlu, 2003, s. 39). Cenazenin yıkanması Alevî bir hoca veya bu işe ehil bir kişi tarafından yapılır. Günümüzde cenazelerin dede tarafından da yıkandığı ifade edilmektedir. Her ne kadar “*Cenaze yıkamak dedenin görevi değildir.*” denilse de Kayseri merkezden gelen Veli Dede’nin cenaze yıkadığı, görüşme yapılan kişiler tarafından dile getirilmiştir. Cenaze evinin önünde yıkama, kefenleme ve defin için gerekli hazırlıklar yapılır. Günümüzde gelişen imkânlar çerçevesinde yıkama işleri yörede bulunan cem evlerinde yapılmaktadır. (Kişisel iletişim-6, Mayıs 2024). Günümüzde şehir merkezlerinde yapımı yaygınlaşan cem evleri artık köylerde de yaygınlaşmaktadır. Bulunduğumuz yörede üç büyük cem evi bulunmaktadır. Ayrıca bu cem evlerinden sorumlu başkanlar görevlendirilmiş olup cem evlerinin işleyişi ile ilgili çalışmaları düzenli olarak yürütmektedirler. Cem evleri, ibadet yeri olması yanında bireysel ve toplumsal sorunların çözüldüğü bir mahkemedir. Cem törenleri burada yapılır, düğünler ve nikâh merasimleri burada yapılır, cenazeler burada yıkanır ve buradan uğurlanır. Cem evleri Alevî toplumu için yaygın eğitim kurumlarıdır (Dedekarginoğlu, 2011, s. 387; Yaman, 2012, s. 27). Artık cenazeyi yıkama ve kefenleme işlemleri cem evlerinde ki gasilhânede yapılmakta olup bu işlemler için lazım olan sabun, sıcak su ve bez, kazma, kürek, kova vb. malzemeler mezarlığın bitişiğindeki gasilhânede hazır bulundurulmaktadır (Karaoğlu, 2003, s. 39). Cenaze teneşire taşınmadan önce teneşir güzel kokularla tütsülenir. Cenâzeyi yıkayacak olan kişi “Ber cemâl-i Muhammed... kabrin ışıklı, mekânın cennet olsun...” diyerek dua eder (Üçer, 2015, s. 389). Mevtâ teneşir üzerine yatırılır ve cenaze erkek ise göbekten dizlere kadar, kadın ise göğüslerinden dizleri hizasına dek avret yerleri örtülür. Yıkayıcının yanında yıkama esnasında ona yardımcı olan ve su döken biri bulunur. Yıkamaya niyet edilerek başlanır ve besmele çekilir. “İnnâ lillâhi ve İnnâ ileyhi râciûn. El-hükmü lillâh. Güfrâneke yâ Rahmân...” diye dua edilir (Yaman, 2018, s. 304). Cenaze yıkama işlemi tamamlandıktan sonra, başta ölen kimsenin musâhibi olmak üzere ölünün ailesi cenâzenin yanına gelir ve “hakkımı helal et” diyerek “*helallik suyu*” dökerler. Ölüye veda anlamı da taşıyan helallik suyu dökmek, yapılması gereken son görevlerden biridir. Helallik suyu dökülürken tas elden ele verilmez. Suyu döken kişi tası yerden alır ve işi bitince tekrar yere bırakır (Yıldız, 2007, s. 100). Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra cenâze kurulandır, kefenlenir ve cenazenin üzerine kolonya, gül suyu vb. dökülür, güzel kokular sürülür ve gülbanklarla teneşir üzerine yatırılır (İpek, 2012, s. 328).

Ölen bir kimsenin kefenlenmesi farzdır. Kefen erkeklerde “gömlek”, “eteklik” ve “sargı” olmak üzere üç parçadan; kadınlarda ise “gömlek”, “eteklik” , “sargı”, “başörtüsü”, ve “göğüs örtüsü” olmak üzere beş parçadan oluşur (Yaman, 2018, ss. 304-305). Ölüye önceden kesilip hazırlanmış olan ve boyundan geçirilip ayaklara kadar uzanan “gömlek” sonra baştan ayaklara kadar uzanan “eteklik”, en sonda ise vücudun tamamını kaplayacak olan “sargı” giydirilir (Üçer, 2015, s. 389). Kadınlar için gömleğin üzerinden “başörtüsü” örtülür ve üzerine “eteklik” sarılır. Etekliğin üzerinden göğüs örtüsü kapatılarak üzerine “sargı” sarılır. Baş ve ayaklarından sargının uçları toplanarak bağlanır. Kefen bezi beyaz pamuk ipinden veya patiskadan olabilir. Kadınlar için ise ipekli ve desenli kumaştan da olabilir. Kefenlendikten sonra cenazenin yüzü açılır ve eş, dost ve akrabaları ölüyü ziyaret eder ve ondan helallik talep ederler. Küçükler mevtânın sağ elinden öper. Büyükleri ve yaşlıları ise alnından ve yanaklarından öper. Birinci öpüşte “Allah” ikinci öpüşte “Muhammed” üçüncü öpüşte ise “Ali” ismi zikredilir. Ziyaret esnasında ölünün kefeninin ve cesedinin üzerine asla gözyaşı dökülmez (Aktaş, 2015, ss. 38-39). Ölenin başının altına yastık konur, altına battaniye serilir. Ölen kimsenin toprağa gömülürken sevdiği ve değer verdiği bazı eşyalarla birlikte gömülmesi uygulaması az da olsa yörede varlığını devam ettiren uygulamalardandır. Bu eşya hayatta kullandığı sazı veya sevdiği bir enstrümanı olabilir. Görüşme yapılan kişiler bu uygulamanın günümüzde pek geçerliliğinin kalmadığını ve kefen dışında cenazenin hiçbir eşyasının mevtâ ile birlikte mezara gömülmediğini ifade ettiler (Kişisel iletişim-1 Mart 2024).

2.4.3.3. Tezkiye (Helallik Alınması/Cenâzenin Aklanması)

Helallik alınması, cenaze evinin önünde veya mezarlık önünde bulunan musallada ölenin yakınları ve komşularından rızalık alınır. Hakk’a yürüyen bir kimse aklanırken “*Rızalık Hizmeti*”, “*Hakk Hizmeti*” ve “*Sırlama/Toprakla Buluşturma Hizmeti*” diye üç hizmet yerine getirilir. “*Rızalık Hizmeti*”, Hakk’a yürüyen canın evinin önünde; “*Hakk Hizmeti*” musalla taşının üzerinde; “*Sırlama/Toprakla Buluşturma Hizmeti*” ise mezarlıkta kabirde yerine getirilir (Aktaş, 2015, s. 40). Kefenleme işlemleri tamamlanan cenaze, cenaze namazı kılınmadan önce evinin önüne getirilir. Ölen kimsenin ailesinin de onayı alınarak (Gaspak, 2016, s. 111) ölen kişinin yakınları ve komşularından helallik/rızalık istenir. “Ölmeden önce ölünüz.” sözünü rehber edinen Alevî çevreler bu uygulamaya çok önem vermektedirler (Üçer, 2015, ss. 390-391). Cenaze kefenlendikten

sonra tabuta konur ve tabut üç kez yere bırakılıp tekrar kaldırıldıktan sonra omuzlara alınır ve cenaze namazının kılınması için genelde mezarlıkların önünde bulunan ve yüksekçe bir taş olan musalla taşının üzerine konulur (Keleş, 2023, s. 94). Alevîlik ve Bektaşîlikteki inanç ve uygulamalara baktığımızda klasik bir tarikat sistemi yapılanmasının hâkim olduğunu görüyoruz. Kişinin henüz hayatta iken kendini hesaba çekmesi, kul hakkına riayet hususunda titiz davranması ve öldükten sonra ölen kimse adına yakınları tarafından son bir kez rızalık alınması ve her canın yılda bir kez dede ve cemaat huzurunda sorgu ceminden geçirilmesi gibi uygulamalar Alevîlik üzerindeki tasavvufî etkiyi açık bir şekilde göstermektedir. Tarikatlarda yerleşmiş olan bu yapılanma Anadolu’da kendine özgü bir anlayış geliştirmiş ve bu tasavvufî etkileşim Alevîlerin inanç ve uygulamalarında bâriz bir şekilde kendini göstermektedir (Sarıkaya, 2017, s. 9).

2.4.3.4. Cenaze Namazının Kılınması ve Telkin Verilmesi

Alevî çevreler tarafından cenaze namazının kılınışı ile Sünnîlerin kılmış olduğu cenaze namazı arasında pek bir farklılık bulunmamaktadır (Kişisel iletişim-9, Haziran 2024). Cenaze namazına rükû ve secdesi olmadığı için “secdesiz namaz” da denmektedir. Âşık Seyrani, cenaze namazı hakkındaki düşüncelerini şu mısralarla dile getiriyor:

“Çal Seyrani, durma sazi

Hakk’a sen eyle niyazi

Sana secdesiz namazi

Kismet olan kılar bir gün” (Aktaş, 2015, s. 44).

Cenaze musalla taşına konduktan sonra cenaze namazını kılmak için gelen halka tabutun önünde üç sıra halinde saf tutmaları söylenir. Cenaze namazını kıldırarak olan imam, ölünün göğüs hizasına gelerek ayakta durur ve “Niyet ettim Allah rızası için cenaze namazını kılmaya” diyerek niyet alır. Cemaat de aynı şekilde niyet alarak imama uyar. Namaza başlamadan önce imam şu sözleri söyler:

“Allah için salâta; Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt için salavâta; Hakk’a yürüyen er (veya hatun) kişi için duaya. Uyun hazır olan imama. Er (veya hatun) kişi niyetine.” der ve tekbirle namaza başlar. Cemaat de aynı şekilde imama uyar. Cenaze namazı 4 tekbir ile kılınan rükû ve secdesi olmayan ve ayakta kılınan bir namazdır (Yaman, 2018, s. 306). Namaz bittikten sonra hoca topluluğa dönerek “Ey cemaat! Ölüden razı mısınız?” diye

sorar. Onlar da “Biz ondan razıyız. Allah da ondan razı gelsin, güle güle gitsin.” diye cevap verirler. Rızalık alındıktan sonra cenaze tekrar omuzlara alınır ve gömüleceği yere götürülür (Karaoğlu, 2003, s. 39). Bazı bölgelerde cem evinde kılınan cenaze namazına “*halka namazı*”, mezarlıkta kılınan namaza ise “*saf namazı*” denilmektedir. Cenaze namazına genelde erkekler katılmaktadır. Ancak bazı Çepni köylerinde kadınların da cenazeye katıldıkları görülmektedir (Yıldız, 2007, s. 101). Cenaze namazları, araştırma alanımız olan yörede köy mezarlıklarının önünde kılınmaktadır. Cenazelerin konduğu musalla taşı genelde mezarlık girişlerinde bulunmaktadır. Karapınar, Alaylı ve Derebaşı mahallelerinde cem evi ve mezarlıklar birbirine çok yakın olmasına rağmen Çadıryeri mahallesinde mezarlık cem evinden uzakta köyün dışında bulunmaktadır. Cenaze, tören yapmak için Hak meydanına getirilir ve rızalık alınır. Türkçe dualar edilir. Cem evlerinin çoğunda da cenaze kıldırma olmaz. Cenazenin olduğu bölgede dede, hoca bulunmazsa komşu yerlerden bir imam hoca gelir ve cenaze namazı kıldırır. Ancak yörede bu uygulama şu an geçerli olmayıp yörede yaşayan biri öldüğü zaman Kayseri cem evinden bir görevli talep edilmekte ve görevlendirilen kimse tarafından cenaze ile ilgili hizmetler yürütülmektedir. Günümüzde ise yörede cenaze ile ilgilenen kimselere hoca değil de hizmet eri denilmektedir (Kişisel iletişim-4, Nisan 2024).

Cenaze namazından sonra ölüyü defnetmek için hazırlanmış olan mezara götürülür ve yüzü kıbleye gelecek şekilde mezara konulur. Mezarın üzeri tahta veya betondan yapılmış kapaklarla örtülür ve üzerine toprak atılır. Cenaze defnedilirken bir yandan da dede tarafından Kur’an okunur ve dua edilir (Üçer, 2015, s. 390). Cenaze omuzlarda taşınırken ve kabre indirilirken “Bismillah ve billah ve bism-i Şâh ve alâ milleti Resulillâh...” denilir (Yaman, 2018, s. 306). Cenaze kabre konulduktan sonra kabrin başında bulunan yakınları ve mezarlıkta bulunan cemaat ayrılmadan hoca tarafından telkin verilir. Telkin, ölü defnedildikten sonra hoca veya müşid tarafından mezarın başında ölüye yapılan bir hatırlatmadır. Bazı yörelerde “*talkın*” da denilmektedir. Alevîlerde telkinin yapılışı başlangıç ve bitiş cümleleri haricinde Sünnîlerdeki gibidir. Geleneksel Alevî inancında telkin ölüye değil dirilere verilir. Günümüzde ise ölülere verilmektedir. Telkin verecek olan hoca mezara karşı döner ve yüksek sesle şu telkinde bulunur: -Telkin Türkçe olarak verilir- Hoca “Bismişâh Allah Allah Allah Allah. Ey falan oğlu falan, de ki dinim İslâm’dır, peygamberim Hz. Muhammed Mustafa’dır. İmamım Şah-ı Veli Ali el-Murtaza’dır. Allah’ım sen sözünde durursun, sen sevdiklerini

rahmetinin gölgesinde saklarsın. Sen unutulmuş canlarımızı yalnız bırakma. Sen sahip çıkıcıların en hayırlısı en kutsalsın. Bu canlarımızı koru; rahmetini merhametini kerametini esirgeme. Bismişâh Hak-Muhammed-Ya Ali” der. Bazen Türkçe olarak Fatiha suresi okunur, eline niyaz eder ve hizmetini tamamlar (Kişisel iletişim-4 Nisan 2024). Bazı araştırmacılar telkinin aslında Alevî gelenekte olmadığı sonradan Sünnî kültürün etkisiyle Alevîlerce de uygulanmaya başlandığını söylemektedirler. Onlara göre telkin nasihat anlamında kullanılan bir kelimedir. Ölülere nasihat edilemeyeceğine göre telkin yapılan asıl kimseler mezarlığa gelmiş olan dirilerdir. Nasihat ölüye değil diriye yapılır diyerek yapılan uygulamanın yanlış olduğunu söylemektedirler (Yıldız, 2007, s. 102).

Mezarın üzeri toprakla tamamen kapatıldıktan sonra yer ile aynı hizada bırakılmaz. Toprak yerden daha yüksek yapılarak balıksırtı şekli verilir. Bekar olarak ölen genç kızların tabutuna ve mezarına gelinlik ve bayrak konulur ve mezarının başına kırmızı bayrak dikilir. Şehit cenazelerinin mezarlarının başına da bayrak dikilir. Mezarın belli olması için ölünün ayak ve başucuna birer tahta dikilir. Ölünün başucuna dikilen ve bilgilerinin yazıldığı tahtaya “hece taşı veya baş tahtası” ismi verilmektedir. Mezar toprağı sulanır ve mezar düzeltilir (Yıldız, 2007, s. 102).

2.4.4. Ölüm Sonrasında Yapılan Hizmetler

Cenaze defnedildikten sonra uzaktan yakından gelip cenazeye iştirak edenler için kesilen kurbanlarla hazırlanmış olan yemekler cenaze yakınları tarafından lokma olarak ikram edilir. Cenazeye katılanlar için mutlaka yemek hazırlanır. Bu esnada yapılan masrafların ve cenaze sahiplerinin maddî yükünü azaltmak için cem evi önünde para toplanır ve yemeğin masrafları buradan karşılanır (Kişisel iletişim-5, Mayıs 2024). Şartların yemek yapmak için müsait olmadığı durum ve zamanlarda cenazeye katılanlara bisküvi, pasta, gofret, lokum vb. yiyecekler lokma olarak hazırlanır ve ikram edilir. Lokma yenildikten sonra dede veya hoca tarafından sofraya duası okunur (Üçer, 2015, s. 390). Cenazeye katılanlar cenaze hizmetlerini tamamlayıp Hakk’a yürüyen cana karşı son vazifelerini yapmanın huzuruyla ayrılırken “*Allah sabırlar versin*”, “*Başınız sağ olsun, yedik içtik Allah kabul etsin*” vb. dua ve temennilerde bulunarak dua ederler. Cenaze defnedildikten sonra yöreden yöreye değişmekle birlikte yaklaşık on gün boyunca yas tutulur. Bu yas süresi erkeklerde bir hafta ile on gün arasında iken; kadınlarda bu süre kırk güne kadar çıkmaktadır. Ölen kimsenin ruhuna saygıdan dolayı

yas süresince cenaze evinde televizyon izlenmez, gürültülü bir şekilde gülünmez. Süslü ve abartılı kıyafetler giyilmez. Koyu renk kıyafetler giyilir. Banyo yapılmaz, erkekler tıraş olmaz. Ölünün kırkı çıkana kadar elbiseler ters giyilir. Yas süresince köyde eğlence ve düğün yapılmaz (Kişisel iletişim-1, Mart 2024). Sevdiklerini ve yakınlarını kaybeden kimselerin üzülmeleri, ağlamaları ve ağıt yakmaları son derece doğal bir hadisedir. İnsanda oluşan duygu yükü şiirlerle ve hüzünlü mısralarla dile getirilir. Geleneksel Alevîlikte ağıt okuma kültürü asırlardır devam eden bir uygulamadır. Alevîler tarafından “Yedi Ulu Ozan’dan biri kabul edilen Pir Sultan Abdal, kaza sonucu ölen oğlu için şu ağıtı söylemiştir:

“Dinleyin âşıklar benim sözümü

Felek yaktı kül eyledi özümü

Elimden aldıldım körpe kuzumu

Her gün kıyamet oğlum diye diye

Bir gün kıyamet oğlum diye diye

Yakarım yakarım ateşim tütmez

Seslerim seslerim bülbülüm ötmez

Oğlumun hayali karşımdan gitmez

Her gün kıyamet oğlum diye diye

Bir gün kıyamet oğlum diye diye

Pir Sultan’ım dünya fanidir fani

İnsana verdiler emanet canı

Dünyadan ahrete uludur yolu

Bundan gayrı yol yok dönesin geri.” (Aktaş, 2015, s. 35).

Yörede ölen kimsenin ardından ağıt yakılması yaygın bir uygulamadır. Ölen kimsenin gençliğini, güzelliğini, yiğitliğini, yaşadığı acıları, ardında bıraktığı yakınlarını ve çektikleri acıları dile getiren ezgilerden oluşan ağıtlar kadınlar tarafından okunmaktadır. Her yörede ağıt yakan ve yanık sesli olan “ağıtçı kadınlar” bulunmakta ve cenazelere davet edilmektedir. Yöremizde yer alan Karapınar mezrasında da ağıtçı bir kadın

bulunmakta ve cenazelere davet edilerek ağıtlar yakmaktadır. Çevredeki kadınlar da ölünün yakınları ile birlikte bu ağıtlara eşlik etmektedirler. Ağıt yakma işi bazen ölünün başında bazen de ölenin mezarı başında yapılmaktadır. Bölge halkı saç-baş yolarak ağıt yakmanın dinimizce yanlış olduğunu bilse de bu uygulamayı devam ettirmektedir (Kişisel iletişim-9, Haziran 2024).

Eğer düğün günü daha önce kararlaştırılmış ise cenaze sahiplerinden helallik alınır ve onların müsaadesi alınarak sade bir şekilde abartılı eğlencelerden kaçınarak düğünler yapılabilir (İpek, 2012, s. 330). Yas süreleri dolunca yakın akraba ve komşuların araya girmesi ve ölenin ailesini teskini ve ikna etmesiyle yas süresi sona erer. Böylece artık yas elbiseleri çıkarılır ve günlük hayat kaldığı yerden devam eder.

2.4.4.1. Ziyaret Yerleri

Türbe ziyareti ve yatır geleneği Anadolu Alevîleri arasında geçmişten beri uygulana gelen dinî fenomenlerden biridir. Bu gelenekte türbe ve yatırlar ziyaret yeri olarak kabul edilmekle birlikte dağ, tepe, taş, kuş, ateş ve ağaçlar da ziyaret edilmektedir. Türbe; baba, dede, şah, eren, evliya vb. doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılan ve kendilerinden yardım istenilen kimselerin medfun bulunduğu ve ziyaretgâh olarak kabul edilen mezarlardır (Rençber, 2014, ss. 209-210). Anadolu'nun hemen hemen bütün il, ilçe ve köylerinde yatır ve ziyaret geleneği vardır. Eski Türk yer-su kültüründen kaynaklanan ağaç, su, dağ, tepe yeri mevcuttur. Buralar sürekli olarak ziyaret edilmekte, adaklar adanmakta, ağaçlara bez ve ipler bağlanmaktadır. Bölge halkı buralara gelmekte, dilekte bulunarak dualar etmekte ve buralarda kurbanlar keserek lokmalar dağıtmaktadır.

Yörede her yıl mezar kaldırma törenleri ve mezar ziyaretleri yapılır. Genelde her yıl haziran ayı içerisinde yapılan bu törenlere bu yörede yaşayan, yurt dışında ve Türkiye'nin her yerinde yaşayan insanlar katılır. Bu törenler birlik, beraberlik ve dayanışma havasında yapılır ve bu vesileyle kabirler ziyaret edilir ve mezarlıkların bakımı yapılır.

Yörede yer alan her köyün bir tepesi vardır. İnsanlar bu tepeleri ziyaret eder. Bu tepelere çıkıldığı zaman buralarda taş yığınlarına rastlanır. Bu ruhlara duyulan bir saygının ifadesidir. Çadıryeri mahallesinde mezarlık yolunda bir kuru ardıç ağacına rastlanır. Bu ağaç bir ziyaret yeridir ve bu ağaçlara dilek amaçlı bez ve ipler bağlanır.

Çadırıyeri mahallesinde “Baran Baba” denilen bir tepenin olduğu ve eskiden insanların yağmur duası yapmak için ve dua etmek için bu tepeye çıktıkları ve kurbanlar kestikleri bilinmektedir (Kişisel iletişim-19, Temmuz 2024). Yöre insanı, hastalıklardan kurtulmak, dilekte bulunmak, çocuk sahibi olmak vb. sebeplerden dolayı yatırlara ve ziyaret yerlerine gitmektedir. Yöre insanı, genel olarak ağustos ayı içerisinde Nevşehir’de Hacı Bektaş Türbesini ziyaret eder ve burayı ziyaret edenlerin “hacı” olduğuna inanılır. Pınarbaşı yakınlarındaki Melikgazi Türbesi ve Karapınar mezarına ismini veren pınar da ziyaret yerlerindendir (Kişisel iletişim-1, Nisan 2024).

Yörede cenaze defn işleriyle uğraşan bir hocaya bölgede bulunan ziyaret yerlerini sorulduğunda; “Çadırıyeri’nde Seyyid Musa Türbesi vardır orası ziyaret edilir. “Pîrin Nefesi” dedikleri yer var köyün girişinde, derenin ağzında bulunuyor. Gidilir mum yakılır, çıra yakılır, dua okunur. Hacı Bektaş Veli’ye gideriz, Melikgazi’ye gideriz. Antalya’da Abdal Musa var oraya da gideriz. Bizim ziyaret yerimiz çok... böyle de bir kültürümüz var” (Kişisel iletişim-4, Mayıs 2024) diyerek cevap vermiştir.

2.4.4.2. Dârdan İndirme Erkânı

Ölen kimse defnedildikten sonra yedinci veya kırkıncı günde veya bu süre içerisindeki bir akşamda mutlaka yerine getirilmesi gereken *dârdan indirme âyini* yapılır. Bu gelenek ülkemizde yaşayan Alevîler arasında, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar arasında uygulanan dârdan indirme erkânı bir âyin-i ruhanîdir. Ölen kimsenin ruhunun rahatlaması ve istirahatini temin etmek için gerçekleştirilen bir erkândır. Bu erkân yapılmadığı zaman ölünün ruhunun rahat edemeyeceği inancı yaygındır. Dârdan indirme erkânı ile ölen kimsenin maddî-manevî yükümlülüklerinin tamamı ortaya dökülür. Ölen kimsenin borcu varsa ailesi veya musâhibi tarafından borcu ödenir. Hakk’a yürüyen kimsenin herhangi biri ile bir kırgınlığı ve dargınlığı var ise o kimselerden rızalık alınarak gönlü hoş edilir (N. Ç. Coşkun, 2013, s. 274). Ölen kimsenin üzerinde kalan kul haklarının ve ödenmeyen borçlarının, işlediği suç ve günahlarının affedilmesi için dede huzurunda kurulmuş olan halk meclisinde hazır bulunanlardan rızalık alınır. Böylece ölü âhirete borçlarından ve günahlarından, temizlenmiş olarak gider (İpek, 2012, s. 329). Hakk’a yürüyen bir canın, Hakk’a ve hakikate kavuşabilmesi için doğduğu esnadaki saflığına ve temizliğine kavuşabilmesi gerekir. Bu ise dede huzurunda bütün canların katılımıyla yapılacak olan dâr erkânı ile mümkündür (N. Ç. Coşkun, 2013, s. 273). İnanişâ göre diri olanın kefilî Allah, ölen

kimsenin kefilisi ise diri yani çocuklarıdır (Dedekarginoğlu, 2018, s. 327). Dâr erkânının yapılabilmesi için dede cenaze yakınlarından ve meydandaki topluluktan erkânı yönetmek için rızalık alır. Bu rızalık olmadan dâr erkânı yapılamaz (Rençber, 2020, s. 48).

Dâr hizmetinin Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'dan miras kaldığına dair bir rivâyet de vardır. Hz. Fâtıma vefatından bir süre sonra çocuklarının rüyasında görünmüş ve onlara "Evlatlarım, ben komşunun birinden bir iğne almıştım, ama bu iğneyi kimden aldığımı bilmiyorum, şimdi cennetteyim, ancak bu durum beni rahatsız ediyor. Eşi, dostu, konu komşuyu toparlayın ve benim adıma elinizden ne geliyorsa onlarla helalleşin." der. Bu rüyadan sonra Hz. Fâtıma'nın yakınları inanışa göre helalleşme esasına dayalı "dârdan indirme cemini düzenlemeye başlamış ve bu gelenek günümüzde halen uygulanmaya devam etmektedir. Şah Hatayî Hz. Fâtıma'nın dâra duruşunu şu beyitlerle dile getirmektedir:

"Atası Muhammed kızı Fâtıma

Görün Fatma Ana dârdan indi mi?

Onların çektiği musahip cevri

Görün Fatma Ana dârdan indi mi? (Dedekarginoğlu, 2018, s. 329)."

Alevî geleneğinde ölen kimsenin ruhunu yüceltmek amacıyla dâr'ı çekilir. Ölen kişinin "dârdan indirme cemi"ne öncelikli olarak bağlı bulunduğu ocaktan dedesi sonra musâhibi, yakınları, arkadaşları kısaca onu uzaktan yakından tanıyan herkes davet edilir (Dedekarginoğlu, 2018, s. 319). Alevî inancına göre ölen kişinin "dârdan indirme cemi"nde cemi yönetecek, yani posta oturacak dedenin mensup olduğu ocaktan dedesi/pîri olması gerekir (Dedekarginoğlu, 2018, s. 326). Dedenin huzurunda meydan kurulunca, ölen kimsenin ailesi, musâhibi veya vasîleri meydana gelerek dâr-ı mansura dikilirler. Ölen kişi için "ağrınmış, incinmiş, gücenmiş kişiler varsa dile gelsin, bile gelsin, hakkını istesin, Allah eyvallah" sözleriyle tercüman okurlar. Ölen kimsenin orada bulunanlar arasında bir dargınlık, küskünlük var ise, rızalıkları alınır; borçları varsa yakınları tarafından ödenir ve böylece meydanda bulunan herkesten rızalık alınır (Fığlalı, 2006, s. 270). Dâr-ı mansur; ağaca asılır gibi usulüne uygun bir şekilde pîrin huzurunda elleri yana bırakarak ve sağ ayak parmağı sol ayak parmağının üstüne gelecek şekilde ayakları bitiştirerek durmaktır. Talip bu duruşuyla bu yolda Hallac-ı Mansur gibi canını vermeye razı olduğunu ve kendini sorgulatarak verilen hükme razı olduğunu ifade etmektedir (Kaplan, 2012, s. 262). Ceme katılan kişilerin ölen kimseden

razı olduklarını belirten “Öz gönül birliği ile biz suçlarından vazgeçtik. Allah da affetsin. Ruhü şad olsun. Hakk erenleri yardımcısı olsun.” sözleriyle cem sona erer. Ölünün ruhunu yüceltmek maksadıyla zâkirler tarafından nefes ve düvazlar okunur (Üzüm, 2007, s. 168). Dârdan indirme erkânı sona erdikten sonra cenaze sahiplerince “kırk yemeği” cemaatle birlikte yenilir. Kurbanlar kesilir, hazırlanan lokmalar dağıtılır ve ölen tüm canlar için dualar edilir (Rençber, 2020, s. 48). Dârdan indirme erkânı esnasında ölü için af ve mağfiret dilenmesi ve üzerindeki kabir azabının kaldırılması amacıyla yapılan dualara baktığımızda kabir, münker-nekir, azap ve sorgu sualin Alevî gelenekte de kabul gördüğünü müşahede etmekteyiz (Kaplan, 2019, s. 168). Âhirete iman konusu ile ilgili olan kavramlar yazılı kaynaklarda Alevîliğin yazılı kaynaklarında geniş bir şekilde işlenmektedir (Kaplan, 2019, s. 176). Cemler esnasında kurulan dâr meydanları Osmanlı Devleti zamanından beri Alevîler arasında faal mahkeme gibi yürütülmüş ve ortaya çıkan sorunlar da cemlerde çözüme kavuşturulmuştur. Bu cemlerde verilen kararlar Alevî toplumu tarafından Osmanlı kadısının kararından daha adil kabul edilmiştir (Dedekargınoğlu, 2018, s. 323).

Geleneksel Alevîlikte ölen kimseler için çekilen dâr, aynı zamanda hayatta olan talip ve dervişler için de çekilebilir. Hiçbir Alevî ve Bektaşî kendisi öldükten sonra hata ve kusurlarının ortaya dökülmesini istemez. Bu sebeple ölen kimseler için yapılan dâr erkânı hayat boyunca bireyleri davranışlarında dikkatli davranmaya yönelten, kişisel ve sosyal sorumluluklarını artıran bir yetiye sahiptir. Dâr erkânı hem birey hem de toplum üzerinde bir otokontrol gücüne sahiptir (Rençber, 2020, s. 31). Ceme katılan bütün canlar bir yandan ölen kimse için dua edip af ve mağfiret dilerken, aynı zamanda kendi iman ve ikrârlarını da tazelemektedirler. Ölen kimsenin dâr erkânını yerine getirmek katılanlar için bir hatırlama ve öğüt alma özelliği taşımaktadır (Dedekargınoğlu, 2018, s. 321).

Yalnızca aile bireyleri değil, bütün Alevî gruplar birbirinin dâr kurbanına iştirak etmeyi bir vefa borcu olarak görürler. Bu nedenle dâr cemlerine katılım, diğer cemlere göre daha fazladır (Dedekargınoğlu, 2018, s. 324). Dâr çekmek özellikle kırsal kesimlerde yaygın olan ve Hz. Âdem’den kaldığına inanılan bir gelenektir (Yıldız, 2007, s. 104). Kırsal kesimde yaşayan Alevîler, büyükşehirlerde yaşayan Alevîlere göre birbirini tanıma ve birbirinin dini sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini bilme noktasında daha avantajlı konumdadır. Ancak günümüzde artık dârdan indirme ceminin kırsal

kesimde yaşayan Alevîler arasında bile düzenlenemediği görülmektedir. Bu durum şehirde yaşayan Alevîler arasında daha belirgindir. Şehirde yaşayan Alevîlerin dağınık yerlerde yaşaması, rehberin ya da mürşidin talimleri tam olarak tanıyamaması, ekonomik imkansızlıklar, insanların dinî konulara yabancılaşması ve duyarsız hale gelmesi, değişen ve gelişen hayat şartları vb. sebepler dârdan indirme cemlerinin yapılmasını neredeyse imkansız hale getirmektedir.

Ölen kimsenin sembolik olarak dede huzurunda Hak meydanında yakınları vasıtasıyla dâra durup sorguya çekilmesi, temize çıkarılması ve o mecliste bulunan canlardan rızalık alınması ölenin yakınları üzerinde psikolojik bir rahatlama sağlar. Çünkü bu sayede ölen yakınlarına karşı son görevlerini de yerine getirmiş olurlar. Hayatta kalan insanlara da kul hakkı yememe ve iyi bir insan olma konusunda gerekli mesajlar verilmiş olur (N. Ç. Coşkun, 2013, s. 279). Alevî geleneğe göre Hakk’a yürüyen can ikrârını vermiş ise görgü ceminden geçirilir. Görgüden geçmiş ise de yakınları veya musâhibi tarafından dârdan indirilir (Rençber, 2020, s. 48). Ölen herkes için dâr erkânı düzenleme gibi bir zorunluluk yoktur. Zaten ölen kimsenin dârının yapılabilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Bu erkânın düzenlenebilmesi için ilk şart ölen kişinin musâhipli yani ikrârlı olması ve ölmeden önce düşkün olarak ilan edilmemiş olması gerekir (Dedekargınoğlu, 2018, s. 326).

2.5. Dem veya Dolu Telakkileri

Alevî gelenekte dolu, dem, kızıldeli (şarap), akyazılı (rakı) isimleriyle anılan içki Makâlât’ta geçen ifadeler paralelinde yasak olarak görülürken, çoğunluk içkinin yasak olmadığı görüşünü kabul etmektedir. Bilakis içki içmenin kültürün bir parçası olduğu ve kökeninin “kırklar meclisi”ne dayandığı fikri genel kabul görmektedir. Kur’an’da içki içmenin haram kılındığına dair Mâide sûresi 90. âyette geçen emirle, Makâlât’ta içkinin haram olduğuna dair ifadelerin “içki içmesini bilmeyen kimseler” hakkında geçerli olduğu iddia edilmektedir. Alevîler arasında içki içme “sekâhüm sırrı” olarak nitelendirilmekte ve Kur’anî bir referansla delillendirilmektedir. Tarihte eski Türklerin kurmuş oldukları toy ve düğünlerde geleneksel içkiler yapıp içtikleri, Anadolu’da yaşamış olan ve kendini Alevî olarak niteleyen grupların mazisinde yer alan Haydarîlik, Kalenderîlik vb. grupların manevî cezbeyi artırmak için afyon ve alkol gibi maddeleri kullandıkları bilinen bir husustur (Üçer, 2015, ss. 381-382).

Ocak Alevî geleneğinin Alevîliğin inanç ve ibadetlerinin uygulaması noktasında birbirinden farklı uygulamaları olabilir. Cem icra edilme tarzı açısından ocaklar arasında bazı farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Öyle ki; çelebilerin dede olduğu cemlerde rakı içilirken, “sûfî sürekları” isimli yoldan gelen dedelerin yönettiğı cemlerde ise şerbet ikram edilmektedir. Bunlar arasında da içkiyi sohbet, muhabbet aracı olarak kullananlar vardır. İç Anadolu ve Doğu Anadolu’da Babagân kolunun cemlerinde şerbet ikram edilirken; Batı’da ve Batı Trakya’daki cemlerde içki içilmekte ve bu içilen içki olarak değil de “dolu/tolu” adıyla isimlendirilen ve içilen mukaddes bir dinî görev hüviyetine sokulmaktadır (Fığlalı, 2006, s. 266).

Alevîler arasında cemler esnasında içki içenlerin genelde Bektaşîler olduğu ve bu geleneğin Balım Sultan’la birlikte başladığı ifade edilse de cemlerde içki içme geleneğı daha eskilere dayanmaktadır. Cemler esnasında içilen içki sarhoş olmak amacıyla değil bir nefis terbiyesi metodu olarak kullanılır. İçki içmenin de bir saygınlığı vardır. İçki içip nefisine hâkim olamayan, hemen sarhoş olan kimse kınanır ve muhabbet sofrasına alınmaz. Alevî gruplar arasında içki içme geleneğı zaman içerisinde erkâna bağı bir uygulama olarak kabul edilmiş ve günlük hayatın bir parçası olmuştur (Üçer, 2015, ss. 383-384).

Gerek şehir merkezinde gerekse kırsal bölgelerde yörede katıldığımız cemlerde içki içildiğine şahit olmadık. Ama düğün, nişan ve özel günlerde genel olarak içki içildiğı ve bu konuda dinî hassasiyetin gözetilmediğı görülmüştür. Bu, bir kez daha gösteriyor ki Alevîliğin inanç, ibadet, erkân ve uygulamaları yöreden yöreye değişmektedir.

3. DİNÎ KURUMLAR

3.1. Dedelik Kurumu ve Ocak Sistemi

Dedelik, Alevîlikte en önemli kurumsal yapıtaşlarından biridir. Dedelik, soydan gelen ve silsile yoluyla Hz. Ali’ye ve dolayısıyla Hz. Peygamber’e ulaşan bir sisteme dayanmaktadır. Bu sebeple dedelere verilen yetkilerin doğuştan verildiğı inancı hâkimdir. Her dede kurucusunun adıyla anılan bir ocağı bağıdır (Kan, 2021, s. 3). Dede, Alevî-Kızılbaş topluluklarında cemaatin önderi olarak kabul edilen, üst düzey bir statüye ve mutlak bir otoriteye sahip olan kimsedir. Dedeler, Türkiye’de belirli yerlerde bulunan ocaklara bağıdır. Kendisine bağı olan köyleri yıl içerisinde ziyaret eder, Alevîliğin edep ve erkânını öğreterek insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözer ve birlik

beraberlik duygusunu kuvvetlendirir. Dedeler seçimle değil silsile takip edilerek başa gelir. Onların silsilesi Hz. Peygamber'e kadar uzanır. Dedeler, eğitim düzeyleri ne olursa olsun tarih boyunca Alevî toplumunun vazgeçilmez önderi ve ana unsuru olarak kabul edilmiştir (H. Coşkun, 2001, s. 113). Dedelik kurumu, Anadolu Alevîliğini yüzyıllar boyunca ayakta tutarak sağlıklı bir şekilde gelecek kuşaklara taşıyan önemli bir kurumdur. Alevîliğin yapılanmasında dedelik kurumunun büyük bir katkısı vardır. Dede olmaksızın Alevîliğin inanç ve ritüellerini uygulamak mümkün değildir (Aydın, 2022, s. 38).

Bel evladı ve yol evladı ayrımı Bektaşî ve Alevîler (Kızılbaşlar) arasındaki farklılaşmalardan biridir. Bektaşîler Hacı Bektaş Veli soyunun yol evlatlığına bağlı olduğunu savunurken; Kızılbaşlar bunun ancak bel evlatlığı ile mümkün olduğunu savunurlar. Dün olduğu gibi bugün de Hacı Bektaş Tekkesinin başında Hacı Bektaş Veli ve Balım Sultan'ın soyundan gelen bir Çelebi oturmaktadır. Bektaşîler kendilerinin Hacı Bektaş'ın bel evladı değil yol evladı olduklarını savunurlar. Kızılbaşlar da kendi aralarında farklı gruplara ve ocaklara ayrılmışlardır. Her grubun mensup olduğu bir ocak ve başında Hz. Ali soyundan gelen bir dede bulunur. Dedelik babadan oğula geçer. Dedelerin soyunun silsile ile Hz. Ali'ye dayanması yani "Seyyid" olması gerekir (Melikoff, 2022, s. 145). Alevîler, Hacı Bektaş Veli Dergâhına bağlı olmayıp peygamber soyundan geldiğine inanılan bir ocağa ve bu ocağı temsil eden bir dedeye bağlıdır (Benli, 2009, s. 177). Ocak kavramı, Alevî gelenekte dede, pîr, mürşid, rehber gibi isimlerle anılan ve dinî hizmetlerin yürütülmesini sağlayan kişilerin ailelerini ve soylarını belirtmek için kullanılan bir kavramdır (Yaman, 2011, s. 48). Alevîliğin temel kurumu olan dede ocaklarının ne zaman kurulduğu hususunda ortaya atılan farklı görüşler vardır: Birincisi bu ocakların Hacı Bektaş Veli zamanında var olduğu diğeri ise Hacı Bektaş'tan önce de var olduğu ve Hz. Ali soyundan gelen aileler tarafından oluşturulduğu görüşüdür. Üçüncü bir görüşe göre bu ocaklar, Safevîler döneminde Şah İsmail tarafından Osmanlı Padişahı Yavuz arasındaki siyâsi çekişmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Tarihi kaynaklar ve belgeler ise dede ocaklarının Safevîler döneminden yaklaşık üç yüz sene önce de var olduğunu göstermektedir (Dedekargınoğlu, 2013, s. 333).

Ocak üyeleri olan dedeler, geleneksel Alevîlikteki sosyal hiyerarşik yapılanmanın en üst noktasında yer alırlar. Alevî toplumunun sosyal düzeni dedelerin sahip olduğu yetkiler

ve toplum üzerindeki yaptırım gücüyle sağlanır. Alevî dedeleri Türkiye'nin farklı şehirlerindeki Alevî ocaklarına bağlı oldukları için kendilerine Ocakzâde de denilir. Ocakzâde olan dedelerin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine, evlad-ı rasul olduğuna inanılır ve buna binâen “Seyyid” olarak isimlendirilirler. Bu durumu resmî olarak ispat etmek için dede ailelerinin elinde belirli dergâhlar ve nakibü'l-eşrafların onaylamış oldukları belgeler, soy ağaçlarını gösteren şecereleer bulunur. Dedelerin çoğu gezici olup sorumlu oldukları ve kendilerine bağlı olan yerleri ve burada yaşayan taliplerini belirli zaman aralıklarıyla ziyaret eder ve onları yolun âdâp ve erkânı hakkında bilgilendirir, aralarındaki anlaşmazlıkları çözer ve dinî törenler düzenler (Yaman, 2011, s. 43).

Alevî gruplar kendi içlerindeki yapılanmalarını geleneksel metbu ocak olarak tanımlanan ana ocak ve baş ocaklar etrafında teşkilatlanarak bu ana ocaklara bağlı alt ocaklar oluşturarak ocak sistemini oluşturmuşlar ve günümüze kadar getirmişlerdir (Üçer, 2009, s. 67). Tarih boyunca farklı zamanlarda kurulan bu ocaklar, kurucu ailelerin ve tanınmış erenlerin veya o erenlerin soyundan gelen kişilerin isimleriyle anılmaktadırlar. Sarı Saltuk, Baba Mansur, Hacı Kureyş, Seyyid Ali Sultan, Hıdır Abdal, Dede Garkın Pîr Sultan ve daha birçok sayıda erenlerin soyundan gelen aile ocakları tesis etmişlerdir (Yaman, 2011, s. 55). Alevîlikte ocakzâdelerin toplum nazarındaki meşruiyetlerinin menşei olması sebebiyle en çok önem verilen unsurlardan biri silsiledir. Tasavvufta “el ele, el Hakk'a” olarak ifade edilen bu esas sûfîlerin zincir halkaları şeklindeki şeyhleri kanalıyla Hz. Peygamber'e, ondan da Allah'a ulaşmak için üzerinde titizlikle durdukları ve kabul ettikleri bir esastır. Hz. Ali'nin silsiledeki konumu ve on iki imamdan biri veya birkaçının bulunduğu silsilelere ayrı bir önem verilmiş ve bu silsileler “silsiletü'üz-zeheb” olarak anılmıştır (Üçer, 2009, s. 73). Alevîliği doğru anlamak için ocakları iyi anlamak gerekmektedir (Rençber, 2017, s. 467). Günümüz Türkiye'sinde varlığını devam ettiren ocakların faal olarak dinî fonksiyonlarını yerine getirdiklerini söylemek güçtür. 1960 sonrası sanayi toplumuna geçiş ve kentlere göçün etkisiyle ocaklar ve talipler arasındaki bağ zayıflamıştır. Bugün Alevîler, kentlerde bağlı oldukları ocaklara bağlı veya bağımsız olarak kurdukları Alevî-Bektaşî dernek ve vakıfları aracılığıyla kendi kültürlerini yaşatma gayreti içerisindeyler (Sarıkaya, 1997, s. 96). Dede ocakları, mürşid ocakları ve pîr ocakları olmak üzere ikiye ayrılır. Bir ocak ya mürşid ocağı ya da pîr ocağıdır. Mürşid, irşat eden müritlerine kılavuzluk eden ve onlara doğru yolu göstererek iyiye ve güzele yönlendiren ve sözü yasa hükmünde olan bilge kimsedir. Mürşid, hem taliplerin hem de pîrin

üstünde olan bir makamdır. Kendi sorumluluğunda olan pîr, rehber ve talipleri denetler ve yargılar. Her pîr ocağı bir mürşit ocağına bağlıdır. Her ocağa bağlı olan bir talip topluluğu vardır. Anadolu’da 40-42 ocağın var olduğu kabul edilmektedir. Bu sayıya mürşid ocaklarını da eklersek toplam 48-50 arası bir ocağın var olduğu görülür. Mürşid ocağı olarak yedi ocaktan bahsedilmekle birlikte, üzerinde görüş birliği sağlanan 4 tane mürşid ocağı bulunmaktadır. Bu ocaklar Hacı Bektaş, Dede Garkın, Ağuçen ve Baba Mansur ocağı bir de buna ilave olarak bugünkü İran coğrafyasında yer alan Sultan Sahak ocağını sayabiliriz. Bunların yanında konumları tam olarak netlik kazanmamış iki ocak daha bulunmaktadır (Dedekargınoğlu, 2013, ss. 333-336).

Geleneksel olarak dede olacak kimselerin bazı özellikleri taşıması gerekir. Her Ehl-i beyt soyundan gelen kimse dede olamaz. Dedelerin şu özelliklere sahip olması gerekir:

1. Evlâd-ı Resûl olması, ocakzâde bir aileye mensup olup mürşidlik payesi kazanmış bir erenin soyundan gelen ocakzâde bir aileden gelmiş olmak.
2. Bilgili, eğitilmiş ve mürebbi olmak.
3. Adaletli, ahlâklı olmak örnek bir insanın, mürşid-i kâmil bir insanın taşıması gereken özellikleri taşımak.
4. Temel inanç esaslarına ve Buyruklarda geçen yolun edep ve erkânına ait bilgilere, yolun esaslarına uygun hareket ediyor olmak (Yaman, 2011, s. 56).

Bölgede yer alan köylerde yaşayan Alevîler Baba Mansur ocağına bağlıdır. Baba Mansur ocağının kurucusu Baba Mansur, Anadolu Selçuklular zamanında yaşamış ve Hacı Bektaş Veli gibi Ahmed Yesevî’nin halifesi olarak Anadolu’ya gelmiştir. Baba Mansur ocağı bugünkü Tunceli ilinin Mazgirt ilçesine bağlı Darıkent beldesini merkez edinmiş ve Baba Mansur bu yörede yaşamıştır. Yörede yaşayan Koçgiri aşiretine bağlı olan Kürt kökenli Alevîler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan siyasî olaylar sonrasında zorunlu olarak bu bölgeye göç etmiş ve Baba Mansur ocağı talibi olarak yaşamlarına devam etmektedirler.

Dedeliğin bir okulu yoktur. “Ben dede olacağım” diyen her kimse dede olamaz. Dede olmak için Ehl-i beyt soyundan olmak yani evlad-ı Resûl olmak gerekir. Dedeler atalarından ve dedelerinden aldıkları bilgileri bağlı oldukları ocaklar kanalıyla gelecek nesillere aktarırlar. Alevîlikte dedelik soy ile devam eder. Her dedenin çocuğu dede olacak diye bir kural olmayıp bunlardan talipler kimi seçerse o dede olur. Aynı ocağa

mensup olan herkes dede olabilir. Dede olacak kişinin de bazı özellikleri taşıması gerekir. Her dede mensup olduğu ocağın adıyla anılır (Kişisel iletişim-1, Haziran 2024). Bir kimsenin “ben dedeyim” diyebilmesi için ilk şart, ocakzâde (seyyid) olmasıdır. Dede ocaklarının ellerinde dede olduklarını ispatlayan geleneksel soy ağaçları bulunur. Dede ocakları bu soy ağaçlarını; İmam Musa Kazım, İmam Cafer-i Sadık, İmam Bakır Zeynel Abidin ve Hz. Hüseyin tarikiyle Hz. Ali’ye yani Ehl-i beyt’e dayandırır. Seyyid olduklarını ellerindeki şecerele ile belgelendirirler (Dedekargınoğlu, 2013, s. 338). Geleneksel Alevîlikte kırsal hayatta dedelerin bilgili, eğitilmiş, görgülü, eğitici ve mürebbi olmalarına dikkat edilirdi. Toplumda hem nesep olarak hem de bilgi olarak en fazla kaynağa sahip olan kimseler dedeler idi. Ancak modern iletişim imkânlarının artması ve insanların farklı kanallarla bilgiye rahat bir şekilde ulaşmaları dedeler-talipler arasındaki ilişkiyi ve saygınlığı zedelemiştir. Dedeler Alevî toplumu için rol model olan insanlardır. Bugün dedelerin geleneksel işlevlerinden uzak kalmaları dedelerin saygınlığını ve otoriterliğini zayıflatmıştır (Yaman, 2012, s. 25). Günümüzde artık ocakzâde dedelerin geleneksel yapıdaki görevlerinden biri olan “sosyal ve dînî bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma” işlevinin eskiye nazaran iyice zayıfladığı müşahade edilmektedir. Kentleşmenin dedelik kurumu üzerindeki menfî etkilerinden biri de; kentleşmeyle dedeliğin “ocak dedeliği”den, “kurum dedeliği”ne dönüşmesidir. Geleneksel Alevîliğin odak noktası ve otoritesi dede iken; modernleşme ve kentleşmeyle birlikte dernek, vakıf ve cem evleri otoritenin merkezi haline dönüşmüştür. Dedelerin talipler üzerindeki otoritesi zayıflamış, dedeler ve talipler vakıfların, cem evi ve derneklerin otoritesini kabullenmek zorunda kalmışlardır (Yaman, 2012, s. 29).

Dedelik kurumu 1950 yılından sonra kentleşmenin hızlanmasıyla beraber işlevini ve niteliğini kaybederek adeta erozyona uğramıştır. Dede ile talip arasındaki bağın giderek zayıfladığı görülmüştür. Dede; davranışı, yaşantısı ve tarzı ile bir örnek şahsiyet iken dede-talip arasındaki uzaklaşma dedenin örnek olma özelliğini kaybetmesine sebep olmuştur. Kapalı bir toplum yapısına sahip olan Alevî toplumunun genel olarak köylerde yaşadığı zamanlarda, kasabada bir bakkal dükkânı bile açamayan Alevîler, şehirleşmeyle birlikte ticaret hayatına atılarak fabrikalar, büyük holdingler ve şirketler kurdular. Alevîler 1961 anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamından faydalanarak kendilerini ifade etmeye ve bu alanda kurumsallaşmaya başladılar. Şehirleşmenin getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik değişme ve gelişmeler geleneksel kültürden, yolun

inanç ve erkânından uzaklaşmayı da beraberinde getirdi (Dedekargınoğlu, 2013, s. 339). Dedeler/Pîrler Alevî toplumunda sosyal hiyerarşik yapının en üst noktasında yer alırlar. Dinî, sosyal ve kültürel sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirme hususunda topluma kılavuzluk ederler.

Yörede yer alan yerleşim yerlerinde, yaşayan dede bulunmayıp yılın belirli zamanlarında Kayseri merkezden cemleri yönetmek için dede gelmektedir. Kayseri cem evindeki cemleri yönetmek için ise Belçika, Hollanda gibi yurtdışında yaşayan dedeler de davet edilmektedir. Günümüzdeki kentleşme ve modernleşme ile birlikte dedelik kurumu da eski işlevselliğini ve otoritesini de kaybetme eğilimindedir. Dedeler, kent hayatının ekonomik ve sosyal gelişmelerine ayak uydurmakta zorlanmakta ve talipler üzerindeki otoritesini kaybetmektedir. Dedeler, gelişen ve yenilenen bilgi çağına ayak uyduramamış ve kendini yenileyememiş ve zayıf kalmıştır. Bu, toplumda dedelerin saygınlığını ve otoritesini menfi yönde etkilemiştir. Dede, Alevî kültürünü gelecek nesillere aktaran ve aşıl原因 kimsedir. Günümüzde geleneğe hâkim olan yeterli sayıda dede bulunmamaktadır. Bu da mevcut Alevî toplumunu olumsuz yönde etkilemekte, dede ve talip arasındaki mesafe günden güne açılmaktadır. Dedeler, önceleri kıyafetleri ve görünüşleri, sakal ve bıyıkları ile farklı insanlar iken günümüzde bunun değişikliğe uğradığı, bu konudaki genel geçer kuralların değiştiği görülmektedir. Araştırma bölgemizdeki dedeler, artık geçmişte olduğu gibi anlaşmazlıklarda hakemlik görevini üstlenmemektedirler. Bölgede yaşayan insanlar aralarındaki anlaşmazlıkları çözmesi için dedelere gelmek yerine artık sorunlarına ve anlaşmazlıklarına mahkemelerde çözüm aramaktadırlar. Oysa geçmişte Sünnî köylerde yaşayanlar bile şehir merkezinin uzakta olması ve mahkemenin uzun sürmesi sebebiyle sorunlarını Alevî köylerinde yaşayan dedelere getirir ve çözüme kavuştururlardı (Kişisel iletişim-19. Temmuz 2024).

Dedelerin halk tarafından saygı görmesi, onların evlâd-ı Resûl olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte nübüvvet sona ermiş yerini velâyet ve imamete bırakmıştır. İşte Hz. Ali bu imâmet ve nübüvvet görevinin sahibidir. Dedeler Hz. Ali'nin makamını temsil ederler. Bu sebeple onların da bu görevi yürütebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Bu makama talip olan kimsenin helal ve harama dikkat etmesi ve bu posta layık güzel ahlâk sahibi biri olması gerekir. İlim sahibi olması, dört kapı kırk makamı bilmesi, halka karşı alçakgönüllü ve cömert olması gerekir. Dedelik, Allah vergisidir. Soya bağlıdır. Her isteyen dede olamaz.

Dedeliğin bir okulu yoktur. Ocakzâde olan ve dede çocuklarından istekli olan, yetenekli olan, talipler tarafından sevilen kimse dede olarak seçilir. Bu makama kim layık ise o posta talipler tarafından seçilen kimse oturur (Kişisel iletişim-7, Temmuz 2024).

3.2. Alevî Hukukunda Düşkünlük

Alevî-Bektaşî geleneğine ters düşen işler yapan kimselere “düşkün” denilir. Düşkün ilan edilen kimseler için öncelikli olarak bir mahkeme kurulur, dede ve müşid önderliğinde açılan “düşkün meydanı”nda suçlanan kimse yargılanır ve suçun niteliğine göre cezalandırılır (H. Coşkun, 2001, s. 16). Düşkünlük kurumu Alevî toplumunun ahlâkının korunmasında etkili olan en güçlü mekanizmadır. Düşkünlük, Alevî toplumunda bireye verilecek en büyük cezadır. Alevî geleneğinde düşkünlük, kişi veya kişilerin toplum önünde “yolu ve yolun ilkelerini” göz ardı ederek kişisel arzu ve isteklerinin peşinde koşması, Alevîlik örf ve âdetlerinin ve ahlâk anlayışının meşru saymayıp yasakladığı şeylerin yapılması durumunda uygulanan yaptırım ve suçluluk halidir. Alevîlik inancında, adam öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, birbirine dargın olmak, ölçü ve tartıda hile yapmak, yalan söylemek, ailesini sebepsiz yere boşamak, sürekli içki içmek ve kumar oynamak, sırrı ifşa etmek, Kızılbaş olmayanlarla evlilik yapmak, dört yılda bir baş okutmamak, pîr ve ocak hakkını ödememek (Fığlalı, 2006, ss. 305-306) vb. kötü işleri yapanlar yol düşkünlüğü kabul edilirler. Düşkün ilan edilen kişiye verilen cezayı o bölgenin ileri gelen dedeleri ve müşidleri verir. Bu cezalar geçici olabileceği gibi sürekli de olabilir. Cinayet, ırza geçme, Hz. Ali ve Ehl-i beyt’e dil uzatmak suçlarına verilen cezalar sürekli ve bu suçları işleyen kimsenin düşkünlüğü hiçbir zaman kalkmaz, hayat boyunca toplum tarafından dışlanır. Düşkün kabul edilen kişiye selam verilmez, evine gidilmez, cemlere alınmaz, lokma ikram edilmez, lokmaları yenmez, vefâtı durumunda yapılacak uygulamalar dışında kişi tamamen toplumdan tecrit edilir. Düşkün olan bir kimsenin cezası da ancak dede ve toplum huzurunda yapılacak yargılama ile kaldırılabilir. Düşkünlük cezasını kaldırmak amacıyla yapılan törenlere “Mürüvvet Meydanı” denir. Yapılan bu uygulamalar kişiyi toplumdan uzaklaştırmak ve onu tecrit amacıyla değil kişiyi kötülüklerden arındırarak tekrar temiz bir insan olarak topluma kazandırmak amacıyla yapılmaktadır (Aydın, 2022, ss. 39-40).

Düşkünlük, tarih boyunca Anadolu Alevîleri arasında en etkili otokontrol mekanizmasıdır. Burada amaç bireyi cezalandırmaktan ziyade onu tekrar topluma kazandırma ve tertemiz bir birey olarak hayata devam etmesini sağlamaktır. İkrar âyini-

cemi esnasında talip dede ve toplumun huzurunda diz çökerek yolun edep ve erkânına uyacağına ve eline-diline-beline sahip olacağına dair söz verir. Burada uyacağına söz verdiği kurallar her Alevî'nin asgari uyması gereken ahlâkî kurallardır. Alevî veya Bektaşî, hiçbir kimsenin zorlaması olmaksızın hayatı boyunca bu kurallara uymak zorundadır. Ancak sözünde durmaz, yolu terk ederse cemaat tarafından “düşkün” ilan edilir ve işlediği suçun özelliğine göre cezaya çarptırılır. Bu cezalar; suçlu kişiye tevbih (Fıglalı, 2006, s. 304) (azarlama), ihtar (uyarı ve dikkatini çekme), belirli bir süre törenlere alınmama, sürgün gibi manevî cezalar olabileceği gibi dayak, para cezası ve daha ağır cezalar bile verilebilir.

Düşkün ilan edilen kimse toplum tarafından dışlanır. Düşkün olan kimseye ailesi dahi sahip çıkmaz. Düşkün ilan edilen kimsenin musâhibi de en az düşkün ilan edilen kimse kadar sıkıntıya düşer ve üzülr. Çünkü musâhiplik her yerde ve her zaman beraber olmayı hatta beraber ölmeyi gerektirir. Yolun erkânına uymayan kimse düşkün ilan edilir ve suçunun büyüklüğüne göre cezalandırılır. Düşkün olan kimseye verilen cezalara “sitem” denilir. Düşkün ilan edilen kimse ile konuşulmaz, ona selam verilmez, onunla alış veriş yapılmaz. Cemlere kabul edilmez, yemeği yenilmez, evine gidilmez, malı ve davarı sürüye katılmaz hatta düşkün ilan edilen kimsenin bir yakını öldüğü zaman sadece taziye amaçlı gidilir ve taziyeden sonra Düşkün olan kişiye aynı sert tavırlar devam eder. Düşkünlük katlanılması zor bir durum olup kişiyi ve yakınlarını zor durumda bırakır. Bundan hem toplum hem de o birey etkilenir (Kişisel iletişim-4, Mart 2024).

Günümüzde yaşanan sosyal değişim ve hareketlik Alevîliğin temel kurumlarının işlevini yitirmesine sebep olmuştur. Hz. Ali ve Ehl-i beyt soyuna dayanan imamların evlatları olarak mutlak bir otoriteye sahip olan dedeler gelenek tarafından kendilerine verilen gücü modern şehir hayatına geçişle kaybetmiştir. Dedenin varlığı ve otoritesi anlamsız hale gelmiştir. Modern şehir hayatıyla birlikte grupların birbirini denetleyerek kontrol altında tutmasını sağlayan ve grupların kendi içinde otokontrol mekanizması görevini yapan “düşkünlük kurumu” da işlevini yitirmiştir. Her yıl dedenin huzurunda görgü ceminden geçme ve dâra durma gibi uygulamalar işlevini ve geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü büyük şehirlerde insanlar birbirlerini tanımamakta, ekonomik ve sosyal şartların zorluğu sebebiyle bir araya gelememekte, birbirine ve geleneğe yabancılaşmaktadır (Sarıkaya, 2017, s. 18). Dedeler ve talipler kentleşme ile birlikte birbirinden uzaklaşmış

ve aradaki bağı zayıflatarak kopma noktasına getirmişlerdir. Nesillerin değişmesiyle birlikte düşkünlük başta olmak üzere Alevîlikle ilgili kurumlardan uzaklaşmış ve düşkünlük kurumunun yerini devletin resmî mahkemeleri almaya başlamıştır (Yaman, 2012, s. 22).

Değişen şartlar ve kentleşme Alevî toplumunda işlevsiz hale gelen düşkünlük kurumunu artık uygulanamamaktadır. Bu konu ile ilgili geçmişte yaşanan uygulamalardan bahsedilmekte ancak günümüze dair bilgi verilememektedir. Yörede yapılan görüşmelerde “Düşkünlük günümüzde hâlâ uygulanmakta mıdır?” sorusuna şu şekilde cevap verildi: “Şimdi kimsenin kimseden haberi yoktur. Düşkünlük kalmadı. Size kendimden örnek vereyim. Ben bir eşimden boşandım o sırada da Kayseri Cemevinde görevliydim. Dede geldi beni yanına çağırdı. “Sen ceme katılamazsın karından boşandın düşkünsün” dedi. Bende elini öpüp “eyvallah, yol her şeyden uludur” diyerek çıktım. O sıra ben 7 yıl İngiltere’ye gittim bu sırada da hiç ceme katılmadım. Hacı Bektaşî Veli Derneği vardı Kayseri’de, sene 2007 sonbahar gibi. O zaman annem babam hayattaydı, Annem, babam, ablam yürüyerek çarşıya gittik lokmalarımızı alıp ceme gittik. Enişteme “ben dâr’a duracağım dedeye söyle” dedim. O da “beni zora sokma” dedi ama bende “görevini yap söyle sen” diyerek ısrarcı oldum. Dede beni çağırdı ardından, bende dara durdum. Biz dara durduğumuzda elimizi gönlümüze koyarız, sağ ayak parmağımızı da sol ayağımızın üstüne koyarak teslim oluruz. Maruzatımı bildirdim. Bağışlanma istedim, bir yanım eksik dedim. Oradaki Veli Dede “sen üstüne nikah kıymışsın” deyince, “hayır ben hala bekarım” dedim. Dede cemdekilere, “Canlar Mehmet dârda ve huzurda bizden rızalık ister af ister ne dersiniz” dedi. Cemaatte “Pîr cömerttir affeder” dedi. Üç sefer sordu cevabını aldı. Dede de düşkünlüğümü kaldırdı ve kurban cezam olduğunu söyledi. Öyle bağışlandım (Kişisel iletişim-4, Nisan 2024).

Yörede yaşayan Veli Dede düşkünlükle ilgili yönelttiğimiz soruya şu şekilde cevap verdi: “Alevilikte devamlı hırsızlık yapan, ailesini boşayan, kasten adam öldüren, zina yapan, başkasını çekiştiren kişiler olabilir. Bu kişilere “düşkün” denir. 1975’lere kadar muntazam şekilde bu işleniyordu, çünkü köy halkı birbirini tanıyordu, dede sıklıkla köy halkını topluyordu. Dede bir nevi yargıçtı, savcıydı. Ama dede tek başına da karar vermiyordu. Cemaatin aldığı ortak kararlar ceza veriliyordu. Önce cem içinde küs olan dargın olan var mı onları tespit eder barıştırırız yoksa onları cemden dışarı çıkartırız. Eskiye nispeten bu fazla uygulanmıyor. Ya yaptığını utancından gizli tutuyor

söylemiyor ya da insanlar birbirini tanımadığından dede de sürekli onlarla ilgilenemediğinden herkes hakkına razı olur, günahını eline alır, günahıyla gelir günahıyla gider. Yaptığı suçu itiraf etmeyene dede “günahınla geldin günahınla gidersin yaptığın iş boşuna” der. Yalnız şu vardır: Görgü cemi ve musâhiplik cemine o suç işleyenler kesinlikle giremezler. Dört kapıyı, kırk makamı, üç sünneti, yedi farzı, on iki erkânı yerine getiren kişiler katılabilir. Şimdi bizim yaptığımız cemler eğitici-öğretici-birlik cemlerdir. Yani o yola hazırlayıcı cemlerdir (Kişisel iletişim-7, Haziran 2024).

3.3. Musâhiplik

Musâhiplik, bazı Alevî gruplar arasında var olan ve iki ailenin dede ve toplum huzurunda kardeşliğini ilan eden ve tarikat yaşantısı ve kalıpları içerisinde şekillendirilen sosyal bir kurumdur. Musâhiplik Alevî gelenekte iki reşit Müslüman erkeğin veya daha önce ikrâr vermiş ve aralarında kan bağı bulunmayan iki ailenin dede ve toplum huzurunda Hakk’a yürüyünceye kadar birbirleriyle kardeş kalacaklarına, birbirlerine destek olacaklarına dair söz vermeleri ve törenle manevî kardeşliklerini ilan etmeleridir. Buna “can kardeşliği, “ahret kardeşliği ve yol kardeşliği” gibi isimler de verilmektedir (Üçer, 2015, ss. 46-47). Alevî inancında bu “malı mala, canı cana katmaktır” şeklinde de ifade edilir (Dedekargınoğlu, 2013, s. 343). Musâhiplik aralarında kan bağı bulunmayan iki kişi veya iki ailenin arasında gerçekleşen ve kıyamete kadar sürecek o bir kardeşlik bağıyla birbirine bağlanmasıdır. Musâhiplik Alevîlerde iki aile arasında yapılırken; Bektâşîlerde iki kişi arasında yapılmaktadır. Musâhiplik bağı, kardeşlik, dostluk, can yoldaşlığı, ortaklık ve her türlü karşılıklı fedakârlık ve sorumluluğu gerektiren kardeşlik bağından daha kuvvetli bir bağıdır. Bir insan topluma karşı kendi davranışlarından sorumlu olduğu gibi aynı şekilde musâhibi olduğu kişinin davranışlarından dolayı sorumludur. Bir suç işleyen, yanlış bir davranışta bulunan kimse toplum tarafından yanlış davranışı sebebiyle ayıplanıp kınandığı zaman aynı şekilde o kişinin musâhibi de kınanır ve ayıplanır (Üçer, 2015, s. 49). Dede ve toplum huzurunda musâhiplik cemine giren ve tören sonrasında musâhip ilan edilen iki aile hayat boyunca birbirinden sorumlu olur. Namus, mal ve mülk hariç hemen hemen her şeye ortak olurlar. Musâhip iki ailenin çocukları yedi kuşak boyunca birbiriyle evlenemez. Musâhip olanlar işledikleri günah ve kabahatlerin hesabını birlikte verirler. Biri hata yaparsa diğerrinin onu uyarması gerekir. Hata ve kusurlarından dolayı biri düşkün ilan edilirse diğeri de düşkün olur. Bu sebeple sürekli birbirlerini kontrol altında

tutmaya çalışırlar (Yıldız, 2005, s. 127). İki erkek ve eşleri arasında gerçekleşen din kardeşliği olan musâhiplik Alevîlerde zorunlu olmasına rağmen Bektaşîlerde zorunlu olmayan bir âdettir (Melikoff, 2022, s. 107).

Belli bir yaşa gelen her Alevî, bir musâhip edinmek zorundadır. Bunun için en uygun yaş 18-20 yaş aralığıdır. Bu yaşa gelmiş olan gencin fiziksel ve zihinsel olgunluğa erişmiş ve sorumluluk alacak yaşa gelmiş olduğu kabul edilmektedir. Ancak yaş konusunda bir sınırlama bulunmamaktadır. Birbiriyle musâhip olacak kimselerin öncelikli olarak bu işe gönüllü olmaları gerekir (Dönmez vd., 2019, s. 257). Musâhip olmak isteyenler anne ve babalarının rızasını alarak musâhiplik kavline girmek için bağlı olduğu ocakzâde dedenin huzuruna çıkmak zorundadır (Dedekargınoğlu, 2013, s. 343). Musâhiplik kurumunun kökeni olarak birçok farklı görüş ortaya atılmaktadır. Bunlar içerisinde en dikkat çeken Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sonrasında ensâr ve muhaciri birbirine kardeş yapması olayıdır. Bu uygulama ile Hz. Peygamber muhacirlerin Medine'ye uyum sağlamalarını sosyal ve ekonomik olarak ensâr ve muhacir arasında birlik, beraberlik ve dayanışmayı sağlamayı hedeflemiştir. Hatta bu esnada Hz. Peygamber bizzat Hz. Ali ile musâhip olmuştur. Bu kurum Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin musâhip olmasına dayanmaktadır. Kur'an'da Enfâl suresi 72. ve 73. âyetlerde işaret edilmektedir (Üçer, 2015, s. 56). Ayrıca musâhiplik Hz. Peygamber'in Veda Haccı dönüşü esnasında Gadîr-i Hum denilen yerde orada bulunan ashâba Hz. Ali ile ilgili söylemiş olduğu sözlerin kaynaklara geçtiği ve tarihte Gadîr-i Hum denilen hadiseye dayanmaktadır (Yıldız, 2005, s. 129).

Türk toplumunda kardeş çocukları evlenebilir iken birbirinin musâhibi olan ailenin çocuklarının evlenememesi, musâhip kardeşliğinin ne derece köklü ve önemli olduğunu göstermektedir. Musâhip olan kadına “bacı” erkeğe ise “kardeş” denilmektedir (H. Coşkun, 2001, s. 15). Musâhipler birbirinin kız kardeşi ile evlenemezler. Daha önce böyle bir evlilik yaşanmış ise musâhip olamazlar (Dedekargınoğlu, 2013, s. 344). Geleneksel Alevîlikte, hayatta olan insanın mutlaka bir musâhibi olması gerektiği inancı hâkimdir. Musâhipliğin kişinin hayatında ancak bir kez gerçekleşebileceği, ölüm ve düşkünlük gibi durumlarda musâhipliğin bozulması durumunda tekrar yenilenemeyeceği görüşü kaynaklarda geçmektedir. Ancak gelenekte musâhiplik kurumunun önemi ve işlevi dikkate alındığında, kişinin hayatı boyunca musâhipsiz kalmaması ve taraflardan birinin yolun erkânına uymaması ve yanlış sebebiyle düşkün

ilan edilmesi sonucunda iki taraf arasında yapılan musâhiplik akdinin iptal edilmesine ve yeni bir musâhiplik anlaşmasının yapılmasına fırsat tanınmıştır (Üçer, 2015, s. 234). Birbiriyle musâhip olacak olan kimselerin bazı şartları taşıması gerekir. Bu şartlar geleneğin yazılı kaynaklarından olan Buyruklara dayandırılmaktadır. Musâhiplik için temel ilke denklik ilkesidir. Yani musâhip olacak kişiler yaşça, malca, soyca, işgal ettiği statü itibarıyla, ahlâk ve huy itibarıyla birbirine denk olmalıdır. Sözelimi zengin ile fakir, dede ile talip, yaşlı ile genç, evli ile bekâr musâhip olamaz. Musâhip olacak kimseler aynı yerleşim yerinde ikamet ediyor olmalı, birbiriyle aralarında kan bağı bulunmamalıdır. İki aile arasında dargınlık, küskünlük olmamalı ekonomik ve sosyal düzey olarak birbirine yakın olmalıdır (Yıldız, 2005, s. 128).

Geçmişte birlik, beraberlik ve dayanışmanın kurumu olarak önemli katkıları olan musâhiplik kurumunun günümüzde ideal anlamda yaşandığı söylenemez. Yörede yapılan görüşmelerde ifade edildiği üzere musâhiplik geleneği şehirlerde, köy ve kasabalarda hatta ocak merkezlerinde bile artık uygulanamamaktadır. Günümüzde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler sebebiyle musâhiplik kurumu etkisini yitirmiş ve terk edilmeye başlamıştır. Göç etmeden musâhip olmuş canların çoğu kentlere göç edince musâhibini unutmuş ve musâhiplik hukukunun gereklerini yerine getirmemiştir. Kentlerde doğan ve yetişen yeni neslin ise bu kurumla ilgili neredeyse hiçbir bilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca gençler arasındaki inanç ve itikat konularına karşı kayıtsızlık ve inanç zayıflığı musahiplik kurumunu da olumsuz olarak etkilemektedir. Şehirleşme, modernleşme ve sanayileşme musâhiplik kurumunu da işlevsiz hale getirmiştir.

3.4. Alevîlerin Devletten ve Toplumdan Beklentileri

Günümüzde Alevîlerin devletten bazı talepleri vardır. Gerek Alevî gruplar ve kurumlar arasındaki görüş ayrılıkları gerekse devletin yetkili kurumlarının yaklaşımları, çözüm noktasında Alevîlerin tamamı tarafından kabul görececek düzenlemelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Alevîliği temsil eden gruplar arasındaki görüş ayrılıkları birbirinden çok farklı olduğu için talepler de farklılık göstermektedir. Buna bağlı olarak bir grubun talebini yerine getirmek diğer grubun dışlanması ve görüşünün reddedilmesi anlamına gelmektedir (Yeler, 2014, s. 179).

Alevîlerin problem olarak gördükleri ve devletten çözümünü bekledikleri konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Cemevlerinin devlet tarafından ibadethane olarak kabul görmemesi ve yasal bir statüye kavuşturulmaması. Alevî inanç ve kanaat önderlerinin devlet tarafından desteklenmemesi ve cemevlerine kadro tahsis edilmemesi.

b- Laiklik ilkesinin tam olarak uygulanmaması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laiklik ilkesine göre yapılandırılmaması. Alevîler tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumu ve işlevi noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konudaki talepleri üç madde halinde ele alabiliriz. Buna göre; Alevî dernek ve vakıfların bir kısmı laik bir devlet yapısında böyle bir kurumun olmasının yanlış olduğunu ve Diyanet'in tamamen kaldırılması gerektiğini savunurken diğer bir grup ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîleri de içine alacak yeni düzenlemeler yaparak mevcut statüsünü korumasını ve Alevîlere de temsil yetkisinin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Herhangi bir vakıf ve derneğe bağlı olmayan ve az sayıda Alevî vatandaş ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut düzeninin ve kurumsal statüsünün korunması gerektiğini savunmaktadır.

Diyanet ise bu yaklaşımlara karşı Alevîleri İslâm Medeniyeti'nin bir zenginliği olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda çözüm önerileri sunmuştur. Alevîliğin farklı bir din olmadığını, İslâm dışı bir Alevîlik anlayışının tarihsel ve bilimsel gerçeklere ve geleneksel Alevîlik anlayışına ters olduğunu ifade ederek, Alevîliğin “tasavvufî bir oluşum” olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yeler, 2014, ss. 179-182).

c- Okul ders kitaplarına Alevîlik-Bektaşîlik konularına yeterince yer verilmemesi ve bu derslerin Alevî olmayan kimseler tarafından verilmesi.

d- Devletin Alevîlikle ilgili yayınlara ve programlara iletişim kanallarında yer vermemesi (Rençber, 2010, s. 396).

Bu taleplere baktığımız zaman konunun tarihi boyutunun göz ardı edilerek taleplerin tamamının Alevî-Bektaşî kimliği ile irtibatlandırıldığını görüyoruz. Cem evleri, tanınmanın sembolü olarak kabul edilmekte ve konu kimlik meselesine indirgenmektedir (Onat, 2009, s. 40).

Alevî toplumunun devletten ve toplumdan beklentilerine göz attığımızda bu sorunları çözmek için önümüzdeki en büyük engelin 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması hakkındaki kanunun olduğunu görmekteyiz. Bu yasa artık günümüzde hiçbir fayda temin etmemekte ve özellikle Alevîlik-Bektaşîlik açısından ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir. Bazı çevreler tarafından konunun AİHM'ye taşınarak Alevîliği farklı bir

din, Alevîleri de azınlık olarak gösterme gayreti meseleyi iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir (Hakyemez, 2014, s. 173). Alevîlik ve Sünnîliği birbirine rakip iki yapılanma olarak görürsek sorunlara çözüm bulamayız. Çözüm için Alevîlik ve Sünnîliğin birbirinin alternatifi olmayıp bütünün parçaları olduğunu vurgulamak ve ortak olan paydalarda birleşmek önem arz etmektedir. Bu iki oluşumu bir din olarak değil tasavvufî bir oluşum olarak ele almalı ve buna göre çözüm önerileri sunmalıyız (Tosun, 2009, s. 148). Öncelikli olarak Bektaşîlik, Kızılbaşlık ve Alevîliğin tarihi arka planını iyice araştırmalı ve anlamalıyız. Konunun geçmişi iyice anlaşılmadan ve keşfedilmeden kalıcı çözümler üretilemez (Onat, 2009, s. 41).

Bektaşîlik-Alevîlikle ilgili gündeme getirilen sorunlar Türkiye'nin kökleri derinlere varan, dinî boyutu ağırlıklı olan konulardır. Konuyu, tarihi arka planı dikkate almadan, sosyolojik bir takım verilere bakarak çözüme kavuşturmak mümkün değildir. Alevîliği bir kimlik tartışmasına indirgeyerek Türk tarihinden ve İslâmiyet'ten bağımsız bir Alevîlik- Bektaşîlikten söz etmek mümkün değildir. Ayrıca bu konudaki ilk çalışmaların Batılılar tarafından yapılması da konuyu daha ilginç hale getirmekte ve kafalarda yeni soru işaretlerinin belirmesine yol açmaktadır. Sorunları çözmek için bilimsel bilgiden yola çıkmalı, bilgi ile konuşmalı ve düşünmeliyiz. Hacı Bektaş Veli'nin dediği gibi, “bilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır (Onat, 2009, s. 46).

SONUÇ

Alevîlik ve Bektaşîlik tarihî bir vâkıa olarak kökeni Türklerin İslâm dinini ilk olarak kabul ettiği yıllara uzanan coğrafi, ekonomik, kültürel, tarihî ve siyasî şartların tetrîcî olarak meydana getirdiği İslâmî bir inanç ve kültürel olgudur. Alevîlik tarih boyunca farklı şekillerde algılanmış ve farklı anlamlar yüklenerek tanımlanmıştır. Bu tanımlar içerisinde Alevîlik, Bektaşîlik, Kızılbaş, Tahtacı, Râfîzî, Çepniler, Sıraçlar vb. tanımlamalar yer alsa da bu tanımların tamamı Alevîlik çatısı altında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra gelişen ve Müslümanlar arasında ihtilafların yaşandığı olayların sonuçlarının dinî, ekonomik ve kültürel olmaktan ziyade siyasî sebeplere dayandığı görülmüştür. Ancak tarafların görüşlerine meşru bir zemin hazırlamak ve taraftar bulmak adına olayları dinî bir zemine göre yorumladıkları görülmektedir.

Alevî toplumu inanç, ibadet ve ritüellerini dedelerden ve aile büyüklerinden öğrenen genelde kırsal bölgelerde yaşayan kapalı bir toplum iken özellikle XX. asrın ikinci yarısından sonra büyük değişikliklere uğramıştır. Özellikle Alevîlik ve ibadet denilince akla gelen "dedelik kurumu" "ocak sistemi" ve "cem töreni" bu değişimden en fazla etkilenen kurumlardır. Dedelik kurumu ve ocak sistemi yaşadığımız son yarım asırda büyük bir erozyona uğramış ve günümüzde yaşayan talip toplulukları ile dedeler arasındaki bağ iyice zayıflamıştır. Talipler, yolun gereği olan inanç, ibadet ve erkâna dair dede, cem, musâhip, düşkünlük, ocak, görgü gibi kavramları bilemez ve anlayamaz hale gelmişlerdir. Kırsaldan kentlere göç eden Alevîler yukarıda saydığımız inanç değerlerinden uzaklaşarak bir takım ideolojik yaklaşımların tesiri altına girmişlerdir. İnanç ve ideolojiyi birbirine karıştırmaya başlamışlardır.

Alevî toplumun kırsal alanlardan kentlere taşınmasıyla sözlü iletişim kanalları kesilerek; dede-talip, talip-ocak arasındaki bağ kopmuştur. Alevîlikteki kurumlar başta musâhiplik olmak üzere işlevini kaybetmiştir. Geleneksel Alevîlik inancı ocak-dede-talip arasında oluşan bağa dayanırken kentleşme ile beraber Alevîlik cem evleri, vakıf ve dernekler

etrafında şekillenmeye başlamıştır. Ocaklar yerini cem evlerine, ocak dedeleri de yerlerini cemevi dedelerine bırakmıştır. Alevîliğin bu yeni aktörleri geleneksel Alevîlikle ilgili bilgi ve görgüden yoksun olduğu için Alevîliği kendilerine göre yorumlama ve modernleştirme yoluna gittiler. Modernleşme ile Alevîliğin kurumları işlevini yitirdi veya değişime uğradı. Günümüzde gelişen şartlar altında Alevîliğin eskiden olduğu şekliyle aynen uygulanmasının imkânsız olduğu görülmektedir.

Dedelik, musâhiplik ve düşkünlük gibi kurumlar Alevîliğin temel kurumlarıdır. Dedelik kurumunun Alevî toplumu üzerindeki etkisi büyüktür. Ancak günümüzde yaşanan şehirleşme ile birlikte dedelerin ihtiyaca cevap verememesi ve kendini yenileyememesi bu kurumun işlevini ve otoriterliğini ortadan kaldırmıştır. Dedelik kurumu ile birlikte musâhiplik ve düşkünlük kurumları da toplum üzerindeki işlevselliğini kaybetmiştir. Dedelik kurumu Safevîler zamanında Şah İsmâil tarafından yapılan düzenlemelerle bugünkü şeklini almış ve ocakzâde dedelerin soyları silsile yolu ile Ehl-i beyt'e bağlanmıştır. Bu sayede birer Türkmen Babası olan dedelerin soyu “seyyid” olarak Hz. Peygamber'e kadar dayandırılmıştır.

Son yıllarda Alevîlik, yükselen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkan düşünce ve inanç özgürlüğü ortamı Alevî toplumunu da derinden etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Alevîler, kimliklerini artık gizlememekte, fikir ve düşüncelerini açık bir şekilde farklı platformlarda dile getirebilmekte, inanç ve ibadetlerini rahatça yerine getirebilmektedirler. Alevîler, inanç ve ibadetlerini Alevî topluma aktarabilmek için radyo, televizyon, sosyal medya vb. iletişim araçlarını rahat bir şekilde kullanabilmektedirler. Başta büyük kentler olmak üzere yaşadıkları her yerde özel gün ve gecelerde cem ibadetlerini rahatça yapabilmekte ve bu etkinliklerde kendi kültür ve inanç öğeleri olan deyiş, nefes ve şiirlerini rahatça dile getirebilmekte ve semah vb. gösterilerini icra edebilmektedirler. Ancak bütün bu gelişmelere ve rahatlamaya rağmen; Alevîlerin kimlik sorunu, cem evlerinin statüsü ve Alevîlerin devlette temsili gibi çözüme kavuşturulmayı bekleyen konular da bulunmaktadır.

Develi yöresi Alevîleri, bu bölgeye XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugünkü Tunceli'yi de içine alan Dersim bölgesinde yaşanan siyasî olayların akabinde yaşanan zorunlu göçler neticesi gelmiştir. Bölgede Develi merkez başta olmak üzere dört yerleşim yerinde Alevî nüfus yaşamaktadır. Bu yerleşim yerleri Develi Merkez, Alaylı, Çadırıyeri, Derebaşı ve Karapınar köyleridir. Bu köyler Develi'nin doğusunda Adana il

sınırına yakın olup yüksek tepeler üzerine kurulmuşlardır. Bu köyler tarım, hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Ancak son yıllarda tarım alanlarının daralması ve bölgedeki okulların kapatılmasıyla birlikte bölgede yaşayan Alevî nüfus Kayseri, Mersin, Adana başta olmak üzere büyük şehirlere göç etmiştir.

Yörede yaşayan Alevîlerin Hak-Muhammed-Ali başta olmak üzere iman edilmesi gereken inanç esaslarına samimi olarak inanmakla birlikte bu inanç esaslarına farklı yorumlar getirdikleri görülmüştür. Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam anlayışı inançlarının merkezini oluşturmaktadır. Hz. Muhammed, Allah'ın peygamberi ve nübüvvet makamının sahibi, Hz. Ali ise Hz. Muhammed'in damadı, amcaoğlu ve velâyet ve hilafet makamının sahibidir. Hz. Ali'nin ilahlaştırılmasına kesinlikle karşıdırlar. Araştırma alanımızdaki Alevî gruplarla şehir merkezinde yaşayan gruplar arasında derin farklılıklar vardır. Kırsal kesimlerde İslâm'ın inanç esaslarının ağırlığı hissedilirken şehirlerde inanç konularından ziyade kimlik sorunlarının ön plana çıkarıldığı ve ateist ve materyalist bir Alevîlik inancının, Hz. Ali'yi dışarıda bırakan "Ali'siz Alevîlik" fikrinin ön plana çıkarılmaktadır. Eski nesil dediğimiz, genellikle altmış yaş üstü insanların inanç konularında gösterdiği hassasiyetin yeni nesil tarafından benimsenmediği görülmektedir. Yöre Alevîleri Hz. Ali'nin hilafete seçilmemesi ve sonrasında yaşanan olaylar, özellikle Kerbelâ Hadisesi sebebiyle büyük bir öfke ve üzüntü duymakta ve bunu Sünnî inanca sahip olan kesimlere yansıtmaktadırlar. Onlar tarihten beri kendilerinin dışlandıklarını ve zulme uğratıldıklarını iddia etmektedirler.

Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere bütün ilahi kitaplara inanılmakta, ancak Kur'an'ın toplanırken tahriflerin yapıldığına ve bazı ayetlerin eklenip bazılarının çıkarıldığına inananlar bulunmakla birlikte hayatın her alanında, cemlerde ve dinî merasimlerde Kur'an okunmakta ve Kur'an'a saygı gösterilmektedir. Kur'an genelde Türkçe olarak okunmakta, bazen de aslına uygun Arapça olarak okunmaktadır. Dört büyük melek ve diğer melekleri kabul edilmekte ve özellikle Cebrail (as.) ile ilgili rivayetlere yazılı ve sözlü kaynaklarda yer verilmektedir.

Yörede yaşayan Alevîler kendilerini Müslüman-Alevî olarak tanımlamakta ve Alevîliği İslâm'ın bir parçası olarak görmektedir. Kendileri hakkında ortaya atılan asılsız iddialardan rahatsızlık duymakta ve üzülmemektedirler. Kendileri hakkındaki şeriat bilmez; abdest-gusül almaz; ahlâk namus yoksunu insanlar olarak, İslâm'ın dışında bir topluluk olarak tanımlayan ön yargılı yaklaşımlardan rahatsızlık duymaktadırlar. Abdest

ve gusûl anlayışı temizlik anlamında ele alınmakta olup, gusûl abdesti temizlenmek amacıyla Sünnî geleneğe uygun olarak alınırken, abdest konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Cemlere girerken ve mezar ve ziyaret yerleri ziyaret edilirken mutlaka gusûl abdesti alınmasına özen gösterilmektedir.

Aile, Alevî toplumu için çok önemli olup nikâhsız bir beraberlik kesinlikle tasvip edilmemektedir. Kadın ve erkek arasında fark gözetilmeyip her ikisi de “can” olarak kabul edilmektedir. Alevîler arasında “iç evlilik” dediğimiz, Alevîlerin kendi aralarında evlenmeleri ve Alevî olmayanlarla evlenmemeleri uygulaması günümüzde artık geçerliliğini kaybetmiştir. Resmî nikâh mutlaka yapılmakta olup sonrasında dede veya hoca tarafından dînî nikâh da kısılmaktadır. Tek evlilik esas olup çok evliliğe nadiren rastlanmaktadır. Boşanma ve eşlerin birbirinden ayrılması hoş karşılanmayıp, düşkünlük sebebi sayılsa da günümüzde boşanmaların arttığı gözlemlenmektedir.

Âhiret inancının gereği olan cennet, cehennem, hesap, mizan vb. kavramlar kabul edilmekte, ölüm ve sonrası inanç ve uygulamalar açısından geleneksel İslâmî inanca ait unsurları benimseyip kabul etmektedirler. Ancak insanın ölmeye önce kendini hesaba çekmesi gerektiğini ve bu amaçla dedenin ve toplumun huzurunda kendini temize çıkarması gerektiğini savunmaktadırlar. İnsan akıllı, sorumlu ve irade sahibi bir varlıktır. Bu sebeple yaptığı iyi işlerin mükâfatını; kötü işlerin ise cezasını çekmelidir görüşüyle Mu‘tezile’nin kader anlayışını aynen benimsemektedirler.

Geleneksel Alevîlik inancında ön plana çıkan dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz, eline-diline-beline sahip olma prensipleri Develi Alevîleri tarafından da Alevîliğin vazgeçilmez temel unsurları olarak kabul edilmektedir. İslâm’ın şartları olarak bilinen namaz, oruç, zekât, hac inanç erkânları kabul edilmekte ancak bu ibadetlere Bâtînlilik ve Hurûflilik menşei farklı yorumlar getirilmektedir. Yöre Alevîlerine ibadet denilince “cem”; namaz denildiğinde niyaz, zekât denildiğinde sadaka ve yardımlaşma; hac denildiği zaman ise insana verilen değer ve saygı anlaşılmaktadır. Ramazan orucunun farz olduğu kabul edilmekle birlikte günümüzde Sünnî inanca uygun şekilde oruç tutanların olmadığı görülmüştür. Yörede oruç denilince daha çok Muharrem orucu ve Hızır orucu anlaşılmaktadır.

“Âyin-i Cem” Alevî toplumu için çok önemli bir ibadettir. Cem erkânı ve semah, Develi Alevîlerinin vazgeçilmez ibadetleri olup yılın belirli zamanlarında gerek Kayseri Cem evi, gerekse Alaylı, Derebaşı, Çadıryeri ve Karapınar Cemevlerinde dedelerin ve

canların katılımıyla yapılmaktadır. Kırsal bölgelerde yapılan cemlerdeki mistik hava ve katılım şehir merkezinde yapılan cemlere göre daha belirgindir. Dedelerin cemleri yönetim tarzı ve cemlerde okunan nefesler, okunan gülbankler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kırsal bölgelerde katıldığımız cemlerde canlar, gülbankler sonunda “Allah Allah” diyerek katılırken Kayseri cem evinde “Aşk ile” sözleriyle katılmaktadırlar. Cemler bölgede eskiden beri ev, ahır, meydan gibi uygun alanlarda yapılırken günümüzde bu ibadet cem evlerinde yapılmaktadır. Yöredeki her mahallede bir cem evi bulunmakta ve ihtiyaçları yöre halkı tarafından karşılanmaktadır. Bu sebeple yerel halkın cem evleri konusunda devletten bazı beklentileri bulunmaktadır.

Helâller ve haramlar hususunda İslâm dininin ve İslâm öncesi Türk kültürünün etkili olduğu görülmektedir. İnanç olarak her ne kadar Sünnî İslâm inancını benimsemiş olsalar da uygulama noktasında aynı duyarlılığı gösterememektedirler. Dînî bir yasak olmamakla birlikte Alevî inancında; tavşanın kediye benzemesi, tırnaklı ve yırtıcı özelliklere sahip olması, hayız görmesi, etinin lezzetli olmaması gibi sebeplere istinaden tavşan eti yenilmez. İçki meselesi de dedeler tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu bölgede her ne kadar cemlerde dolu olarak içki içilmese de sosyal hayatta, düğün ve eğlencelerde içki içilmektedir. İçkinin haram olduğu ve kötülöklere sebebiyet verdiği inancı hâkim olsa da kişinin kendini kaybetmeyecek şekilde içki içmesinde bir sakınca olmadığı görüşü benimsenmektedir.

Yukarıda belirtilen itikadî inanç ve ibadetlerin yanında Develi Alevîlerinin kendilerine has bazı âdet, gelenek ve görenekleri mevcuttur. Örneğin doğum esnasındaki uygulamalar, yeni doğan çocuğa ad verilmesi, sünnet ve kirvelik gibi uygulamalar günümüzde de sürdürölen uygulamalardır. Alevî toplumunun en önemli kurumlarından olan musâhiplik artık uygulanamamakta ancak kirvelik geleneği halen varlığını devam ettirmektedir.

Develi Yöresi Alevîleri, inanç, ibadet, örf ve âdetlerinde kendine mahsus birtakım farklılık göstermesine karşın Anadolu Alevîliğinden belirgin bir farkı olmadığı görölmüştür. Bölgede yaşanan sorunlarla Anadolu’da yaşayan Alevî inanca sahip insanların sorunlarının birbirine benzer olduğu görölmektedir. Yörede yaşayan Alevîler kendilerinin öz kimlikleri ve değerleriyle birlikte hem Sünnî toplum hem de devlet tarafından kabul edilmelerini, cem evlerine ibadethane statüsü verilmesini ve devlet tarafından bir görevli tahsis edilerek giderlerinin devletçe karşılanmasını

istemektedirler. Okullarda ders kitaplarının laiklik ilkesi esas alınarak hazırlanmasını ve Din Kùltürü ve Ahlâk Bilgisi ders konuları arasına Alevîlik konusunun konulmasını, üniversitelerde Alevîlik ile ilgili bölümlerin açılmasını ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîleri de kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmasını, kendilerinin de inanç yönünden eşit haklara sahip yurttaşlar olarak kabul edilmelerini talep etmektedirler



KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı enbiyâ ve tevârihi hulefâ*, Bedir yay., İstanbul 1976.
- Akdoğan, M. N. (2021). *Tarihsel ve aktüel boyutlarıyla Gadîr-i Hum* (1. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akın, B. (2020). Alevilikte “niyaz” kavramı ve niyaz merkezli ritüeller. *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, VIII(22), Article 22.
- Akkaya, Ü.H. (2023). *Büyü, din ve toplum* (2. Baskı). Hikmetevi Yayınları.
- Aksakal, E. (2014). Kültürel kimliğin inşa sürecinde melez bir kavram olarak Alevîlik. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 215-232.
- Aksoy, E., & Güngör, Ö. (2013). Sosyolojik açıdan Alevi/Bektaşilerde tenasüh inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, Article 62.
- Aktaş, A. (2015). Alevilerde ölüm, cenaze, yas ile ilgili inanış ve ritüeller. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 12, 17-65.
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (Çev.). (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali* (12. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://yayin.diyaret.gov.tr/e-kitap/kuran-i-kerim-meali-/doc-dr-halil-altuntas/kuran-kitapligi/430>
- Atlı, A. (2014). Sözlü tarihte Kayseri Alevileri: Sarız örneği. *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu* (1. bs, 1-2, ss. 577-584). Bingöl Üniversitesi Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrg/D229577/2014/2014_ATLIA.pdf
- Aydın, L. (2022). *Kırsal Alevilikte sosyal ve dini hayat: C. 106 s.* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi) [Thesis, Erciyes Üniversitesi].
- Bağdadî, A. (2020). *Mezhepler arasındaki farklar*. 316, çev.E. R. Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Balcı, F. (2019). *Kuzey Kıbrıs Türk Halk kültüründe geçiş dönemleri ve bunlara bağlı inanışlar*. İstanbul: Hiper Yayıncılık.

- Belir, İ. (2018). *Koçgiri aşireti'nde ölülere anma ritüelleri* [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi].
- Benli, Y. (2009). Âhilikte Şîlik etkisi ve âhiliğin Anadolu'da Alevîliğe tesirleri meselesine ilişkin bazı değerlendirmeler. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu* (ss. 147-180). Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. https://isamveri.org/pdfdrg/D03434/2009_3/2009_3_BENLIY.pdf
- Benli, Y. (2012). Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali algısı. İçinde *I. Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu* (C. 5, ss. 33-60). HİKMET YURDU Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. https://isamveri.org/pdfdrg/D03434/2012_10/2012_10_BENLIY.pdf
- Bozdoğan, R. (2023). *Erciyes'in ak yüzü Develi* (1. bs). Sebat Ofset Matbaacılık.
- Budak, A. (2020). Kültürel belleğin yinelenmesi: Kayseri'de Koçgiri aşiretinin yerleştiği köylerde bezemeli mezar taşları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95, Article 95.
- Bulgen, M. & Baloglu, A. B. (2011). İslâm düşünce tarihinde tenasüh. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 443-446). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenasuh#2-islam-dusunce-tarihinde>
- Cebeci, M. (2016). Develi'de iz bırakanlar. Sebat Ofset Matbaacılık.
- Coşkun, H. (2001). *Sivas ili Altınyayla ilçesi Yassıpınar ve Serinyayla köylerinde Alevilik: C. 160 y.* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi) [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. <http://ktp.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=9209&tarama=hasan+co%C5%9Fkun>
- Coşkun, N. Ç. (2013). Alevi-Bektaşî geleneğinde dârdan indirme cemi ve bu cemin toplum yaşamındaki önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, Article 65.
- Çağrı, M. (2007). İslam düşüncesinde ölüm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 36-37). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/olum#3-islam-dusuncesi>

- Dalkıran, S. (2002). Alevi kimliği ve Anadolu Aleviliği üzerine bir deneme. *Ekev Akademi Dergisi*, 10, 95-117.
- Dedekarginoğlu, H. (2013). Dünkü ve bugünkü Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, Article 56.
- Dedekarginoğlu, H. (2011). Alevilikteki tanım ve terimler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, Article 60.
- Dedekarginoğlu, H. (2018). Alevilerde dar'dan indirme cemi (dar Erkani) "Dede Garkin Süreği Örneği". İçinde VI. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (C. 1, ss. 319-342). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. <https://www.academia.edu/38180467>
- Dönmez, M., Balci, S., & Çelik, H. (2019). Alevilikte musahiplik erkânı ve bu erkânın uygulamasındaki yaş ile ilgili genel değerlendirmeler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), Article 1.
- Duman, M. Z. (2001). Kur'an-ı Kerim'de ehl-i beyt. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(11), Article 11.
- Düzgün, Ş. A. (Ed.). (2022). *Kelam el kitabı* (11. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Eğri, O. (Ed.). (2007). *Kitab-ı Dar / Alevi Bektaşî klasikleri 3* (1. Baskı). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eren, S. (2008). Günümüz Türkiye Alevîliğinin sosyolojik tezahürleri ve problemleri üzerine bir değerlendirme. *Dini Araştırmalar*, 67-86.
- Eş'ârî, H., *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî'l-Musallîn, İlk Dönem İslam Mezhepleri Tarihi*, 440, trc. R. Demirel, İ'tisam Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (2006). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik* (5. Baskı). İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (2020). *Günümüz İslâm mezhepleri* (4. Baskı). İzmir İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Gaspak, A. (2016). Alevilerde ölümle ilgili inanış ve uygulamaların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi (Arguvan Örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 107-127.

- Gezer, S. (2022). *Kayseri Alevileri yedi bucak avşarları tarih-kimlik- inanç-kültür*. Nobel Yayın.
- Görmez, K. (2003). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Develi'de sosyal yapı nüfus açısından bir inceleme. *Bütün Yönleriyle Develi* (1. bs, ss. 41-45). Sanat Ofset Matbaacılık. <https://www.nadirkita.com/butun-yonleriyle-develi-i-bilgi-soleni-26-28-ekim-2002-kitap30973512.html>
- Gül, İ. (2022). Kültürel değişimin gelecek kuşaklara etkisi: Alevi-Bektaşî inancında Hakka yürüme erkânı örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), Article 3. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1093642>
- Gürkan, S. L. (2007). Ölüm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 32-34). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/olum#1>
- Hakyemez, C. (2014). Tekke ve zaviyeler kanunu çerçevesinde Alevîlik-Bektaşîlik. *Journal of Divinity, Faculty of Hitit University*, 13(25), 161-161. <https://doi.org/10.14395/jdiv131>
- İbn Hişam, A., *es-Sîretü 'n-Nebeviyye*. trc. A.Öztürk, Kahraman Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Esîr, İ. “*el-Kâmil fi't-Tarih*”, thk., Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İpek, Y., Atalay, E., Serdar, M., & Işık, H.. (2022). Şiadan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik. Y. İpek (Ed.), *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik* (4. bs, ss. 18-177). Bizim Kitaplar.
- İpek, Y. (2012). Samsun ve çevresindeki Alevilerin hayatın safhalarıyla ilgili inanış ve uygulamaları. *Samsun Sempozyumu* (Ceylan Ofset, ss. 319-331). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- İpek, Y. (2014). Tarihsel süreçte “Alevi- Bektaşî ve Kızılbaş” kavramları üzerine yapılan yorumlar. *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu: C. 2. Cilt* (1. Baskı, ss. 507-527). Bingöl Üniversitesi Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrd/D229577/2014/2014_IPEKY.pdf
- Kan, A. (2021). *Hakikatçı Alevîlik(Sarız Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=r4I1HnmXxFQovUpYAyUmxHh6FCXQfjDYt36mil9PZ8-843We8oagDvETwM7yYHPO>

Kaplan, D. (2019). Alevîlerin Osmanlı'da oluşturdıkları itikadî literatür. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 15(29), Article 29.

Kaplan, D. (2005). Aleviliğin yazılı kaynaklarından buyruklar ve muhtevaları üzerine. *Uluslar Arası Bektaşilik Ve Alevilik Sempozyumu 1* (1. bs, ss. 233-247). SDÜ İlahiyat FAKÜLTESİ.
https://isamveri.org/pdfdrg/D143394/2005/2005_KAPLAND.pdf

Kaplan, D. (2012). *Yazılı kaynaklarına göre Alevilik* (4. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karagöz, İ., Karaman, F., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişken, A., & Ural, İ. (2010). *Dinî kavramlar sözlüğü* (5. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., & Turgut, A. (Çev.). (2018). *Kur'an-ı Kerim ve açıklamalı meal*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
<https://www.okurkitap.com/kitap/kur-an-i-kerim-ve-aciklamali-meali-roman-boy-hayrettin-karaman-9789753899406>

Karaoğlu, H. (2003). Pazarcık yöresi Alevilerinde ölüm ve ölü ile ilgili uygulamalar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 37-52.

Keleş, B. (2023). Sivas/zara habesh bölgesi alevi köylerinde icra edilen cenaze hizmeti. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 28, 75-98.
<https://doi.org/10.24082/2023.abked.429>

Keskin, M., & Hülâgü, M. (2007). *Geçmişteki izleriyle Kayseri*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Korkmaz, E. (2016). *Alevilik ve Bektaşilik terimleri sözlüğü* (5. Baskı). Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Korkmaz, E. (2013). *İmam Cafer buyruğu* (4. Baskı). Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Korkmaz, S. (2016). *Alevilik Bektaşilik geleneği ve İslâm*. İz Yayıncılık.

Kutlu, S. (2016). *Alevilik-Bektaşilik uazıları* (3. Baskı). Ankara Okulu Yayınları.

- Melikoff, I. (2022). *Uyur idik uyardılar* (3. Baskı).
- Melikoff, I. (2022). *Hacı Bektaş efsaneden gerçeğe Türk halk tasavvufunun doğuşu ve evrimi* (O. Bülbül, Çev.). Monografi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2022). *Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri* (15. bs). İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1989). Alevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 368-369). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi>
- Ocak, A. Y. (1992). Bektaşîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 373-379). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ahmet-yasar-ocak>
- Onat, H., & Kutlu, S. (Ed.). (2014). *İslâm mezhepleri tarihi* (4. bsk). Grafiker Yayınları.
- Onat, H. (2009). Açılım arayışlarının gölgesinde Alevilik- Bektaşîlik ve kimlik tartışmaları. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(33), 37-46.
- Öz, M. (1994). Ehl-i beyt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 498-501). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>
- Öztürk, M. (2004). Şii ve sünni müfessirlere göre ehl- i beyt kavramı. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 3, 37-53.
- Öztürk, M. (2009). Aleviliğin/Alevilerin Kur'an tasavvuru. *Dem Dergi*, 6, 10-15.
- Rençber, F. (2010). 40 soruda Adıyaman'da geleneksel Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, Alevilik özel sayısı, Article 56, Alevilik özel sayısı.
- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevîlerinde türbe veya yatır ziyareti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 71, Article 71.
- Rençber, F. (2017). İslam mezhepleri tarihi anabilim dalında Alevilik üzerine yapılan alan çalışmalarının bilim üretimine katkısı. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10(2), Article 2. <https://doi.org/10.18403/emakalat.364215>
- Rençber, F. (2019). Alevî nitelemeli gruplarda zekât ve lokma anlayışı. İçinde *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* (TDV İslâm

Araştırmaları Merkezi; ss. 254-257). Asos Yayınevi.
<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=137686875&MakaleAdi2=alevi&Dili=t%C3%BCrk%C3%A7e>

Rençber, F. (2020). Alevî-Bektaşî geleneğinde “dârdan indirme erkânı”: Adıyaman Örneği. *Sırat*, 1(1), Article 1.

Rençber, F. (2022). Toplumsal bir gerçeklik olarak cemevleri. İçinde *Uluslararası Hümkâr Hacı Bektaş Veli ve Birlikte Yaşama Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi; ss. 559-566).
<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=186680625&YazarAdiAra=+Fevzi+Ren%C3%A7ber>

Sarıkaya, M. S. (1997). Anadolu Aleviliğinin oluşumu. *EKEV Akademi Dergisi*, I(1), Article 1.

Sarıkaya, M. S. (2017). Alevilik-Bektaşiliğin tasavvufi boyutu üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82, Article 82.

Sarıkaya, M. S. ve Ümit, M., & Ümit, M. (Ed.). (2022). *İslâm mezhepleri tarihi* (5. bs). Nobel Yayıncılık.

Somuncu, M. (1998). *Cumhuriyet'in 75. yılında Kayseri*. Plaka Matbaacılık.

Süme, M. (2018). *XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da bir Osmanlı kazası Develi*. Akademisyen Kitabevi.

Şahin, O. (2024). Modernizmin yerel yansımalarını Alevî inanç pratikleri ve toplumsal kurumları üzerinden okumak; Tuzluca'yı cemevi örneği. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 124-175.

Şehristânî. (2021). *el-Milel ve'n- Nihal*, çev. M. Öz, Litera Yayıncılık.

Tan, A. (2018). *Türkiye genelinde Alevi köyleri* (2. Baskı). Ürün Yayınları.

Topaloğlu, B. (2007). İslam'da ölüm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 34-35). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/olum#2-islamda-olum>

Tosun, C. (2009). Sönmez Kutlu ile Alevilik üzerine söyleşi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(33), 141-160.

- Turan, A., & Bozkuş, M. (2007). Günümüzde Sivas ve çevresinde yaşayan Alevîlerde inanç esasları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24-25), Article 24-25. <https://doi.org/10.17120/omuifd.65996>
- Turan, A., & Yıldız, H. (2008). Tarihten günümüze Anadolu Aleviliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(26-27), Article 26-27. <https://doi.org/10.17120/omuifd.17560>
- Üçer, C. (2005a). Geleneksel Alevîlikte ibadet hayatı ve Alevîlerin temel İslâmî ibadetlere yaklaşımları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(3), Article 3.
- Üçer, C. (2005b). *Tokat yöresinde geleneksel Alevîlik* (1. bs). Ankara Okulu Yayınları.
- Üçer, C. (2009). Alevîlik; yapılar, grupların temel özellikleri ve bazı mülâhazalar. *Dini Araştırmalar*, 12(33), Article 33.
- Üçer, C. (2015). *Tokat yöresinde geleneksel Alevîlik* (3. Basım). Ankara Okulu Yayınları.
- Üçer, C. (2019). *Anadolu'da Alevi ocakları ve grupları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Üçer, C., & Sarı, R. (2020). Dua, gülbank ve tercümanlar üzerinden Alevî nitelermeli gelenek hakkında bazı değerlendirmeler. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 13(2), Article 2. <https://doi.org/10.18403/emakalat.841578>
- Üçer, C. (2015). *Alevîlikte musâhiblik* (2. Baskı). Ankara Okulu Yayınları.
- Ünlüsoy, K. (2020). *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları(XIII.-XVI. Yüzyıllar)* (2. bs). Türk Tarih Kurumu. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/anadoluda-hz-ali-tasavvurlarixiiiixvi-yuzyillar/587303.html>
- Üzüm, İ. (2004). Şâh-ı Merdân Murtazâ Ali: Kültürel Alevî Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 11, Article 11.
- Üzüm, İ. (2007). *Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Alevîlik*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üzüm, İ. (2022). Kızılbaş. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 546-557). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilbas>
- Varol, M. B. (2003). Ehl-i beyt sevgisi nedir? Nasıl olmalıdır? *İstem*, 2, Article 2.

- Yalçın, A. (2021). Müellifi meçhûl bir ikrârname risâlesinden hareketle Bektâşîlikte ikrâr geleneği. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 14(2), Article 2.
- Yalçın, A. (2020). *Selefi düşüncenin tarihsel gelişiminde İbn-i Teymiyye*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Yaman, A. (2012). Geçmişten günümüze Alevi ocaklarında değişime dair sosyo-antropolojik gözlemler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63, 17-38.
- Yaman, A. (1996). *Alevilikte dedelik kurumu ve işlevleri* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yaman, A. (2011). Alevilikte ocak kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Planı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 43-64.
- Yaman, M. (2018). *Alevilik inanç, edep, erkân* (3. Basım). Demos Yayınları.
- Yeler, A. (2014). Aleviliğin kurumsallaşma süreci: Güncel Sorunlar, Talepler, Çözüm Önerileri. İçinde *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* (C. 2, ss. 166-188). Bingöl Üniversitesi Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrgr/D229577/2014/2014_YELERA.pdf
- Yeşilyurt, T. (2003). Alevi-Bektaşî düşüncesinde iman. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 17-25.
- Yeşilyurt, T. (2003). Alevi-Bektaşîliğin inanç boyutu. *İslamiyât*, 6(3), 13-30.
- Yıldırım, R. (2013). Geleneksel Alevilikten modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, Article 62.
- Yıldırım, R. (2021). *Geleneksel Alevilik* (4. Baskı). İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2019). *Geleneksel algıdan gerçekliğe Hacı Bektaş Veli tarihsel bir yaklaşım* (2. Baskı). Çizgi Kitabevi.
- Yıldız, H. (2004). Anadolu Aleviliğinin yazılı kaynaklarına bir bakış. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 30, 323-359.
- Yıldız, H. (2005). Alevi/ Bektaşî geleneğinde musahiplik. *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu* (1. Baskı, ss. 123-132). Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım

Pazarlama.

<https://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/bookPartDetail.xhtml?uId=356>

Yıldız, H. (2007). Alevi geleneğinde ölüm ve ölüm sonrası tören ve ritüeller. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 42, 1-21.

Yıldız, H. (2010). Türkiye Aleviliği'nin inanç ve ahlaki değerleri. İçinde *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü* (1. bs, ss. 405-455). Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, H. (2009). Alevi-Bektaşî toplumlarında bayramlar. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü (Editörlü kitap)*, 374-396.

Yitik, A. İ. (2011). Tenasüh. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 441-443). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenasuh#1>

TEZ İNTİHAL RAPORU

Seyyid SERT

KAYSERİ İLİ DEVELİ YÖRESİNDE ALEVİLİK

deneme 3

yl3

Kayseri Üniversitesi

Belge Ayrıntıları

Gönderi Kimliği

trn:old::1:2992124920

Gönderi Tarihi

28 Ağu 2024 12:56 GMT+3

İndirme Tarihi

28 Ağu 2024 13:11 GMT+3

Dosya Adı

APA_7-KAYSER_L_DEVEL_Y_RES_NDE_ALEV_L_K_-son_ekli.docx

Dosya Boyutu

348.3 KB

131 Sayfa

41.009 Sözcük

271.445 Karakter



Sayfa 1 of 138 - Kapak Sayfası

Gönderi Kimliği trn:old::1:2992124920

Windo
Windows



6% Genel Benzerlik

Her veri tabanı için çıkan kaynaklar da dâhil tüm eşleşmelerin kombine toplamı.

Rapordan Filtrelenen

- Bibliyografya
- Alıntılanan Metin

Ön Sıradaki Kaynaklar

- 6%  İnternet kaynakları
- 2%  Yayınlar
- 1%  Gönderilen çalışmalar (Öğrenci Makaleleri)





Ön Sıradaki Kaynaklar

- 6% İnternet kaynakları
- 2% Yayınlar
- 1% Gönderilen çalışmalar (Öğrenci Makaleleri)

Ön Sıradaki Kaynaklar

Gönderi içinde en yüksek eşleşme sayısına sahip kaynaklar. Çakışan kaynaklar görüntülenmeyecektir.

1	İnternet	dergipark.org.tr	3%
2	İnternet	acikbilim.yok.gov.tr	1%
3	Öğrenci makaleleri	The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK)	0%
4	İnternet	docplayer.biz.tr	0%
5	İnternet	abis-files.kayseri.edu.tr	0%
6	İnternet	www.hbvdergisi.gazi.edu.tr	0%
7	İnternet	isamveri.org	0%
8	İnternet	hbvdergisi.hacibayram.edu.tr	0%

ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışma için Etik Kurul onayı Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu'nun 18/03/2023 tarihli ve 40/2024 numaralı kararı ile alınmıştır.



ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Seyyid SERT
------------	-------------

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Konya Selçuk Üniversitesi	2000
Yüksek Lisans	Kayseri Üniversitesi	2022

İŞ DENEYİMLERİ

Derece	Kurum	Görev Süresi
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	Milli Eğitim Bakanlığı	2000-2024

YAYINLAR

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makale

Develi Yöresi Alevîlerinde Ölüm ile İlgili İnanış ve Uygulamalar



Uygulama ve Proje Odaklı, İş Dünyası ile Bütünleşen Üniversite

